

01
2018

година XIV vol. 31

NATIONAL INTEREST

JOURNAL FOR NATIONAL AND STATE ISSUES

ISSN 1820-4996 UDK 323.1(=163.41) година XIV vol. 31. № 1/2018.

01
2018

Национални ИНТЕРЕС

NATIONAL INTEREST
JOURNAL FOR NATIONAL AND STATE ISSUES

Национални интерес

ЧАСОПИС ЗА НАЦИОНАЛНА И ДРЖАВНА ПИТАЊА

Национални ИНТЕРЕС

ISSN 1820-4996 UDK 323.1(=163.41)

Ђуро Бодрожић
Дејан Михајловић
Миленко Бодин
Горан Буџак
Владимир Првуловић

Драган Тодоровић
Божидар Филиповић
Душан Достанић
Тања Милошевић

ISSN 1820-4996 UDK 323.1(=163.41) година XIV vol. 31. № 1/2018.

Часопис за национална и државна питања

УДК 323.1(=163.41)

ISSN 1820-4996

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС NATIONAL INTEREST

Година XIV

vol. 31

Број 1/2018.

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС
NATIONAL INTEREST

**ЧАСОПИС ЗА НАЦИОНАЛНА И ДРЖАВНА
ПИТАЊА**

ISSN 1820-4996 УДК 323.1(=163.41)

Број 1/2018. год. XIV vol. 31 стр. 1-184

Часопис покренут поводом 200 годишњице савремене српске
државности.

Часопис излази три пута годишње.

Издавач:

Институт за политичке студије

Адреса:

Светозара Марковића 36, Београд

Телефон: 3039-380, 3349-205

Email: ipsbgd@eunet.rs

Оснивачи часописа:

Милан Матић, Живојин Ђурић

Главни уредник:

Милош Кнежевић

Одговорни уредник:

Живојин Ђурић

Редакција:

Милош Кнежевић

Миломир Степић

Зоран Петровић-Пироћанац

Живојин Ђурић

Љубомир Кљакић

Секретари:

Вишња Станчић

Савет часописа:

Зоран Милошевић, Радослав Гаћиновић, Ђуро Бодрожић, Живојин
Ђурић, Момчило Суботић, Славенко Терзић, Борис Милосављевић.

Милош Ковић, Миша Ђурковић, М. М. Лобанов

Пословни секретар:

Смиљана Пауновић

Прелом и штампа:

Бирограф комп, Земун

Тираж: 300 примерака

САДРЖАЈ

ОГЛЕДИ И СТУДИЈЕ

<i>Ђуро Бодрожих</i>	ИДЕНТИТЕТ И ИСТОРИЈА – ПРИЛОГ КУЛТУРИ СЕЋАЊА.....	7-25
<i>Дејан Михајловић</i>	ВОЈНА СИЛА И ПОЛИТИЧКА МОЋ.....	27-49
<i>Миленко Бодин</i>	ФИЛОЗОФИЈА МЕНАџМЕНТА И КОНКУРЕНТНОСТ НАЦИОНАЛНЕ КУЛТУРЕ	51-64
<i>Горан Буџак</i>	РЕВИЗИЈА ДЕЈТОНСКОГ МИРОВОГ СПОРАЗУМА – ДЕЈТОН 2	65-82

МЕЂУНАРОДНИ ОДНОСИ

<i>Владимир Првуловић</i>	КРИЗА ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ: УНУТРАШЊА И СПОЉНОПОЛИТИЧКА ДИМЕНЗИЈА – ЕВРОПСКОЈ УНИЈИ ЈЕ ПОТРЕБНА ТЕРАПИЈА.....	85-112
<i>Драган Тодоровић</i>	РАЗВОЈ ИСЛАМИСТИЧКОГ ПОКРЕТА У ЛИБИЈИ	113-136
<i>Божидар Филиповић</i>	INTERPRETATIONS OF THE NATIONAL INTERESTS – A QUALITATIVE RESEARCH.....	137-154

ПРИКАЗИ

<i>Ђушан Достанић</i>	DEAMON IN DEMOCRACY: TOTALITARIAN TEMPTATIONS IN FREE SOCIETIES	157-169
<i>Тања Милошевић</i>	ЕКСТРЕМНА ЛЕВИЦА: ИДЕОЛОШКИ АСПЕКТИ ЛЕВИЧАРСКОГ ЕКСТРЕМИЗМА.....	171-178

CONTENTS

ESSAYS AND STUDIES

Djuro Bodrozić

IDENTITY AND HISTORY – CONTRIBUTION
TO THE REMINISCENCE CULTURE..... 7-25

Dejan Mihajlović

MILITARY FORCE AND POLITICAL POWER..... 27-49

Milenko Bodin

THE PHILOSOPHY OF MANAGEMENT AND
NATIONAL CULTURE COMPETITIVENESS..... 51-64

Goran Budžak

REVISION OF THE DEYTON PEACE
AGREEMENT – DEYTON 2 65-82

INTERNATIONAL RELATIONS

Vladimir Prvulović

THE CRISIS OF EUROPEAN UNION: DOMESTIC
AND FOREIGN POLICY DIMENSION –
EUROPEAN UNION NEEDS A THERAPY 85-112

Dragan Todorović

DEVELOPMENT OF ISLAMIST MOVEMENT
IN LYBIA 113-136

Božidar Filipović

INTERPRETATIONS OF THE NATIONAL
INTERESTS – A QUALITATIVE RESEARCH 137-154

REVIEWS

Dusan Dostanić

DEAMON IN DEMOCRACY: TOTALITARIAN
TEMPTATIONS IN FREE SOCIETIES 157-169

Tanja Milošević

THE EXTREME LEFT: IDEOLOGICAL ASPECTS
OF THE LEFT EXTREMISM 171-178

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС
NATIONAL INTEREST

ОГЛЕДИ И СТУДИЈЕ

Буро Бодрожкић

ИДЕНТИТЕТ И ИСТОРИЈА –
ПРИЛОГ КУЛТУРИ СЕЋАЊА 7-25

Дејан Михајловић

ВОЈНА СИЛА И ПОЛИТИЧКА МОЋ 27-49

Миленко Бодин

ФИЛОЗОФИЈА МЕНАџМЕНТА И КОНКУРЕНТНОСТ
НАЦИОНАЛНЕ КУЛТУРЕ 51-64

Горан Буџак

РЕВИЗИЈА ДЕЈТОНСКОГ МИРОВОГ
СПОРАЗУМА – ДЕЈТОН 2 65-82

Ђуро Бодрожич
Институт за политичке студије, Београд

ИДЕНТИТЕТ И ИСТОРИЈА **– прилог култури сећања**

Сажетак

Радам указујемо да је историјска самосвест окосница сабирања народа, основа његовог идентитета. Да би један народ видео себе у будућности, он се мора видети и у прошлости. Етноисторија је извор културне моћи. Борба за историју често доводи до културних ратова којима се надомешта оскудност сопствене историје. Кроз упознавање своје историје народ постаје самосвојан – добија идентитет. Идентитет је сложена појава, пореклом и садржином. У изградњи идентитета, историја и легенда иду заједно. Порекло сваког народа је митско. Осврт на време када настаје научна историографија, уз навођење неких значајних имена са којима започиње обрада историјске тематике употребом научне методологије, дајемо на почетку рада.

Кључне речи: историја, идентитет, митологија, нација, светоназор, култура, памћење.

Без осећаја за историјску стварност, тајна нације је недоступна. Јер, нација не представља апстрактно-социолошку категорију која би се могла свести на низ чисто социолошких елемената, као што су: језик, раса, територија, државност иако све те карактеристике јесу, у већој или мањој мери, суштинске и незаобилазне за одређивање бића нације. Нација

је историјска категорија, али не феномен историјског процеса, већ ноумен.¹ Зато се највише, по мишљењу Берђајева, приближавају истини „они који одређују нацију као јединство историјске судбине; национална свест је свест о таквом јединству“.²

Плење, народност, народ, националност, нација – за све њих етнос представља заједнички ‘родни’ појам. Код нас се уобичајило да се у том смислу користи реч народ.³ Грчка реч „етнос“ користила се у разним значењима, у давнини је њоме означавао скуп живих бића, попут чопора или јата. Касније су се под тим подразумевали људи који говоре неразумљивим језиком, у смислу блиском речи варвари. Потом је одредница „етнички“ употребљавана за нејевреје и нехришћане. У црквеном језику узимана је као одредница за пагане и паганска сујеверја, у ком смислу је и ушла у западно богословље; а одатле и у световни језик за именоване култура другачијих од европске. Крајем XIX века термин се користи за означавање оних заједница које се не сматрају „цивилованим“.⁴

Да етничност изгуби на цени допринело је и Просветитељство, с којим је човек постао рационална и изолована индивидуа, слободан атом. То је постала просветитељска догма, утврђена протестантском етиком уведена је у све институције западног буржоаског друштва. Етничност је испала из оптике европске културе, посматрана као давна егзотика архаичних заједница, готово митских народа.

Појединац је, међутим, немоћан пред историјом коју носе велике друштвене групе и организације. Њихова сарадња и борба одређују историјски ток. Историјска мисао открива које су то групе и шта је њихова суштина, проналазећи их у нацијама, класама, верама, расама, државама и сл. Требало је открити историју да би била откривена нација, једна од њезиних најважнијих покретачких сила и носилаца.

У другој половини XVIII века заснована је научна историографија и научна историја уопште. Пре тога времена није

1) Николај Берђајев, *Филозофија неједнакости*, Медитеран – Октоих, Титоград 1990, стр. 77.

2) Исто, стр. 75.

3) Сергеј Кара-Мурза, *Демонтажа народа*, Информатика: Преводилачка радионица Росић, Београд, 2015, стр. 534.

4) Исто.

било некаквог нарочитог смисла за историјско поимање, упоређивање појединих епоха и њихово историјско тумачење. Постојала је хронологија, али не и научна историја. Тиме није речено да није било покушаја новог посматрања, али се тек XVIII век може означити као век у ком се историјски почело мислити, тек у том столећу установљавају се појмови историјског развитака и историјског прогреса, настоји се проникнути у његову законитост и унутрашњу логику. У развоју и концепцијама науке уочава се продубљени смисао у научном историјском истраживању које се бави друштвеним животом и његовим развојем, а најбоље се читује у постанку нових наука као што су филозофија, историја и социологија. Појавио се дуги низ врских мислилаца, који су друштвеним и политичким питањима пришли на нов, дотад непознат начин. Њихов круг није ограничен на једну земљу или једно поднебље већ се јављају у разним земљама, што сведочи да је историјски приступ и њему примерени метод постао универзалан и општеважећи. Ђан Батист Вико дао је своју „нову науку“, прву филозофски засновану социологију, у којој је филозофија историје нашла своје логично место. Посвећеност филозофији историје нарочито је својствена Французима: Волтер (од њега и потиче појам филозофија историје), Монтескје, Тургот, Русо и многи други. У Немачкој делују Лесинг и Хердер, који се употребом научних метода баве истраживањем историје, а као круна доћи ће Хегелов филозофски систем. У Енглеској делује Фергусон, Хјум тежи ка историјском промишљању и истраживању и даје низ социолошких прилога у својим разматрањима. Такође се мора поменути Адам Смит и његова економика која има великог значаја за социологију; ту су Малтус и статистичари, који настоје да установе бивство друштвене организације и њеног развитака.

У плејади побројаних, као и многих других, исто тако значајних мислилаца, посебно место припада Имануелу Канту. Управо је Кантова филозофија била оно место на којем се доказивало да су рационализам просветитељства и историјска свест неспојиви. Како се у својим радовима Кант мало или само изузетно бави историјским и социјалним проблемима, а с обзиром на његов значај и углед, нашао се повод сумњи да се век просветитељства и рационализма може оз-

начити и као век присутности историјске свести. Тачније, пронађено је упориште за успостављање супротности између рационализма и историзма. Пример других великих рационалиста, који су ван сваке сумње имали смисла за историјско истраживање – Хјум, Волтер, Лесинг – показује да се рационализам и историзам не искључују. Кантови наследници, нарочито Хегел, заступају уједно и рационализам и историзам. Уосталом, и сам Кант је у својим радовима оставио довољно елемената, да се теза о неспојивости рационализма и историзма не мора демантовати другим рационалистима, већ може и самим Кантом. Једино треба имати на уму, кад се истражује Кантово разумевање историје, на шта скреће пажњу Данило Баста: „да је Кант о историји писао, не са сазнајно-теоријским већ са морално-практичким амбицијама, не са жељом да искључиво допре до коначне истине о природи историјског догађања него, пре свега, у тежњи да одреди максиме људског деловања у сфери историјског живота.“⁵

Смисао за историјски развитак током XIX века даље се продубљује и интензивира захваљујући пре свега природним наукама и теорији еволуционизма, коју је у оптицај увео Чарлс Дарвин. Дарвин је продукт и репрезент интензивног историјског мисаоног промишљања које му је претходило. Принципи о историји људи и људског друштва, настоје се применити и на историју Земље и Космоса. Дарвин је произишао из Малтуса. Правац који ће после бити назван социјалдарвинизмом у основи је малтузијанизам.

Проблем религије и проблем историје два су главна интелектуална проблема Хегелове филозофије, а главни циљ који она треба достићи јесте међусобно прожимање тих двају елемената, историјског и религиозног, односно Бога и историје. У његовом систему историја није показивање Бога, већ његова реалност: „Бог не само да има историју, он је историја“.⁶ Концепција коју је понудио Хегел, по самој природи ствари, била је сасвим ново схватање историје из кога је произишао један потпуно нови прилаз питању државе, њеног порекла и сврхе. Из његове перспективе, схватити државу као дело рационалних људи, коју су они створили за сопствене

5) Данило Н. Баста, *Вечни мир и царство слободе*, Плато, Београд, 2001, стр. 66.

6) Ернст Касирер, *Мит о држави*, Нолит, Београд, 1972, стр. 259.

потребе и из личних разлога, потпуно је немогуће. Држава је за Хегела најважнији чинилац историјског тока и судбине. Ум, како га схвата Хегел, није затворен систем апстрактних правила која вечно важе и која су непромењива, према којима се просуђују историјска збивања, него је ум стваралачки и динамички принцип који се у историјским збивањима остварује. „Свјетска повјест знамо, дакле, јест, према томе, уопште излагање духа у времену, као што себе идеја као природа излаже у простору.“⁷ Кроз излагање времену, кроз историјски ток, дух долази до самоспознаје, до свести о слободи, која је његов садржај.

Теоретска историјска разматрања нису остала на нивоу академског, већ је заједно с њима истакнут захтев за конкретном праксом у смислу провођења практичних мера у социјалној и политичкој сфери. Ојачање историјског смисла и вера у прогрес скопчани су са тежњом за реформама и изградњом друштвене заједнице на сасвим новим и другачијим основама. После Канта, Огист Конт, на подлози Хјумове антитезе антропоморфизама и скептичког критичког мишљења, развија своју теорију о развоју човечанства које пролази кроз три стадијума: теолошки, метафизички и позитивни тј. научни. Сваки од ова три стадијума у себи се периодизује на три дела; теолошки на фетишистички, политеистички и монотеистички, метафизички стадијум је прелазни ка позитивном стадијуму. Конт је у ствари само систематичније изнео мисли Викоа, који је први изнео тезу о три стадијума у развоју човечанства од доба богова, преко доба полубогова (хероја), до доба људи, које чини последњи завршни стадијум у развоју човечанства. Прво доба Вико назива и поетичним, песници су били први филозофи. То је време кад је поглед на свет одређен осећањима и маштом, без учешћа ума. Период у коме је деловање углавном руковођено и управљено страхом. Након тога, следи доба у којем су умне човекове силе делимично пробуђене, а кад је буђење доведено до потпуности, наступило је време људи, време просвећеног разума и хуманости.

Идеја хуманитета добија централно место, на њој је требало изградити нови морални поредак и нову етику, која

7) Георг В. Хегел, *Филозофија историје*, Напријед, Загреб, 1966, стр. 77.

би у хуманитету нашла своју природну базу. Осећај за другог човека и осећај за лично достојанство проналазе се у чо- вековој природи. Природа и природност постају идеал који чини заједничку нит укупне филозофије просветитељства. Тражи се природност у свему, људи хоће природну религију, природно право, природно стање, природни разум. Живети у складу са природом и опонашати природу постало је импе- ратив, којем је нарочито настојала одговорити уметност. Јед- ном речју, просвећеност, хуманост и природност постају си- ноними. Захтев за природним, људским моралом, неминовно је водио до захтева за политичким реформама, у крајњој ва- ријанти у оптицај је ушла и идеја револуције, као средства за успостављање тих реформи и промена. Идеје просветитељст- ва најсадржајније су дате у „Декларацији о правима човека и грађанима“ коју су обзнанили француски револуционари. И Декларација, као уосталом и револуција, изнедрили су се из просветитељских и хуманистичких идеја и идеала природно- сти. Са политичким правима и извршеним реформама процес није завршен, већ су створени основи захтеву за коренитим социјалним реформама.

Идеја националности изведена је управо из хуманистичке идеје. Хердер међу првима истиче нацију и поставља је поред, а делом и против државе. Народ је природна заједница, а држава вештачка организација. Народ је и природни орган човечанства, којем он, а после њега и други, настоји утврди- ти бит окрећући се књижевном наслеђу и фолклору, пре свега народној поезији.⁸ Иако је, дакле, нација историјска форма- ција, она се већ налази у дубини природе, у основи космич- ког бића света. „У самим недрима космичког живота – вели Берђајев – стоји потенција националне судбине, енергија која вуче да се те судбине остваре; историја се недри у природи.“⁹

Тезу да су народи природни органи човечанства и да на националним разликама и језичком мноштву почива це- локупна култура и њен напредак, заступали су и наши делат- ници, попут Светозара Милетића који је наглашавао да би „природа људе другим путем, а не путем народности савр-

8) Томаш Масарик, *Борба за самоодређење народа*, Накладни одио југословенског новинског Д. Д., Загреб, 1920, стр. 39.

9) Николај Берђајев, *Филозофија неједнакости*, стр. 77.

шенству водити тела, не би створила разне језике, и тим разне народе“.¹⁰ Само је чувство народне слободе – каже Милетић – кадро „човека над егоизмом узвисити, и на жртве га подстаћи, које су за напредак људског рода нужне, но које ладна идеја козмополизма никад није кадра изазвати, као топло, на мајчиним грудима посисано чувство – а то је чувство народности...“.¹¹ Као што физички свет показује своје богатство у разноврсности и разлици физичких тела, „тако и морални свет показује богатство духа у различитостима народа...“.¹²

ИСТОРИЈСКА САМОСВЕСТ И САБИРАЊЕ НАРОДА

Један народ постаје свестан себе тек кад упозна своју историју.¹³ Постајући, кроз упознавање своје историје, самосвестан, народ добија идентитет – постаје самосвојан. Неспорно је да је моћ сећања оно што људе чини људима. Сећања су грађа од које се твори слика идентитета, појединца и народа. Разговор о идентитету је разговор о колективном сећању и медијумима који га омогућују и обдржавају.

Иако у историји нема старих тапија и стечених права која би гарантовала постојање, нити је историја јуристичка парница у којој се огледају адвокати, народи користе историјску аргументацију „ради образлагања сопственог права на постојање. ‘Безроднима’ нема места на земљи. Што је корен народа старији, тим има више моралних права, њихово помањкање се не може компензовати чак ни силом. Зато се потрагом за коренима у свету бави огромна армија археолога, историчара, писаца. Чак ни сиромашне земље не жале новац за уређење раскошних етнографских музеја.“¹⁴

Етноисторија је извор културне моћи. Заједнице које се могу похвалити древношћу своје историје имају такмичарску предност због осећаја моралне супериорности над онима

10) Светозар Милетић, *Беседа С. Милетића на угарском сабору у питању народности*, Нови Сад, 1868, стр. 7.

11) Исто, стр. 6.

12) Исто, стр. 7.

13) Милош Црњански, „Вожд“, *Есеји и Чланци II: Историја, полемике, разговори*, Задужбина Милоша Црњанског-Наш дом, Београд, 1999, стр. 187.

14) Сергеј Кара-Мурза, *Демонтажа народа*, стр. 172.

код којих је та историја оскудна или сумњива.¹⁵ Народи који се не могу подичити дугом, богатом и непрекидном националном историјом препуштају се „културним ратовима“, па се „филологија, археологија, антропологија и друге ‘научне’ дисциплине користе за утврђивање неизвесних генеалогичких, укоренивања популације на домаћим теренима, документовање њихових особених црта и култура те за анектирање ранијих цивилизација“.¹⁶ Србима је то добро познато из искуства са суседима. „Бугари су – казаће Јован Дучић – увек против нас ратовали са лажним статистикама а Хрвати ратују лажним историјским фактима.“¹⁷ Појава нових, „инстант нација“ додала је нове импулсе борби за историјско наслеђе, где уочавамо чињеницу да што је нација новија претендује да јој је етногенеза давнија.

Борба за древно наслеђе није карактеристика само балканског простора, већ је својствена свим европским народима. Историјски период раног средњег века представља замглављен и у великој мери непознат период европске историје, што је оставило простор најразличитијим тумачењима. Политичке мотиве ових тумачења нимало није тешко уочити. Свако може поставити премисе које дају политичке импликације у правцу историјске легитимације политичких програма, везаних за етногенезу и етнички простор. Није редак случај да се нове етнице настоје укоренити у давно нестала краљевства. Историја се изврће и да би политичка идеологија добила покриће, не преза се ни од присвајања туђег. Често се двојица отимају и крве о нешто што је припадало трећем.

Већина европских нација има своје полумитске јунаке који су некада водили ослободилачку борбу и подигли мач против Рима. Немци такве успомене везују за херускерског кнеза Хермана који је 9. године после Христа потукао римске легије, а потом се супротставио Французима; оно што је Херман Херускер за Немце то је Версенгеторикс за француску историју. Споменик Весенгеториксу доминира над зидинама старе Алезиде, места које је 52. године пре Христа освојио Це-

15) Антони Д. Смит, *Национални идентитет*, Библиотека XX век, Београд, 2010, стр. 253.

16) Исто, стр. 254.

17) Јован Дучић, *Верујем у Бога и у Српство*, Дерета, Београд, 1999, стр. 100.

зар после дуге опсаде; на постољу споменика налази се натпис преузет из Цезарових коментара: *La Gauale unie, formant une seule nation, animée d'un même esprit, peut déffier l'univers* (уједињени Гали, формирајући јединствену нацију, покренули су заједнички дух који може пркосити универзуму). Недалеко од овог места, на Мон Беверују код Отена налази се спомен обележје постављено 1985. године којим је јасно назначено да је одлуком председника Франсоа Митерана овај локалитет проглашен спомен местом нације, јер су се ту ујединиле поглавице галских племена под Версенгеториксом.¹⁸

Једна анонимна хроника из прве четвртине XIV века, позната као Далимил, јасно говори о самоодређењу Чеха наспрам Немаца. У њој су Чеси пронашли доказ древности властитог идентитета. Песник је Немце одредио као непријатеље, а обележје по којем се разликују јесте језик. Приповест говори о томе како војвода Олдрих у лову среће лепу сеоску девојку Божену и с њом се жени. Његови сталешки братственици ругају се том браку, а војвода им одговара: „Радије ћу се смејати са једном чешком сељанчицом него да за жену имам немачку краљицу. Јер свакоме срце изгара за сопственим језиком, а једна Немица би била мало склона мом народу. Немица би имала немачке слуге и моја деца би учила немачки. Због тога би дошло до поделе језика, уз истовремено сигурну пропаст земље. Ви господо, ви не знате шта је за вас добро кад се ругате мојој супрузи. Ко ће вам бити тумач кад станете пред једну немачку кнегињу?“¹⁹

Тацитова Германија подигла је национално самопоздање Немаца. Немци нису остављали места дилеми о коме се ту ради. На основу записа једног цењеног писца из античких времена дознаје се да су Немци један древни народ, а Тацитова Германија јесте Немачка. Немци су од дивљег и нецивилизованог света постали народ с традицијом. Немачки научници нису ни помишљали да је Тацит могуће измислио германски лик који зрачи врлином да би га супротставио моралној искварености својих римских савременика. Они су започели борбу за историју, првенствено с Французима. Карло Велики,

18) Хаген Шулце, *Држава и нација у европској историји*, „Филип Вишњић“, Београд, 2002, стр. 75, 76.

19) Према: Исто, стр. 84.

примера ради, није родоначелник француске династије Капетинга, већ Немац из Алзаса који је владао Французима. Постао је римски цар, што није пошло за руком ни једном Галу или Французу, довољан доказ немачке супериорности над Французима. Немачки народ се јавља као директни потомак старог германског народа, са свим оним особинама о којима говори Тацит: верност, скромност, храброст, простодушност, а декаденција и поквареност римског света приписана је суседима.

Не треба наглашавати колико је за национални понос и фантазију Руса могла значити поема Слово о походу Игореву, која је пронађена 1800. године, а потицала је из XII века. Исто тако, јасно је шта је у души руског човека могла покренути Прича о Мамајевој бици на чијем почетку је опис о окупљању војске под заставу Димитрија Ивановича: „Коњи ржу на реци Москви... проноси се слава земљом руском“; а на крају опрштајно слово Димитрија Донског у славу палих на Куликовом пољу, садржано и истој Причи „Браћо кнежеви и бољари и синови бољарски! Овде вам је било суђено да изгинете, на овом месту између Дона и Дњепра, на пољу Куликову, на реци Непрјавди! Овде сте положили живот за свете цркве, за земљу руску и веру хришћанску. Опростите ми, браћо, и благословите нас, а вама ће будућност исплести достојне венце.“²⁰ Куликовска битка постаће један од преломних догађаја у руској историји, јер су тамо отишли Московљани, Псковци, Казањци, Новгородјани и други, а вратили су се као Руси.

Кад се каже да је нација „замишљена заједница“, како то чини Бенедикт Андерсон, то никако не значи и да је измишљена, нешто произвољно. Национална историја није измишљена, већ су је, инспирисани наслеђем, легендама и веровањима, писци и песници сковали у складу са старим традицијама и према актуелним намерама. Јер, ако ћемо „да будемо поштени према научницима националистима 19. и 20. века, категорије националности које су они развили нису настале ни из чега: оне су се заснивале на далеко старијој традицији идентификовања људи, традицији која се већ развила у историјским изворима које су историчари и филолози

20) Према: Божидар Д. Бегенишић, *Два века руске књижевности (од Куликовске битке до Ивана Грозног)*, Јединство, Приштина, 1976, стр. 50 - 52.

покушали да искористе како би нације пронашли у прошлости. У многим важним видовима, етнографија 19. века била је само наставак етнографских традиција класичне антике, али са далеко рафиниранијим средствима.²¹

У прошлости се тражи право на садашњост, али и разумевање садашњости. Садашњост је у толикој мери одређена прошлим збивањима да је немогуће разумети стање савремених земаља без непрестаног освртања на време које је иза нас. „Просто речено, историја објашњава како је дошло да људи чине оно што обично чине. Ми се интересујемо за оно што се догодило углавном зато што желимо да разумемо оно што се догађа; а ово опет желимо поглавито зато да би утицали на оно што ће се догодити. Према томе, историја је бескорисна ако нам не пружа никакво практично знање. Показујући како нам је прошлост постала садашњост, она нас мора учити како да претворимо садашњост у бољу будућност.“²²

При проучавању историје, увек се мора мислити на будућност како се истраживање не би загубило у тами мртвих векова, услед чега ће се истраживач претворити у обичног памфлетисту који се окреће пропагирању неког облика политичке рестаурације. „Ми гледамо назад да бисмо гледали напред.“²³ Проучавајући друштво у прошлости, истражујемо његову природу и начине којима се на њега утиче.

ИСТОРИЈА И ЛЕГЕНДА

И по природи и по пореклу, национални идентитет је сложен појам. А због своје вишедимензионалности представља истрајну и гипку снагу која му омогућује „да се успешно удружује с другим моћним идеологијама и покретима не губећи при том свој карактер“.²⁴ Кључни чиниоци идентитета, уз историјско памћење, односе се на веровања којих нема без митологије и легендарних прича о пореклу света и пореклу народа

21) Патрик Гери, *Мит о нацијама: средњовековно порекло Европе*, Цензура, Нови Сад, 2007, стр. 61.

22) Делајл Бернс, *Политички идеали*, Градина, Ниш, 1993, стр. 9.

23) Исто, стр. 10.

24) Антони Д. Смит, *Национални идентитет*, стр. 32.

Да би једна култура опстала, она мора изнаћи начин сопственог „фиксирања“, путем претакања у симболичке облике који творе симболичку слику културе, управо то је митологија. Мит, у којем су садржани поглед на свет и вредносни систем, окосница је сваке културе. Мит садржи причу о стварању света, о творцу и космосу, у чијем је средишту божанске или полубожанске личности, света бића, посредници између људи и божанског света, који нам откривају вечне истине. Њихови поступци, мишљења, ставови и осећања, представљају посвећене узоре кроз које се сагледавају сва животна питања, решавају животне ситуације – поуку и препоруку. Тиме је, у датој митској слици, садржан идеал заједнице, положен образац њезине културе.

Да би мит постао укорјењен, да би припадници заједнице били њиме прожети и обавезани, да би постао веровање, личности и догађаји из митске приче постају предмет обредних светковина. У митологији не треба тражити реалну историју једног народа, иако она говори о преломним догађајима и великим људима, већ нам се ту нуди кондензовано колективно искуство и доживљај судбине тога народа.

Будући да садржи слику културе и својеврсну историју заједнице, митологије су се показале врло прикладним за разумевање одређене заједнице. Објаснити неку заједницу преко њезине митологије постало је поуздан метод, присутан и пре компаративизма и структурализма. „Јер ипак, најпре, шта је то – пита се Фридрих Шелинг – народ или шта га чини народом? Неоспорно не пука просторна коегзистенција неког већег или мањег броја физички истоврсних индивидуа, него заједница свести између њих. Ова у заједничком језику има само свој непосредни израз; али у чему ми треба да нађемо саму ту заједницу или њен основ ако не у заједничком погледу на свет, а овај опет, у чему се могао првобитно садржати и постојати у народу ако не у његовој митологији? Отуда изгледа немогуће да је, као што се мисли, једном већ постојећем народу припала митологија, па било да му је она настала изумом појединаца из дотичног народа, било путем заједничког инстинктивног произвођења. И ово се – закључује Шелинг – појављује као немогуће јер је незамисливо да један народ постоји без митологије.“²⁵

25) Фридрих В. Ј. Шелинг, *Философија митологије*, Опус, Београд, 1988, стр. 69.

У савременим дефиницијама мита увек се истиче да је то „традиционална“ прича. А да би постала традицијом, њу је морала прихватити друштвена група и препричавати с колена на колена, преносећи је као део свог културног наслеђа. Важнији је, дакле, тренутак у ком је прича прихваћена, и њега је требало објаснити, а не тренутак кад је настала.²⁶ Најважније питање је: чиме је то један догађај или искуство завредио да увек и изнова буде препричаван, да се сматра судбинским. За разлику од комуникативног сећања, блиско повезаног са свакодневним, културно сећање трансцендира свакодневно. „Културно сећање има своје фиксне тачке, његов хоризонт се не мења с променама у садашњости. Његове фиксне тачке јесу судбоносни догађаји из прошлости, који остају у сећању кроз културне форме (текстове, ритуале, споменике) и институционализовану комуникацију (рецитације, праксе и разматрања). То називамо ‘фигуре сећања’.²⁷ Сећање на сродство исказује се „кроз етимологију термина као и кроз националну митологију о заједничким прецима“.²⁸ Национална митологија о заједничким прецима чини основу друштвено-историјске самосвести о националној припадности и националној особености, по којој се разликује од других народносних заједница.

Ентони Смит наводи како сви митови око којих се обликује национализам разних народа имају сличну структуру, саткану од предања о древним прародитељима, родној земљи и старој државности, вери у постојање златног доба у животу тог народа након чега је наступило зло време пропадања, прогона и страдања, а на крају је вера у обнову и препород. Та општа шема националне митологије није код свих народа истоветна, али су њени елементи у већој или мањој мери присутни. Ту је и представа о непријатељу, узрочнику несреће која је тај народ задесила и патњи које је поднео у својој прошлости.

Предрасуда је мислити како су митске представе нешто примитивно, само зато јер „су прамисли човечанства.“²⁹

26) Ерик Чапо, *Теорије митологије*, Слио, Београд, 2008, стр. 194.

27) Јан Асман, „Колективно сећање и културни идентитет“, *Колективно сећање и политике памћења*, Завод за уџбенике: Институт за филозофију и друштвену теорију, Београд, 2015, стр. 64.

28) Милован М. Митровић, *Увод у социологије и социологије права*, Правни факултет: Службени гласник, 2007, Београд, стр. 146.

29) Ханс-Георг Гадамер, *Филозофија и поезија*, Службени лист СРЈ, Београд,

У миту о Прометеју, по мишљењу Гадамера, очевидно се „указује западно човечанство у својој сопственој културној свести. Испричати историју његовог тумачења, отуда значи испричати историју самог западног човечанства.“³⁰ Клод Леви-Строс истиче да је митолошко мишљење древних људи засновано на истим интелектуалним операцијама као и наука, као и да је средњовековна наука, па и савремена, упућена на начела тотемске класификације природних појава.

Разарање митских структура представља удар на језгро онога што чини светоназор једног народа, његову слику света. То неминовно води растакању етничких веза и разарању народа. „Једна нација живи са својим легендама исто толико колико и са стварном историјом.“³¹ Предање о пореклу народа – нашег народа – сачињавало је битну ставку митских представа и представљало историју народа. То предање преношено је с колена на колена, било је и остало важна кохезивна сила која обједињује људе и сабира народ. „Доприношење стварању те традиције, њеном преношењу с колена на колена и њена одбрана од диверзија информационо-психолошких ратова – представља један од задатака државе.“³² Јер кад ослабе традиционална веровања, кад се обезвреде митове и предања а ритуали изложе порузи, народна заједница је ушла у фазу растакања.

БОРБА ЗА ИСТОРИЈУ

Време дубоких политичких и социјалних потреса увек доноси преуређење представа о прошлости, поготову данас кад је национална култура подвргнута агресији глобалистичког концепта. Глобалистички напад усмерен је на историјску вертикалу у националној култури, око које се сабира народ. Историја се тумачи као дуги низ неспоразума и неуспеха, свакодневне тешкоће патолошким наслеђем минулих векова. На све стране се чује: „ми смо најгори народ на свету“, „да ми живимо у нормалној земљи...“ и сл. Масовна пропаганда

2002, стр. 39.

30) Исто.

31) Жан Дитур, *Срамота врлине*, БМГ, Београд, 1999, стр. 82.

32) Сергеј Кара-Мурза, *Демонтажа народа*, стр. 172.

(медији) сервира нам причу како нам, оваквима какви смо, ништа позитивно не може да се догоди.

Учесталост расправа на историјске теме, поуздан је знак да је друштво у кризи. Тренутак кад један народ доживи војни и политички пораз увек представља опасност да се он душевно сломи и да, правдајући се, узроке пораза почне тражити у мањкавости циљева за које се борио, у погрешним националним идеалима и промашеној историји. Поготову кад се пораз догодио у сукобу који подсећа на Априлски рат из 1941. у којем је нестала прва југословенска држава, за који ће Бранко Ћопић, учесник и сведок, написати да се „све се то изражавало у некаквом неразвијеном и недовршеном облику, јер за оно мало времена, у данима наглог распада читаве војске, нит’ јунак имаде прилике да у пуној мјери покаже своје херојство, нит’ је кукавица била уочљива у мору пометених изгубљених људи“.³³ Ни рат у којем је нестала последња Југославија и урушио се српски народ није био посве другачији, зато се до дана данашњега поставља питање кривице. Чим се поставља питање: зашто смо пропали?, зна се да је пропаст била неочекивана и нечасна. Да је било другачије, да су се чинили подвизи у које смо сами веровали, а налажу их историја и традиција, такво питање не би се потезало.

Борба за идентитет у данашње време умногоме је борба за историју, супротстављање трауматизовању историјске самосвести. А за овакву борбу тражи се у првом реду одлучан морални став, сличан оном из предавања Макса Вебера одржаног у данима немачког пораза у Првом светском рату, кад је нашао за сходно указати да „кад се неко душевно сломи под ужасима рата и онда, уместо да једноставно каже: било је превише, осети потребу да пред самим собом легитимише своју замореност ратом, тако што супституише осећање: нисам могао да издржим, зато што сам морао да се борим за морално лошу ствар. А исто је тако код оних који су у рату побеђени, уместо што попут старих жена, после рата траже кривца – не видећи да је структура друштва произвела рат. Једино мушко и оштро држање према непријатељу јесте рећи му: Ми смо изгубили рат, ви сте га добили. Тиме је ствар завршена; хајде сада да разговарамо о томе које консеквенце

33) Бранко Ћопић, *Пролом*, Просвета, Београд, 1952, стр. 67.

треба повући у сагласности са стварним интересима који су били у игри и – главна ствар – с обзиром на одговорност пред будућношћу, коју пре свега носи победник. Све друго је недостојанствено и освећује се. Једна нација опрашта повреду својих интереса, али не и повреду свог достојанства.³⁴

Изнети став може бити основа националног васпитања у суочавању с поразом, поготову што пораз може бити и основа националне мобилизације и моралне обнове. Сећање на трагичне тренутке историје, поразе и губитке, повезује људе и држи их у јединству ништа мање од сећања на херојске подвиге и славно доба своје историје. Ренан ће указати на социјални капитал заједничке патње која повезује више него радост. У колективном памћењу туга има већу тежину него победе, јер намеће обавезе и налаже заједничке жртве и напоре. Није тешко докучити да је овакав став Ренан извукао из искуства властите нације, јер га износи једну деценију након што су пруске трупе прегазиле Французе код Седана. Управо су предаја застава француских пукова код Седана и губитак Алзас-Лорене, уз друга трауматична искуства, довели код Француза до националне концентрације и жеље за реваншом. Ернст Лавис, историчар који се нашао у првим редовима градитеља републиканског национализма, изрекао је мисао коју Французи памте до данас: „Од оне страшне године ја се више ни једног минута не препуштам очајању. Нада и уздање у мени ме носе, и то неуморно преносим на милионе деце. Увек поново наглашавам наше сталне обавезе према изгубљеним областима. Никада не губим из вида торањ катедрале у Стразбуру. Увек га видим како се усамљен диже у небо: ‘Ја сам Стразбурец, ја сам Алзашанин, поздрављам те и чекам.’³⁵

Национална обнова подразумевала је и нарочито школско васпитање. Школски приручник налагао је да у свакој учионици буде окачена карта Алзас-Лорена, изнад које би била истакнута застава са црним флором. Последњег дана школске године учитељи су имали да на школским таблама напишу: „Дете, ти ћеш бити војник“; у народним школама би

34) Макс Вебер, „Политика као позив“, *Критика колективизма*, „Филип Вишњић“, Београд, 1988, стр. 88.

35) Према: Хаген Шулце, *Држава и нација у европској историји*, стр. 163.

се образовали bataillons scolaires, где је деци, кроз предвојничко образовање, убризгаван патриотски и милитаристички дух.

Можемо ли замислити да на зиду у свакој нашој учионици, као опомена и подсећање, стоји карта Косова и Метохије, а изнад ње застава са црним флором? Можемо ли, барем, мислити о томе, носити у души, упркос политичком режиму и наметнутој културној пракси? Памти се и то да су у данима пораза код Седана и губитка Алзаса и Лорена, Французи су исковали максимум: ‘Никада не говори о томе, стално на то мислити’.³⁶

Литература

- Асман Алаида, Рад на националном памћењу: кратка историја немачке идеје образовања, Библиотека XX век, Београд, 2002.
- Асман Јан, „Колективно сећање и културни идентитет“, Колективно сећање и политике памћења, Завод за уџбенике: Институт за филозофију и друштвену теорију, Београд, 2015.
- Баста Данило Н., Вечни мир и царство слободе, Плато, Београд, 2001.
- Бегенишић Божидар Д., Два века руске књижевности (од Куликовске битке до Ивана Грозног), Јединство, Приштина, 1976.
- Берђајев Николај, Филозофија неједнакости, Медитеран – Октоих, Титоград, 1990.
- Бернс Делајл, Политички идеали, Градина, Ниш, 1993.
- Вебер Макс, „Политика као позив“, Критика колективизма, „Филип Вишњић“, Београд, 1988.
- Гадамер Ханс-Георг, Филозофија и поезија, Службени лист СРЈ, Београд, 2002.
- Гери Патрик, Мит о нацијама: средњовековно порекло Европе, Цензура, Нови Сад, 2007.
- Дитур Жан, Срамота врлине, БМГ, Београд, 1999.
- Дучић Јован, Верујем у Бога и у Српство, Дерета, Београд, 1999.
- Кара-Мурза Сергеј, Демонтажа народа, Информатика: Преводилачка радионица Росић, Београд, 2015.
- Касирер Ернст, Мит о држави, Нолит, Београд, 1972.

36) Алаида Асман, *Рад на националном памћењу: кратка историја немачке идеје образовања*, Библиотека XX век, Београд, 2002, стр. 320.

- Масарик Томаш, Борба за самоодређење народа, Накладни одио југословенског новинског Д. Д., Загреб, 1920.
- Милетић Светозар, Беседа С. Милетића на угарском сабору у питању народности, Нови Сад, 1868.
- Митровић Милован М., Увод у социологију и социологију права, Правни факултет: Службени гласник, Београд, 2007.
- Смит Антони Д., Национални идентитет, Библиотека XX век, Београд, 2010.
- Црњански Милош, „Вожд“, Есеји и Чланци II: Историја, полемике, разговори, Задужбина Милоша Црњанског-Наш дом, Београд, 1999.
- Чапо Ерик, Теорије митологије, Слио, Београд, 2008.
- Ђопић Бранко, Пролом, Просвета, Београд, 1952.
- Хегел Георг В., Филозофија историје, Напријед, Загреб, 1966.
- Шелинг Фридрих В. Ј., Философија митологије, Опус, Београд, 1988.
- Шулце Хаген, Држава и нација у европској историји, „Филип Вишњић“, Београд, 2002.

Djuro Bodrozić

IDENTITY AND HISTORY – CONTRIBUTION TO THE REMINISCENCE CULTURE

Resume

At the start of the work we point out to the appearance of the science historiography, we quote the thinkers who made a decisive contribution about historical theme and it's processed by application of scientific methology. When it comes to the national identity, history theme is unavoidable. Without a feeling for historical reality, secret of nation is inaccessible. Because the nation isn't some kind of abstract-sociological category which could be reduces to a series of purely sociological elements, such as: language, race, territory, statehood, although those characteristics are to a lesser or greater extent, the essentials for determining the national being. But, nation is primarily a

consciousness of common destiny, which unites the members of the group. A nation becomes aware of itself only when it becomes aware of its history. By becoming familiar with its history, self-awareness, the people get their identity - become self-made. Undoubtedly, the power of remembrance is what makes people people. Memories are a form from which the image of identity, individuals and people are formed. The discussion about identity is a talk about collective memory and the mediums that enable it to be held.

Ethno-history is a source of cultural power. Communities that can boast about its history have competitive advantage because of the feeling of moral superiority over those whose history is poor or suspicious. Others have nothing left but to engage in cultural wars, for the purpose of appropriating the inheritance. The Balkan territory is known for such wars, but it's not the only place where we encounter such a phenomenon.

The key factors of identity, and historical memory, relate to beliefs that do not exist without mythology. The destruction of mythical creatures represents the impact on the core of what makes a worldview of one nation, its image of the world. This inevitably leads to the erosion of ethnic ties and the destruction of the people. One nation lives with its legends as long as with its real history. The time of deep political and social shocks always brings rearrangement of the past, especially at the time when the national culture was subjected to the aggression of the globalist concept. Today the struggle for identity, to a large extent, is reduced to the battle for its history.

Keywords: history, identity, mythology, nation, globalism, national culture, memory.

* Овај рад је примљен 15. априла 2018. године, а прихваћен за штампу на сас-танку Редакције 25. маја 2018. године.

УДК 321.01:355.1

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС
NATIONAL INTEREST

Прегледни рад

Година XIV, vol. 31

Број 1/2018.

стр. 27-49

Дејан Михајловић
Универзитет одбране, Београд

ВОЈНА СИЛА И ПОЛИТИЧКА МОЋ *

Сажетак

Повезаност политике и војне силе феномен је који, у вековима људске цивилизације, има суштински значај за унутрашњу и спољну стабилност државе. Још од римских императора који су одлично разумели значај својих легија, па до данашњих услова ваздушно-копнене и поморске битке којима из Пентагона и Кремља руководе амерички, односно руски председник, војна сила и политика чине недељиву целину. Само онда када су ове две категорије на истој линији и када једна према другој постављају реалне захтеве тада држава наступа уверљиво, а њена спољна политика је заснована на реалној моћи и остварива је.

Међусобни однос и усаглашеност политике и војске или опште разумевање о употреби војне силе у остваривању спољне политике биће циљ овог рада. Који су то, заправо, предуслови које политичка власт треба да пружи војној сили да би она постала незаобилазан ослонац у очувању унутрашњег мира и остваривању успешне спољне политике, односно како треба да буде изграђена војна сила која би апсолутно следила тежње спољне политике једне државе, само су нека од питања за која ће се у раду наћи одговори.

Кључне речи: војна сила, спољна политика, геополитика, војни потенцијал, економија, војна моћ, политичка моћ.

* Рад представља део магистарске тезе истоименог аутора под називом Основна схватања о употреби војне силе у спољној политици, одбрањеној на Факултету политичких наука у Београду, 12.07.2013. године.

НА ПОЧЕТКУ

Значај војне силе за политичку моћ је несумњив, и што је најважније она не мора бити пропорционална друштвеној моћи, па чак ни политичкој моћи у целини. Једно друштво које не располаже високим капацитетом друштвене моћи може постићи висок степен војне моћи уколико већи део својих економских могућности усмери у правцу јачања војне силе. Још је родоначелник политичког „реализма” Николо Макијавели, запазио да „најјача држава није обавезно и најбогатија држава”.¹

Са друге стране, војна моћ не мора бити равна политичкој моћи, јер успешност њене примене, ради наметања воље другоме, зависи од низа других чинилаца субјективне и објективне природе. Историја показује да су друштва која су располагала мањом војном силом успевала успешно да се одупру већој војној сили. Вероватно је да успешност у примени војне силе зависи од решености једног народа или владара да се бори за своје вредности против спољне силе која их угрожава. Међутим, извесно је да су два елемента, дипломатија и војска, веома повезани и да зависе један од другог. У мирном периоду руководства држава труде се да ускладе политичке циљеве и тежње са војним потенцијалом, могућностима. Колико је битно припремити војску за дипломатске циљеве у миру, као фактор одвраћања или претње, исто је толико значајно дати дипломатски смисао војним напорима, који понекад може да буде убедљивији од оружја.²

На основу претходног пасуса можда се може, као основана, навести тврдња Милета Бјелајца: „Дипломатија и психолошки притисци на Милошевића у преговорима постигли су више него акције НАТО на терену”.³

Светске империје постале су доминантне и подариле цивилизацији домете своје науке, културе и општег развоја, јер су имале снажну војску, која им је омогућила тај несметани развој и ширење својих достигнућа на друге. Уколико је

1) Николо Макијавели, Владалац, Дерета, Београд, 2005, стр. 39.

2) Семјуел П. Хантингтон, Војник и држава – теорија и доктрина војно-цивилних односа, ЦСЕС и Факултет политичких наука, Београд, 2004.

3) Миле Бјелајц, Дипломатија и војска, Медија центар Одбрана и Академија за дипломатију и безбедност, Београд, 2010, стр. 305.

држава безбедна, онда има и довољно простора за просперитет. Израел снажном војском и умешном спољном политиком опстаје међу арапским државама, али захваљујући томе постиже завидне резултате и у привреди.

С тим у вези Рејмон Арон, који је свеобухватно писао на ову тему, сматра да је: „Сила у најширем смислу способност да се учини, произведе или уништи. На међународној сцени силом називамо способност политичке јединице да наметне своју вољу другим јединицама”.⁴

У међународним односима, као и у људском друштву у целини, релативно је честа појава да два или више међународних субјеката долазе у сукобе око два иста објекта. Сила је свакако најубедљивије средство у решавању тих спорова.

„Општење нација је стално, дипломатија и рат су само облици који се узајамно допуњују, с тим што један или други преовлађује, али ни један се не повлачи потпуно пред оним другим, осим у крајњим случајевима било апсолутног непријатељства, било потпуног пријатељства или удруживања.”⁵, наводи с тим у вези Рејмон Арон.

1. ВОЈНИ ПОТЕНЦИЈАЛ

Војни потенцијал подразумева бројност армије и број становника подобних за мобилизацију, старешински кадар, квантитет и квалитет наоружања, геостратешки значај територије, систем утврђења, систем командовања, организацију позадине, обуку војске и становништва, борбено искуство, морал, економију, инфраструктуру и др. Свеукупна моћ државе даје јој снагу за спољнополитичко деловање.

Чарлс Кегли и Јуџин Виткоф у том смислу истичу да: „Тезу да унутрашње способности државе доприносе успостављању њених спољнополитичких приоритета потврђује чињеница да припрема држава за рат снажно утиче на њихову каснију употребу силе. Значи, мада све државе могу тежити сличним циљевима, њихова могућност да их остваре разликоваће се зависно од њихове војне моћи”.⁶

4) Рејмон Арон, Мир и рат међу нацијама, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци и Нови Сад, 2001, стр. 83.

5) Исто, стр. 77.

6) Чарлс Кегли и Јуџин Виткоф, Светска политика: тренд и трансформација,

Када се све то узме у обзир, онда се говори о војној моћи земље, а то је аргумент помоћу кога се остварују политички циљеви. Политичка реторика је захтевна колико јој је војска спремна. Многи примери из историје дипломатије потврђују ову тезу, а ја ћу споменути пасиван став Краљевине СХС након Првог светског рата у односу на Италију, у вези са утврђивањем западних граница.

Миле Бјелајац у свом делу *Дипломатија и војска* описује овај догађај: „Интересантна тачка око СХС је њен озбиљно пасиван став на провокације са талијанске стране. Сер А. Јанг (посланик Велике Британије у Београду у то време), приписује то страху Југословена да не би своју армију ставили на кушњу у садашњем тренутку када су једва наоружана земља. Они знају да српски пјешак има огроман престиж у Европи и не желе да тај престиж изгубе излажући га непријатељствима када нема материјалну подршку – они су вјероватно у праву”.⁷ Поред класичног значаја војног фактора, овде се он помиње и као могућност да се његовим неефикасним експонирањем доведе у питање раније стечени углед овог чиниоца и тиме додатно ослаби спољнополитички положај. Како је ова криза трајала дуго, на свим нивоима државне власти се разматрао овај проблем и у сваком тренутку је војни фактор диктирао потезе спољне политике. Тако у свом извештају спремног за седницу владе тадашњи министар спољних послова др Момчило Нинчић разматра могућности деловања. „Ми бисмо могли рачунати само на ефекат пресије, коју бисмо ми сами хтели и били у стању да учинимо у Риму. А таква наша пресија могла би бити ефикасна само у том случају ако бисмо ми били решени да подупремо и војним мерама”.⁸

У овим случајевима је очигледно зашто је спољна политика СХС била у сталној дефанзиви према Италији, посебно у ситуацији неодлучности савезника, Француске пре свега, као и унутрашње политичке ситуације и свеукупне моћи земље.

Центар за студије Југоисточне Европе, Факултет политичких наука и Дипломатска академија Министарства спољних послова Србије и Црне Горе, Београд, 2004, стр. 127.

7) Миле Бјелајац, *Дипломатија и војска*, наведено дело, стр. 108.

8) Исто, стр. 128.

2. ВОЈНО-ТЕХНИЧКИ ПОТЕНЦИЈАЛ

Војно-технички потенцијал подразумева усклађеност економије и производње војне опреме, способност прилагођавања производње за ратне потребе, усклађеност науке, технике и производње са потребама војне силе у датом тренутку итд. Самосталност одбрамбене индустрије доприноси јачини државе и њеној независности, а способност да извозом ове опреме учествује на тржишту утиче на њен међународни кредибилитет. Могућност сопствене производње чини мирнијим политичко стање у држави и војску чини ефикаснијом. Тиме се избегава проблем који је Краљевина СХС имала по формирању, када се у саставу војске нашао велики број оружја различитих калибара без могућности да сопствена индустрија реши ову ситуацију, или у СФРЈ, након раскида са Источним блоком 1948. и добијања Западне војне помоћи.⁹ Стална изградња и јачање војно-техничког потенцијала, поред осталих фактора, сврстава државу и војску у значајну силу, на чију спремност непријатељ мора да рачуна. То доприноси, између осталог, и фактору одвраћања.

С тим у вези, доказујући претходне тврдње, можемо се послужити речима Бјелајца, који наводи: „Цењено је да у случају Југославије важну компоненту представља њено настојање да ствара имиџ војне моћи и одлучности да исту употреби. То је била важна компонента одбрамбене стратегије”.¹⁰

Постојање сигурне базе за производњу и добављање наоружања и војне опреме, далеко иза линије фронта, често је пресудан догађај за победу у рату. Тако су сировине и фабрике за производњу ратних средстава, које нису биле у домету Хитлерове авијације допринеле савезничкој победи у Другом светском рату. На другој страни држава мора да врши правилан размештај ових постројења у зависности од процена угрожености територије. Тако је СФРЈ, плашећи се агресије са Истока, добар део фабрика преселила из Србије у Босну и Херцеговину, а затим је у брдско-планинском делу ове републике развила најзначајнији војно-индустријски комплекс.

9) Миле Бјелајца, Дипломатија и војска, наведено дело, стр. 105-114 и 230-237.

10) Исто, стр. 280.

Утицај технике на војну моћ је очигледан али и у неким случајевима пресудан. Цариград је дуго одолевао османлијским нападима захваљујући *грчкој ватри*, а употреба барута представља крај витешке ере и започиње поглавље развоја новог начина употребе војне силе, где је техничка предност значила војни престиж, али и даљи домет спољне политике. Низ војних мислилаца су читав развој војне стратегије заснивали на напретку технике. Француски аналитичари Курмон и Рибникар у својој студији *Асиметрични рат – Сукоби јуче и данас, тероризам и нове претње*¹¹, истичу техничку предност као модел вођења рата и то како од времена малог Давида и моћног Голијата, па до данас са нагласком да је и будућност препуштена овој врсти сукоба. Међутим, иако асиметрични ратови се воде између страна у сукобу, које имају неравноправну и неправедну расподелу моћи, где је техничка предност пресудна често долази до надмудривања техничке надмоћи од стране људског фактора. Претходно наведени аутори, који иначе сматрају да техника представља битан чинилац војне моћи, ипак закључују да техничка предност може да буде узалудна. У том смислу наводе пример бомбардовања СРЈ са краја XX века, при чему је упркос ударима из ваздуха, Војска Југославије задржала операбилност и функционалност, скоро у потпуности уништила јединице УЧК и својим дејством онемогућила НАТО авијацији да се спусти на ниво вођења копнене битке – „Тим аутора анализира како је ВЈ (Војска Југославије), користећи одлично познавање недостатка високих технологија у осматрању и навођењу, успела да надмудри НАТО и сачува виталност”¹².

Са друге стране, немогуће је порицати техници сваки значај за војну моћ. То што постоје историјски примери који говоре супротно, може да значи да је постојао историјски раскорак између технике и друштвених снага којима је она стајала на располагању. У савременом тренутку нуклеарно оружје даје огромну моћ ономе ко га поседује. Али, питање је за које циљеве оно може бити употребљено? Које је потреб-

11) Видети детаљније: Barthelemy Courmont et Darko Ribnikar, *Les Guerres asymetriques: Conflits d'hier et d'aujourd'hui, terrorisme et nouvelles menaces*, Institut de relations internationales et strategiques, Press universitaires de France, Paris, 2002.

12) Миле Бјелајац, Дипломатија и војска, наведено дело, стр. 310.

на уништена територија једне државе уз опасност да и сам нападач буде уништен? Круг циљева који се могу постићи путем силе појавом нуклеарног оружја се, у ствари, сужава, мада на први поглед оно даје војној стратегији неограничене могућности. Да ли оружје које може уништити читав свет може бити основ војне моћи којом политика може да оствари неке циљеве у међународним односима? Одговора на ова питања свесни су лидери који поседују ово наоружање и стално чине напоре да ограниче његову производњу, смање постојеће капацитете и осигурају технологију како не би дошла у „погрешне руке”.

Тежња да се набави модерно и моћно наоружање, вековима је значило превласт у међународним односима, а ако не то, онда значајну препреку за будућег агресора и повећања рејтинга државе. Оне државе које поседују моћна и савремена техничка војна средства другачије се, на међународној сцени, третирају од осталих земаља, њихов глас се јасније чује, оне су пожељан савезник и значајан актер међународних односа. На другој страни продаја савременог и моћног наоружања мале земље доводи у завистан положај у односу на оне које су им продале та средства, јер могу да их условљавају на разне начине од времена испоруке, преко резервних делова, муниције до обуке људства за та оружја и оруђа, што представља и врсту економске зависности.

У вези са претходним редовима Миле Бјелајац подсећа да: „На једном предавању у Музеју историје Југославије 1999. године поменуто је да је прича са ракетама С-300 почела још 1901. године, а настављена 1940. Некоме би, можда звучало парадоксално, али питање С-300 је само историјско име за једно оружје и најсавременију технологију, које отвара тему међузависности на светској сцени, посебно малих земаља пред милошћу великих. То је питање како велики схватају властити интерес и опортунист испорука. Такве испоруке су увек значиле и везивање. Некад је то био топ *Schneider 75* (1901), а некад су то били тенкови или авиони последње генерације (1940), а крајем 90-их синоним за тај однос постале су ракете С-300”.¹³

13) Миле Бјелајац, Дипломатија и војска, наведено дело, стр. 293.

3. ЕКОНОМСКИ ПОТЕНЦИЈАЛ

Свакако да су простор, бројност и техника са свим својим карактеристикама одлучујући елементи за употребу војних средстава у политичке сврхе, али је разлог њихове употребе вековима, најчешће: злато, сребро, нафта; дакле, ресурси. „Воља за моћ се логично изражава у напору да се сакупи што је могуће више злата и сребра. А постоје два начина да се постигне тај циљ, један је рат, а други трговина”¹⁴, како сматра Рејмон Арон. Уз измену актуелних ресурса, у свим друштвеним и економским условима током развоја човечанства, принцип стицања добара није измењен.

Већ је речено да се економска снага и политичка моћ не морају поклапати. Међутим, економска моћ се у виду економског потенцијала јавља као непосредна база војног потенцијала који обухвата количинске димензије оружаних снага. Мада се на овај начин може раздвојити улога економске снаге у друштвеној моћи и њене улоге у политичкој моћи, чињеница је да економска снага, као таква, чини основу политичке моћи.

Једно схватање односа између војне силе и економске моћи изразио је Макијавели, мислилац и родоначелник теорије политичког реализма, у изреци да: „Злато само по себи неће увек обезбедити добре војнике, али добри војници ће увек обезбедити злато”¹⁵.

С обзиром да се политика силе не може свести само на употребу војне силе, управо економска снага једне државе пружа безброј могућности за наметање своје воље другоме. Принуде, притисци и уцене путем економских средстава су чак све чешћи облици политике силе у савременим међународним односима. Велика производња хране, сировина или енергије омогућује данас једној држави да изнуђује уступке од других држава и остварује користи мимо економских закона који јој иначе иду у прилог. Моћни финансијски потенцијал једне државе може се искористити да руинира финансије друге државе, па чак и светски монетарни систем. Због

14) Рејмон Арон, Мир и рат међу нацијама, наведено дело, стр. 265.

15) Niccolo Machiavelli, *The Prince and the Discourses*, Modern Library, New York, 1950, pp. 308-312.

тога се управо данас те могућности користе у политичке сврхе, што угрожава независност мање моћних држава. Отпор таквој политици силе је нормална реакција сваке независне земље, те тако долази до напетих односа из којих лако настају сукоби.

Економски потенцијал је носилац свеукупног развоја друштва из кога произилази и политичка моћ. Чињеница је да су економски најбогатије државе и у међународним односима најутицајније, али постоје и оне које сматрају да би евентуалним политичким авантуризмом само умањиле своју економску моћ и оне се углавном залажу за еволутивне процесе у друштву. С тим у вези Кегли и Виткоф кажу да: „Ниво привредног и индустријског развоја земље утиче на спољнополитичке циљеве којима може да тежи. По правилу, што је земља развијенија, то је склонија да игра активну улогу у светској политичкој економији. Богате државе имају интересе који се простиру далеко ван њихових граница и по правилу имају могућност да их реализују и заштите”¹⁶

Развој економске снаге и њен допринос војној моћи државе је несумњив. Правовремена употреба економије у војне сврхе и њихова међусобна повезаност омогућава држави да реализује своје спољнополитичке циљеве сигурније и без страха. „Сједињене Државе су данас најизразитија суперсила управо због предности које проистичу из комбинације огромне економске и војне моћи, укључујући и велики потенцијал нуклеарног наоружања. То Сједињеним Државама омогућаје да спроводе неограничени глобализам; њихов империјални домет и интервенистичко понашање изгледа да нису омеђени ограниченим богатством или могућностима”¹⁷, сматрају Кегли и Виткоф.

Тежња да се економска моћ у једном тренутку своје експанзије изрази у облику војне силе потврдили су и Јапан и Немачка, а да снажна војска без одговорне и одлучне политике не може да уради ништа доказала је ЈНА, на почетку сукоба у СФРЈ. Многи војни и политички теоретичари објашњавали су међусобну повезаност политике и војске, али у пракси то

16) Чарлс Кегли и Јудин Виткоф, Светска политика: тренд и трансформација, наведено дело, стр. 128.

17) Исто, стр. 129.

и није лако изводљиво, упркос разним механизмима поделе власти и демократским институцијама.

4. МОРАЛНИ ПОТЕНЦИЈАЛ

*„Нама није ништа немогуће стати
пред силе свемогуће, само треба срце и
прегнуће.“¹⁸*

Морални потенцијал има своје корене у друштвеном и државном уређењу, односу друштвених класа и националности, унутрашњој и спољној политици, карактеру рата, патриотизму и борбеним и радним традицијама, поверењу народа у руководство. Развојем пропаганде и усавршавањем медија као њеног најмоћнијег оружја може се утицати на морално расположење људи. Морал често обликује, у медијима, искривљена слика о некој појави или догађају, а још је Гебелс говорио да свака лаж поновљена сто пута постаје истина. О томе је говорио и Џон Р. Шиндлер у свом делу *Босански рат и терор, Босна, Ал Каида и успон глобалног џихада*, када каже да: „Током босанског рата, западна гледишта о сукобу постала су толико монолитна, видевши једино врлину код муслимана и ништа осим зла код Срба, да је чак и Ватикан у изјавама о рату осуђивао Србе далеко више него муслимане, обраћајући мало пажње на исламске злочине против хришћана“.¹⁹

Морал је и социолошка категорија, која произилази из основних друштвених појава и њихове међусобне повезаности. У погледу стања војне силе према категорији морала, стоји да је он, без обзира на све, и даље значајна одредница њене способности. Скоро увек је виши морал на страни онога ко се брани или чије јединице јуришају ка територији на коју полажу историјско право. Поред савременог наоружања, мотивисаност људства за извођење борбених дејстава представља значајну покретачку снагу вођења ратних операција.

18) Сердар Јанко Вукотић, Мојковачка битка, 1916, епска песма, Култура, Београд, 1996, стр. 49-58; (из обраћања црногорској војсци пред Мојковачку битку).

19) Џон Р. Шиндлер, *Босански рат и терор, Босна, Ал Каида и успон глобалног џихада*, ЈП Службени гласник, Београд 2011, стр. 87.

Вера у неопходност остваривања својих циљева и потпуна преданост борби сигурно да брже и лакше доводи до победе.

Миле Бјелајац, с тим у вези, сматра да: „Један од разлога одустајања од копнене офанзиве НАТО-а 1999. је управо и стање морала у редовима ВЈ, а јединице Југословенске армије су показале завидно стање духа и свести приликом уласка у Трст 1945. године”.²⁰

Процена висине морала је чест задатак обавештајаца и високо се вреднује у процесу доношења одлуке за напад, без обзира на остале елементе као на пример: материјалне и људске ресурсе, процену времена, земљишта, обученост, итд. Као што смо видели, поседовање моћног наоружања се не скрива него се показује да би се постигао ефекат одвраћања, док се морал тежи прикрити од непријатеља или увек представити позитивно. Једна од метода специјалног рата управо се односи на ширење дефетизма и слабљење морала у оружаним снагама и народу.

5. ГЕОПОЛИТИКА И ВОЈСКА

Географија, дакле, постаје све применљивија, а даљим географским открићима и стварањем нових политичких ентитета, она прелази у политичку географију и претходи новој науци XX века, геополитици, која проучава утицај географског положаја на спољну политику држава. Од настанка првих војно-политичких мисли размишљало се и о геополитичким појмовима. Тако су још Херодот и Тукидид говорили о утицају простора, али и климе на борбеност народа и на одвијање борбених дејстава. Пошто су Пелопонески ратови вођени и на копну и на мору, Тукидид је сагледао употребу војних формација и на једном и на другом географском простору и то довео у везу са стратешком предношћу одређене државе у том сукобу. Победа над моћном Атинском морнарицом отворила је пут до победе, у копненој војсци, надмоћнијом Спартом. У даљем развоју људског друштва до данас присутан је осврт на геополитички положај државе у смислу употребе оружаних снага и усмеравање деловања спољне политике.

20) Миле Бјелајац, Дипломатија и војска, наведено дело, стр. 294.

С обзиром да је војна сила средство политике, њена употреба не може бити одвојена нити самостална у односу на политику. И стратегија је као вештина употребе војне силе, такође подређена политичким одлукама, јер оне одређују циљеве за које се сматра да треба, или да могу бити задовољени применом војне силе. Међутим, и стратегија утиче на политичке одлуке о употреби војне силе, јер оне морају бити засноване на могућностима дате стратегије. Са појавом нуклеарног оружја везе између политике и стратегије се умножавају до степена да се све чешће стварају јединствени војнополитички органи државне власти. Нуклеарно оружје, као средства масовног уништавања, скоро је у потпуности избрисало разлике између политике и војне стратегије у оним случајевима у којима политика тежи да оствари своје циљеве путем силе. Стратегија је постала саставни део политичког процеса, јер конципирање и разрада стратегије представља бит успеха у примени војне силе. Сходно томе, Небојша Вуковић сматра да: „Сликовито, стратегија се може описати као мост који веже војну моћ и њену политичку намену”.²¹ Поред стратегије, војна наука које је блиска геополитици и практично примењива у употреби војске је војна географија.

Николас Спајкман, амерички геополитичар, тврди да је примена појма геополитике тројака. „У немачкој школи мишљења, као оквир за целу филозофију историје. Немци су, наставља Спајкман, начинили од ње теорију о природи државе и користе је као доктрину која подржава пожељност и потребу територијалне експанзије. Затим, геополитика се користи као синоним за политичку географију и у том случају постаје само грана опште географије која описује како структура посебних држава, тако и свет у условима његових политичких поддеоба. Коначно геополитика може бити употребљена у планирању безбедносне политике земље у оквирима њених географских фактора. Како каже Спајкман, она одговара на питање: Која је, у датој географској ситуацији, најбоља политика да се следи ради постизања безбедности? Закључујући своја разматрања о геополитици, Спајкман тврди, да је специфично поље геополитике, свакако, поље спољ-

21) Небојша Вуковић, *Логика империје – Николас Спајкман и савремена америчка геополитика*, Библиотека МОБА, Београд, 2009, стр. 33.

не политике, и њен посебан тип анализе користи географске факторе да помогну у формулацији адекватне политике за постизање извесних оправданих циљева”.²²

Из ових Спајкманових разматрања уочавамо сложеност појма, али и чињеницу о повезаности политике, простора и стратегије у једну целину која изучава јединство ових елемената. На пример, Небојша Вуковић сматра да: „Геополитика је наука о утицају природе једне земље (географског положаја, климе, тла, воде и др.) и њене економско-друштвене, политичке и културне надградње на историјски развој једне нације и на њен међународни положај”.²³

За војну моћ је од значаја је како број и квалитет становника, тако и квалитет тла. Када је реч о становништву, за војну моћ је потребан посебан квалитет који зависи, како од броја становника способних за војску, тако и од његове обучености за војне потребе. Поред тога, истичу се као значајни: традиција, патриотизам, морал и друге особине људског чиниоца војне моћи. Број становника сам по себи није довољан за постизање одговарајуће војне моћи, те она и није пропорционална са њим. Међутим, број становника је свакако битан за организацију економије на том простору, величину културе, као и поседовање снаге да држава оствари значајну улогу у свету.

Током историјског развоја видимо да се број организованих војника, који учествују у борбама за остваривање политичких циљева увећавао. Од нешто преко хиљаду Атињана на Маратонском пољу, преко 40.000 ратника Александра Македонског, којима је пошао у освајање Азије до око пола милиона Наполеонових војника спремних на поход ка Русији и неколико милиона Хитлерових следбеника у Другом светском рату. Међутим, развојем савремених оружја и оруђа у новије доба сведоци смо да је значајнији број и убитачност машина у односу на број мобилисаних војника.

Овде, свакако, треба истаћи и мишљење Рејмона Арона, који сматра да: „Све док је оружје једноставно и није скупо, коефицијент мобилизације је у функцији друштвеног систе-

22) Небојша Вуковић, *Логика империје* – Николас Спајкман и савремена америчка геополитика, наведено дело, стр. 32.

23) Исто, стр. 33.

ма. У наше доба тај коефицијент зависи од економских ресурса и чврстине централне власти. Број машина је важнији од броја људи”²⁴.

Територија, као чинилац војне моћи, поред општег значаја, посебно је важна као геостратешки простор. Значај путева који прелазе преко неке земље, стратешки положај у датим условима ратне технике, приступ морима, рељеф, све су то елементи који одређују геостратешки положај земље и он може утицати не само на њено понашање у међународним односима већ и на понашање других према њој. „Простор се може посматрати као средина, позорница или улог спољне политике.”²⁵. Када говоримо о средини углавном мислимо на географске одлике тог простора, а када он постане позорница, тада је атрактивнији и долазе до изражаја његове специфичности, од чије зависности та целина представља мањи или већи улог спољне политике. Ако посматрамо неко поље, размишљамо на један начин, ако је то бојно поље, онда закључујемо другачије.

Геополитичари су простору придавали одлучујући значај за политичку моћ једне државе. Величина и место територије за њих су били одлучујући у светској политици. Међутим, очигледно је да величина и место територије не одређују политичку моћ, мада се тим чиниоцима не може порећи сваки значај. У различитим условима развоја војне технике, простор је увек утицао на стратегијске планове напада или одбране. Неоспорно је да планински предели повољно утичу на вођење герилског рата. Затим, величина територије пружа услове потребне за постизање тзв. „стратегијске дубине” која и у ери нуклеарног оружја игра улогу како у офанзивном тако и у дефанзивном смислу.

Међутим, с променама у ратној техници мења се и геостратешки значај простора али његове особине увек имају значаја у условима датог степена развоја материјалне производње, те се у том смислу не може искључити и као елемент политичке моћи једне државе.

Излаз на море је увек имао велики значај у односима снага у свету. Прва географска открића настала су морским

24) Рејмон Арон, Мир и рат међу нацијама, наведено дело, стр. 237.

25) Исто, стр. 207.

путем, затим борба за колоније и касније тржишта и сировине такође се одвијала морским путем. У геополитичком смислу, посебан значај добија Махановим идејама, у условима индустријске надмоћи САД, почетком XX века, видљивим у ставовима председника Рузвелта. Ниједна друга личност није тако непосредно и дубоко утицала на теорију поморске моћи и стратегије као Алфред Тајер Махан. Он је изазвао револуцију и убрзао ток мисли у америчкој поморској политици, припремио теоријску основу за одлуку Велике Британије да остане доминантна поморска сила и дао подстрек немачком развоју морнарице под Виљемом II. Његова писана дела су утицала на развој поморске мисли у Француској, Италији, Русији, Јапану и другим мањим државама. Својим изузетним познавањем историје Махан је изучавао утицај и коришћење мора на вођење борбених дејстава и остваривања спољнополитичких циљева. Проучавајући историјске догађаје од Старог Рима, па до XX века Махан се усудио да одговори на питање како би се завршио Ханибалов поход на Рим у Пунским ратовима да се уместо копненог определио за поморски пут, али и да предочи одлучна предвиђања за будући утицај мора, као светског војишта, на вођење ратних операција и доминацију на стратешким правцима.

Говорећи о Махану, Небојша Вуковић сматра да: „Срж Маханове доктрине представља интерпретација светске историје, као скоро непрекидне борбе за контролу над морем. Превасходно из интензивног студирања 17, 18. и 19. века, златног доба поморске моћи, он је дошао до закључка да је контрола над путевима поморске трговине била, и да ће наставити да буде, кључ светске моћи”.²⁶

Махан је својим теоријским делима утицао, не само на развој поморске мисли, него је и уз помоћ политичке моћи својих пријатеља Теодора Рузвелта и Хенрија Кабота Лоца одиграо кључну улогу у убеђивању администрације САД да се определи за прекоморски програм и на тај начин уплови у воде које ће је одвести међу светске војне и политичке актере, а то ће тако остати до данас. Његова дела су, на неки начин, представљала путоказ државама које су стремиле увећању вој-

26) Небојша Вуковић, *Логика империје – Николас Спајкман и савремена америчка геополитика*, наведено дело, стр. 42.

не и политичке моћи, правац у коме треба да развијају своју привреду и путеве којима треба да шире свој утицај. Дакле, његове теорије о доминацији на морима и другим стратешким воденим путевима, поред процвата бродоградње, донеле су и развој поморске мисли и чињеницу да је контрола топлих мора и данас примарни интерес великих сила.

О Махановим достигнућима на пољу геополитике Едвард Ерл напомиње да: „Маханова епохална књига *Утицај поморске силе на историју 1660-1783 године*, објављена 1890. године, појавила се у нарочито повољно време. Следећа деценија је била пуна међународних догађаја од великог значаја у поморској историји, то су били: одлука Немачке да сагради савремену флоту, уздизање јапанске морнарице, Шпанско-амерички рат и, као последица, избијање Сједињених Држава као светске силе. Поред тога бродоградња и морнаричка техника прошле су кроз позније фазе индустријске револуције: једра су уступила место пари, дрвена бродска корита замењена су гвозденим коритима и оклопним плочама, глатке топовске цеви уступиле су место олученој артиљерији. Ново оружје се помањало на хоризонту, а специјални типови ратних бродова конструисани су за специјалне поморске задатке”²⁷

Море и океани су сматрани за најјефтиније и најсигурније путеве за проток робе и људи, али и контрола ових путеве обезбеђује значајну спољнополитичку предност. До краја XX века светским водама је владала Велика Британија, преузимањем превласти у индустријској моћи САД постају доминантни на мору и то остају до данас контролишући сва светска топла мора.

У данашњим условима, море је погодан простор за нуклеарна дејства из атомских подморница које, не излазећи на површину, могу гађати циљеве на копну. У историји међународних односа могу се видети многа настојања држава да добију излаз на море. Тако је Русија од XVIII века тај циљ уврстила у своју спољну политику, што до данас није изгубило значај. Србија је кроз читав XIX век, па све до првог светског рата, настојала да добије излаз на море, јер је континентална затвореност стварала озбиљне опасности по њену независ-

27) Едвард Ерл, Творци модерне стратегије, Култура, Београд, 1952, стр. 439.

ност. Значај мора још се једном показао за Југославију 1948. године, када се она нашла у економској блокади на својим континенталним границама. Први продори у свет учињени су морским путем.

За разлику од Махана који говори о империји у развоју, предвиђајући јој правце развоја, Мекиндрове²⁸ теорије су усмерене у правцу империје чије је „златно доба” полако пролазило и која се све више суочавала са знацима опадања моћи и утицаја. Мекиндр је у својим делима покушао да уобличи укупну слику светске политике и пружи целовит поглед на међународна дешавања како би се лакше формулисала британска спољна политика и пронашли адекватни одговори на растући утицај Немачке и Русије, али и потреба за улагањем сталних напора како би се одржале колоније под влашћу британске круне. У својим делима уочио је прелазак моћи са мора на копно и предвиђао јачање, копног, стожерног, дела земље и тежњу, али уједно и по Велику Британију опасност, ка формирању јединствене војне, политичке и економске целину под називом Евроазија. Његове теорије су свакако у светским ратовима који су следиле допринеле опредељивању Велике Британије како за одређене спољнополитичке одлуке тако и за формирање савеза и коалиција за вођење ратова.

Мекиндр даје предност утицају копна на геополитику у односу на море. Повод овог његовог размишљања је Бурски рат вођен почетком XX века, који су Британци добили, али је због занемаривања вођења операција на копну у односу на море дошло до великих проблема у транспорту и снабдевању, као и великих материјалних и људских губитака, што је показало рањивост Империје. Теорија о Хартленду, Евроазијском и Северноафричком простору, јер је Сахара граница између белог и црног човека, чија контрола према Мекиндреру обезбеђује светску доминацију и где није могућ продор маритим-

28) Хелфорд Мекиндр (1861-1947) сматра се једним од највећих геополитичара. Школовао се на Оксфорду где је студирао природне науке, историју и право. У току своје каријере обављао је функције посланика, високог комесара у Јужној Русији за време грађанског рата и директора престижне London School of Economics. Објавио је више дела, од којих се истичу: *The Geographical Pivot of History* (1904), *Democratic Ideals and Reality* (1919), и *The Round World and the Winning of the Peace* (1943); Небојша Вуковић, Логика империје – Николас Спајкман и савремена америчка геополитика, наведено дело, стр. 46.

них сила, такође је окосница овог учења. У односу на морске путеве он даје предност копненим правцима и изградњи железница, као најбржег пута за продор у срце света.

„Није ли стожерни регион светске политике та пространа област Евроазије која је неприступачна бродовима, али је још у антици лежала отворена коњичким номадима и данас само што није прекривена мрежом пруга?“²⁹, тврдио је, са тим у вези, Мекиндер.

Посебно наводи пример ширење Русије у Сибир путем железница као и повезивање Немачке и Русије у копнену силу, чиме би била дугорочно обезбеђена доминација Хартлендом. Ако уз ту констатацију додамо и његово запажање да је СССР држава која осим пар артикала може све да произведе, можда може да се наслути о каквој сили је реч, па су онда разумљиве његове тежње да Русија и Немачка раздвоји формирањем малих држава између њих и да се уситни геостратешки простор Источне и Јужне Европе како би се онемогућила мобилизација маса и привреде за потребе Хартленда. Иако двадесетих година XX века влада Велике Британије није одобрила такав његов предлог, седамдесет година касније ипак је, случајно или не, дошло до политичког и територијалног распада Совјетског Савеза управо по том основу.

Мекиндер, такође говори о перманентном сукобу између маритимних и копнених сила. Како копно највећим делом контролишу Русија и Немачка, умерену и хладнију климатску зону северно, а море, Велика Британија, топлију, јужно од 30. паралеле. Управо на том простору у Европи и Азији настају директни или индиректни сукоби. Према њему су и Први светски рат водиле Копнене и Морске силе, а завршио се победом Мора над Копном. „Пошто су САД ушле у рат, а Русија испала из њега због револуције, при крају рата је постојао непосредан дуел између копнене и поморске моћи, и поморска моћ је опсела копнену“³⁰, закључује Мекиндер.

Доводећи у одређене односе сировине, природне карактеристике простора и примену стратегије у тим условима, Мекиндер Западу даје јасну дефиницију светске доминације

29) Небојша Вуковић, Логика империје – Николас Спајкман и савремена америчка геополитика, наведено дело, стр. 61.

30) Исто, стр. 62.

Хартлендом, а у циљу заустављања могућности да се створи снажна војна и политичка формација на тлу Евроазије, чији би Пијемонт могле да буду и Русија и Немачка и која би била најмоћнија копнена сила на свету. Из тих разлога су САД и одлучиле да напусте своју изолационистичку политику и ступе и у Први и у Други светски рат у Европи.

Током предавања у Краљевском географском друштву 1903. године Мекиндер је изнео став да: „Ко влада Источном Европом доминира Хартлендом, ко влада Хартлендом доминира светским острвом, ко влада светским острвом доминира светом”.³¹

У различитим периодима историје територија игра значајну улогу уколико преко ње прелазе значајни стратешки правци у датој констелацији снага. Ти правци могу да буду значајни за политичку моћ сваке државе. Међународни односи су према Спајкману, утемељени на закону моћи и интереса, без неког значајног гаранта који би потврђивао њихову устаљеност и доследност. Тежња политике за војном моћи доприноси остваривању њених циљева у сваком смислу. У том смислу Небојша Вуковић и наводи запажање Николаса Спајкмана: „Тако и Спајкман тврди да су у међународном друштву све форме присиле дозвољене. Како наставља борба за моћ је идентична са борбом за опстанак и побољшање релативне позиције моћи, постаје примарни циљ унутрашње и спољне политике држава. Спајкман придаје оволики значај моћи, јер само моћ може остварити циљеве спољне политике. Моћ значи опстанак, способност да наметнете своју вољу другима, капацитет да заповедате онима који су без моћи и могућност изнуђивања уступака од слабијих. Где је крајња форма сукоба рат, борба за моћ постаје борба за ратну моћ, припрема за рат”.³²

У међународним односима долази до груписања држава према сродности интереса, те се између тих група стварају односи равнотеже. Различити географски услови доприносе посебностима у положају земаља унутар групација и положај целе групације. У данашњим условима ратне технике величина простора има велики значај у односима заснованим на

31) Небојша Вуковић, *Логика империје – Николас Спајкман и савремена америчка геополитика*, наведено дело, стр. 65.

32) Исто, стр. 80.

сили. Познато је да антиракетни системи имају већи значај уколико су више истурени према периферији брањеног простора. Дobar пример за то је, у време Хладног рата, присуство америчких војника и база на европском тлу, у близини границе Источног блока, а далеко од сировинске базе САД-а. Затим, велики простор којим располаже једна групација има значаја и због климатских услова. Војна техника се прилагођава различитим природним условима, па и климатским, те и тај чинилац није без значаја у пројекцији војне моћи једне државе.

У примени војне силе у спољној политици геополитички угао посматрања ове појаве је свакако битан. Иако је геополитика, као наука која се развила крајем XIX века, и за чији се утицај сматра да је допринео развоју идеје о вођењу светских ратова, занемарена у новије време, њени постулати су и данас, свакако, актуелни и доприносе остваривању спољнополитичких циљева. Борба за ресурсе, тржишта и што бољи геостратешки положај који ће допринети значајнијем остваривању утицаја и превласти у свету, сигурно су разлози да геополитика и данас добије одговарајуће место у изучавању међународних односа и светске политике, али свакако и приликом припреме и употребе војне силе за остваривање спољнополитичких циљева.

НА КРАЈУ

Војна сила је и данас, у модерном друштву, као и некада незаобилазан гарант безбедности, економске и политичке сигурности, као и одлучујуће средство за спровођење спољно-политичких циљева било ког међународног субјекта или других покрета, који теже значајнијој улози на светској политичкој сцени. Упркос развоју колективних система безбедности и њихових покушаја да спрече друштвене сукобе у свету, добијање политичких утакмица војним средствима не јењава.

Узимајући у обзир све наведене услове и њихово увезивање у функционалну целину како би се створиле могућности да војна сила постане респектабилан спољнополитички фактор, може се закључити да се, свакако, ради о сложеном и међусобно зависном систему у коме је спрега између војске и државе пресудна.

Војска и друштво са свим својим елементима представљају недељиву целину, која се заснива на различитим међусобно условљеним односима, па су тако политичка и војна моћ у директној вези и међусобној зависности једна од друге. Њихова усклађеност је често представљана као гарант просперитета друштва и сигурно доприноси стабилности државе како у смислу безбедности, тако и у несметаном развоју квалитета живота.

Иако је једначина за постизање тог баланса између војске и политике, одавно позната, њена примена, односно сталност примене није једноставна, јер зависи од свих, у раду, наведених фактора и њихове повезаности у једну целину. Стога то (п)остаје стална тежња међу државама у њиховом међусобном надметању, али и потреба да једни друге ометају у тим напорима.

Литература

- Арон Рејмон, Мир и рат међу нацијама, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци и Нови Сад, 2001.
- Бјелајац Миле, Дипломатија и војска, Медија центар Одбрана и Академија за дипломатију и безбедност, Београд, 2010.
- Вукотић Сердар Јанко, Мојковачка битка, 1916, епска песма, Култура, Београд, 1996. (из обраћања црногорској војсци пред Мојковачку битку).
- Ерл Едвард, Творци модерне стратегије, Култура, Београд, 1952.
- Кегли Чарлс и Виткоф Јужин, Светска политика: тренд и трансформација, Центар за студије Југоисточне Европе, Факултет политичких наука и Дипломатска академија Министарства спољних послова Србије и Црне Горе, Београд, 2004.
- Макијавели Николо, Владалац, Дерета, Београд, 2005.
- Небојша Вуковић, Логика империје – Николас Спајкман и савремена америчка геополитика, Библиотека МОБА, Београд, 2009.
- Хантингтон Семјуел П., Војник и држава – теорија и доктрина војно-цивилних односа, ЦЕСЕС и Факултет политичких наука, Београд, 2004.
- Шиндлер Џон Р., Босански рат и терор, Босна, Ал Каида и успон глобалног цихада, ЈП Службени гласник, Београд 2011.
- Courmont Barthelemy et Ribnikar Darko, *Les Guerres asymetriques: Conflits d'hier et d'aujourd'hui, terrorisme et nouvelles menaces*,

Institut de relations internationales et strategiques, Press universitaires de France, Paris, 2002.

Niccolo Machiavelli, *The Prince and the Discourses*, Modern Library, New York, 1950.

Dejan Mihajlovic

MILITARY FORCE AND POLITICAL POWER

Resume

Karl von Kllauzevic has determined that „war is a continuation of politics by other means“, but every war ends with politics. Therefore, in these lines, it is also worth mentioning that peace is achieved through the use of military force, and that the rhetoric of diplomacy has its own other side, which is a sword in the form of a determined and powerful military force. It is, in fact, that a respectable military force is the best deterrent to any attempt at destabilization and aggression, but also the factor determining the place and role of the state in the international order. Behind every serious diplomatic performance stands a determined military force ready to support it and thus show the power of diplomacy and contribute to the reputation of the state.

The relationship between politics and the military is, in fact, the relationship between soldiers and citizens, the army and society as a whole. The extent to which there is mutual understanding, support and well-organized mechanisms of functioning is so much success in the joint appearance and unity of military power and politics. The mutual understanding of the army and society, that is, politicians and soldiers, is best reflected in the design of military budgets and the construction and development of the armed forces. If a budgetary and defense policy and the security challenges, risks and threats of a time period are put in place, then the civilian, political accountability towards the military factor, as well as to the state and the nation at a given moment, is assessed and determined in the best way.

The ability to govern has two sides and relates to internal governance within a state and outside which develops within the limits of the laws of international relations. In such conditions, quantum of power is often an indicator that dictates the strength and

degree of action of a particular state on the international scene and has changed during the development of human society. It used to be the production of iron and steel, then the number of horses owned by the army, so that the development of humanity eventually became sources of energy in general, the economic potential, as well as the technical and technological equipment of the military force.

From a contemporary perspective, determining political power includes elements of social power, such as: population, territory, economic power, but also three distinct elements: military power, political system and ideology.

We must not forget that the conduct of armed conflicts, or wars, is considered the main process by which the political power of states can be demonstrated and increased. In this way, the military power as a part of political power is connected with other factors of political power: economy, population and territory, because armed conflicts are causally and consequently intertwined with these elements.

Also, in support of the previous statement, the fact that the military force can and does not have to be proportionate to the social power as a whole, and a society that does not have great social power can gain great military power if it directs most of its economy in the direction of strengthening the military force. Military power, on the other hand, does not have to be proportional to political power, because the effectiveness of the military force depends on other factors, such as the motivation of the population for defense, the fighting spirit, the traditional commitment to the defense of the stateetc.

The army and society with all their elements represent an indivisible whole, which is based on different mutually conditioned relations, so political and military power are in direct relation and interdependence one from the other. Their consistency is often presented as a guarantor of the prosperity of society and certainly contributes to the stability of the state both in terms of security and in the smooth development of quality of life.

Keywords: military force, foreign policy, geopolitics, military potential, economy, military power, political power.

* Овај рад је примљен 5. маја 2018. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 25. маја 2018. године.

Миленко Бодин

ФИЛОЗОФИЈА МЕНАЏМЕНТА И КОНКУРЕНТНОСТ НАЦИОНАЛНЕ КУЛТУРЕ

Сажетак

У раду се артикулише друштвена феноменологија менаџмента. На основу тога се испитује друштвена и организациона релевантност националне културе. Критеријум конкурентности националних култура испитује се посредством везе између димензија националних култура и учинка организационе и пословне културе. У раду су осветљени неки аспекти друштвене феноменологије менаџмента као што су доживљавање посла на различите начине, унапређивање људских потенцијала кроз пословно усавршавање, начини мотивисања и спремности на промене у пословном животу. На основу те анализе издваја се као један од носећих аспеката филозофије менаџмента повезаност националне и организационе или пословне културе. Да би се утврдила динамичка природа те везе као и последице по начин организације пословања прибегава се Хофтедовој концепцији димензија националне културе. Разликују се четири димензије: дистанца моћи у конкретном друштву (култури); степен избегавања неизвесности (отпор према било каквом ризику или променама уопште); индивидуализам/колективизам; женске наспрам мушких вредности. Компаративном анализом вредности националне културе различитих друштава (земаља) према предложеним димензијама утврђује се индекс конкурентности националне културе. Конкурентност се налази према учинку нађених вредности националне културе по одговарајућу организациону односно пословну културу. Према

тим сазнањима одређује се степен (компаративне) конкурентности националне културе према другима али и према кретањима и променљивом стању у свету уопште.

Кључне речи: менаџмент, култура, димензије, конкурентност.

Менаџмент се сврстава у тзв. примењене науке па се онда чини његова повезаност са филозофијом као фундаменталном дисциплином тешко замисливом. Међутим, и поред стандардног повезивања са организацијом и управљањем пословањем у менаџменту као науци постоје различите концепције примене знања као и на шта се оно наслања и усмерава. И из историје ове научне дисциплине а и данас, једно од кључних разлика у њима је схватање улоге човека односно оних ресурса који су *специфично људски* као што је управо знање.

На тај начин се менаџмент с правом изучава данас и у оквирима друштвено-хуманистичких наука следећи традицију разумевања наука Макса Вебера односно схватање друштвених наука које треба да изучавају људску природу а које је он везивао за културне појаве и називао их *културним наукама*.¹

Зато се може рећи и да менаџмент као наука а особито унутар ње, истраживање људских и друштвених ресурса у својој развојној природи обједињују како фундаменталну тако и прагматичку и оперативну димензију. У контексту укрштања друштвених и хуманистичких потенцијала њеног развоја можемо говорити о *хуманолошком* пољу истраживања.²

Истраживању људских феномена у свету живота организација људског рада (*фундаментални аспект*), друштвених феномена у организацији живота људи и њих као ресурса организације (*прагматични аспект*), и најзад истраживању феномена постигнућа тј. начина остваривања људских потенцијала у условима рада и пословања (*оперативни аспект*).

Хуманолошки основ истраживања представља филозофско-научни приступ феномену промене људске ствар-

1) О овоме у М. Вебер, *Методологија друштвених наука*, Глобус, Загреб, 1989.

2) О појму и одређењу хуманологије детаљно у: М. Бодин, „Хуманологија и хуманолошке науке“, у *Зборник ФЦО*, Београд, 2002.

ности. У том приступу, концепти се испитују по начелу конструкционе употребљивости, како у истраживању, тако и у сагледавању исхода организованог људског деловања.

Међутим, овај приступ се поред конструктивног може означити и ознаком деконструктивног јер се њиме концепције „људског фактора“ испитују и као ограничавајући или дивергирајући садржај дакле, и као препрека испољавању потенцијала људских делатности.³

1. ДРУШТВЕНА ФЕНОМЕНОЛОГИЈА МЕНАџМЕНТА

1.1. Посао као човеков животни простор и време

Ако је неко мислио да ће човек моћи да се располути тако што ће имати осам сати рада, осам сати приватног живота и осам сати одмора, онда је материјалистичких уверења. А то су уверења која виде човека као употребну вредност а не вредност која у пословној употреби придаје самом послу и његовој сврси додатну вредност.

У чему се састоји та вредност? У уобличавању пословног успеха организованог људског труда! Дакле, да би се дошло до успеха пословне организације потребно је да и сама особа која ради може да доживи то као свој успех. Волети свој посао значи имати испуњење како унутрашње тако и спољашње.

Изнутра:

- Човек осећа да је користан кад доприноси заједничком успеху
- Осећа да је способан да остварује задатке (захтеве) посла.
- Доживљава себе као плодотворну личност
- Стиче осећање самопоуздања и самопоштовања

Споља:

- Интерсубјективно задовољство заједничким радом
- Учешће у дизајнирању пословног циља и могућност утицаја на доношење одлука

3) О карактеру хуманолошког приступа са филозофско-научног становишта који укључује и однос према људској безбедности, видети у: М. Бодин, *Менаџмент националне и људске безбедности*, Факултет безбедности, Београд, 2015.

- Материјално привређивање, зарада и надокнада
- Осећање припадништва средини која омогућује бољи живот
- Стицање нових знања и друштвеног угледа и поштовања

Из тога је произашао стандардни пословни задатак менаџера људских ресурса да што боље дефинише природу ресурса сваког запосленог а приликом одабира и кандидата за посао. То значи да менаџер поред општих сазнања о стручној оспособљености и радном искуству запосленог треба да открије његов начин размишљања о послу како са унутрашњег тако и спољашњег гледишта.

Треба да установи у којој мери је особа жељна афирмације односно колико жели да покаже и докаже да је вредна у послу. Да ли тежи да се стваралачки укључи у заједнички рад или остаје само при општим задацима посла.

На који начин реагује на признања сарадника и менаџера и такође на обим материјалног награђивања. Веома је важно да спозна да ли особа има прорачунат однос према претходном (да би се допала менаџеру) или стваран, усмерен на посао.

1.2. Интеракција менаџера и запослених

Менаџер и запослени су сарадници без обзира на положај и ниво одговорности. Тако треба да се постави менаџер јер ствара услове за отворену комуникацију а запослени такође стављајући до знања да је расположен за потпуније разумевање посла као интересовање за укупан резултат свог рада.

Како менаџер тако и запослени треба да показује иницијативу предузимљив дух у сарадњи, продубљивање односа који води бољим условима рада који прераста у животни простор испољавања и остваривања међусобних могућности.

У такве услове спада и омогућавање договора о флексибилном радном времену, делимичном раду од куће или на терену. Успостављање међусобног поверења је један од главних постигнућа овог настојања и интеракције. У ствари ради се о интеракцији животног простора и времена особа које виде посао као део свог живота а не нешто што је изван њега. Посао се тада схвата као органски и стимулативни део живота а не као осуђени живот ван ограђеног приватног вре-

мена. Зато су у таквим околностима уобичајене и породичне посете, неговање лепих обичаја и указивање пажње поводом нпр. рођендана запосленог, или рођења детета.

Могу се организовати и помоћ у чувању детета и помоћ приликом изградње станова и сл. Све то, па и наменска дружења уз едукативне садржаје потпадају под енглески израз *team building*. У ствари реч је о изградњи поверења и заједништва као и међусобна подршка у циљу успеха који доноси и лично задовољство и испуњеност.

Посао као животни простор и време подразумева између осталог разматрање:

- одговорност и очекивања запосленог на личном плану (аналогно равнотежи права и обавеза на нивоу прописа)
- задовољство на послу и његову мерљивост
- интересовање за унапређењем посла и сопственим напредовањем.

У ту сврху треба се упитати како се посао уопште доживљава.

1.3. Посао и посао

Посао се може разумети као збир обавеза и очекиваних или већ присутних задужења. Али се може разумети као део ширег круга задатака и међузависности који стварају мање или више другачију слику и о послу у ужем смислу те речи.

Посао можемо да одредимо као сврховито деловање које одликује људски интерес започињањем (иницијативом) обликовања идеје осмишљавања поступка остваривања организацијом ресурса (људских и др.) до претварања у исход који се може мерити неким вредностима (материјалним и другим).

Зато се у савременом пословању очекује да запослени може да обавља различите пословне задатке у оквиру укупног пословања. То значи да пре свега треба да добро разуме целину посла и његову улогу на одређеном радном месту, да буде спреман да учествује у тимском раду који подразумева различите пословне циљеве од оних које је навикао да остварује када је почео да ради. Свакако да треба да покаже спремност на оспособљавање (учење и усавршавање) за обављање сложенијих послова.

1.4. Промене у послу

Променљиви тржишни услови и положај пословне организације који се њима неминовно прилагођава с обзиром на интерес опстанка и развоја захтевају флексибилну организацију послова. Прилагођавање тржишним условима утакмице значи увођење промена у циљу постојања конкурентске моћи. Теоријски гледано промене се уводе по начелу редизајнирања пословних циљева и организације радних задатака и места у сврху њиховог достизања.

Најважнији практични део увођења промена јесте начин на који ће се људи тј. запослени понашати тј. опходити према измењеним условима пословања. Управљање променама је највише скопчано са проблемима који потичу од неразвијене културе пословања, погрешним навикама или навикама развијеним у лошој пословној обичајности. Увођење промена је међутим, прави тест за истинску спремност запослених да поделе судбину организације. Утолико можемо да говоримо о прихватању или одбијању изазова.

Уколико је реч о позитивном односу запослени ће сам предузимати кораке ка давању практичне подршке променама јер их сматра путем ка бољем, а не горем послу. Трудиће се да потпуно разуме смисао и циљ промена, желећи да се оспособи за обављање још неког радног задатка, биће спреман и на промене у материјалном награђивању уколико разуме да је то неопходно у прелазном периоду. У супротном ако дође до неприхватања промена код запослених то може бити мање видљиво и готово очигледно.

У првом случају се може говорити да особа „са пола снаге“ учествује у променама јер је вероватно под утицајем инерције превише срасла са уобичајеним током одвијања сопственог посла. Када је неприхватање очигледно онда се може говорити о одбијању да се учествује у променама и зато су углавном узрочници страх од нових услова пословања и материјална несигурност.

1.5. Унапређење посла – унапређењем запослених

Напредовање у послу сведочи о укупном резултату запослене особе и то не само у погледу егзактних показатеља

резултата рада, тј. учинка који има позитивне последице на укупан пословни успех. Посматра се да ли он има позитивне поене и на плану свог става према пословној политици, сарадњи са колегама, иновативном и стваралачком приступу. Унапређење запосленог је директна последица унапређења његових сопствених ресурса. Унапређење значи зато истовремено признање тог дотадашњег труда али и давање веће одговорности у укупном пословању.

Особа се види као органски део предузећа или установе, пошто се сматра да је постигла виши ниво идентификације са организацијом. Поента унапређења значи није формална и не очекује се да испуњава само интересе запосленог за већом платом или повећаним угледом као ни послодавца само за добијањем бољег извршиоца пословних задатака. И једној и другој страни најважнији интерес треба да буде заједнички а то је сраслост са унапређењем конкурентске моћи организације тј. осигуране будућности и бољег живота у њој.

1.6. Национална и пословна култура

Међутим, да се и укорене навике па и својства друштвене перцепције вредности могу мењати показују веома интересантне Хофстедове анализе повезаности националне и пословне културе.⁴ Хофстед је изузетно запажено и оригинално на рекли би смо нео-веберијанској основи успео да повеже културне појаве и својства различитих друштава са организационим и управљачким манифестацијама. На основу тога се те културе могу упоредити по учинцима на укупан друштвени живот али и на пословну културу.

Његове анализе су наишле на широк одјек у научној јавности и представљају неизоставан вид анализе стратегије развоја пословне и организационе културе у контексту глобализације пословања. Он је предложио да се националне културе сагледају кроз неке од друштвено препознатљивих категорија.

То би биле следеће категорије: *дистанца моћи; степен избегавања неизвесности; индивидуализам наспрам колек-*

4) Пре свега у: Hofstede G. *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations among Nations.*, Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 2001.

тивизма; мушке и женске вредности. Ове категорије се могу пратити, истраживати и мерити. На тај начин оне постају променљива својства наслоњена на структурална (скоро непроменљива) својства.

1.7.1. Дистанца моћи

Проблем друштвене неједнакости и односа према ауторитету друштво решава усвајањем претпоставки о дистанци моћи. Дистанца моћи односи се на степен у коме друштво прихвата чињеницу да је моћ у институцијама и организацијама распоређена неједнако. У културама са високом дистанцом моћи сви њени припадници сматрају да је неједнака дистрибуција моћи природна и оправдана са аспекта интереса читавог друштва. Дакле, неједнака дистрибуција моћи је сасвим природно стање ствари које нити би требало, нити се може мењати. Друштво се базира на неједнакој расподели моћи и то је предуслов за функционисање друштва и његових организација.

У културама са ниском дистанцом моћи, сматра се да је једнака дистрибуција моћи пожељно стање коме треба тежити, те да друштво треба стално да ради на смањивању разлика у количини моћи између појединаца и група. Дакле неједнака дистрибуција моћи је непожељна, па сама жеља за стицањем моћи изазива негативан став осталих припадника друштва.

1.7.2. Степен избегавања неизвесности

Степен избегавања неизвесности показује степен у ком се једно друштво осећа угроженим у неизвесним и нејасним ситуацијама. У културама са високим избегавањем неизвесности људи имају мању толеранцију према неизвесним ситуацијама, према променама, ризику, разликама и новинама. Док се у културама са ниским избегавањем неизвесности промене перципирају као шанса, припадници култура са високим степеном избегавања неизвесности промене доживљавају као претњу устаљеном функционисању. Дакле промене и неизвесност се третирају као претња која мора бити отклоњена.

1.7.3. Колективизам – индивидуализам

Питање односа појединца и колектива решава се лоцирањем националне културе на одређену позицију на континууму између два екстрема: индивидуализам - колективизам. Основна разлика између индивидуализма и колективизма је у односу према одговорности за сопствену судбину. Индивидуализам имплицира „слабо повезан социјални миље у којима се од појединаца очекује да воде рачуна о себи и својим породицама“. Колективизам подразумева чвршћу социјалну структуру у којој сваки појединац има право да очекује од заједнице да се брине о њему и његовој ужој породици, док за узврат он тој заједници исказује пуну лојалност.

1.7.4. Мушке - женске вредности

Друштвени аспекти разлика мушког и женског пола налазе свој одраз у димензији националне културе названој „masculinity - femininity“. „Мушке“ (*masculine*) националне културе су оне у којима доминирају мушке вредности као што су: агресивност, постигнуће, стицање материјалних добара. То су „чинити“ културе у којима се нечија вредност доказује резултатом и чињењем. „Женске“ националне културе су оне у којима доминирају женске вредности као што су: међуљудски односи, квалитет живота, баланс и хармонија. То су „бити“ културе, у којима се вредност људи доказује самим постојањем и улогом у друштвеној мрежи.

Уважавање ових анализа баца светло не само на повезаност културе и менаџмента него и на филозофско концепирање концепције човека у нарочитој области као што је стратешки менаџмент људских и друштвених ресурса у смештању улоге човека и вредности у разлици наспрам њихове редукције на техничку улогу или све више на техничку подршку осамостаљеним процесима. Поред филозофске и социолошке баштине од Макса Вебера до Хофстеда данас у Србији су разрађивана и емпиријска истраживања инспириса Хофстедовим моделом.

1.8. Димензије и вредности српске националне културе

Одлике српске националне културе по Хофстедовом истраживању су висока дистанца моћи, високо избегавања неизвесности, колективизам и женске вредности.

ДИМЕНЗИЈА НАЦИОНАЛНЕ КУЛТУРЕ	ИНДЕКС	РАНГ
Дистанца моћи - ПДИ	76 (11 – 104) ¹	12 ²
Избегавање неизвесности - УАИ	88 (8-112)	8
Индивидуализам - ИНД	27 (6-91)	33-35
Мушке вредности - МАС	21(5-95)	48-49

Бројеви у загради означавају минимални и максимални индекс 53 земље у Хофстедовом истраживању. Ранг се креће од 1 до 53 колико је било земаља у узорку⁵.

Висока дистанца моћи (индекс 77 на скали од 1 до 100) указује на то да појединци сматрају да је природно да моћ у једном друштву буде неједнако распоређена. У српској националној култури се сматра да је сасвим нормално и природно да је моћ неједнако распоређена у друштву, да они који имају моћ треба о свему сами да одлучују, да не морају да поштују правила и законе које сами доносе, односно да постоје различита правила понашања за оне који немају моћ и оне који имају моћ.

Једини начин да се нешто промени јесте смењивање оних који имају моћ. Постоји изражен однос зависности подређених од својих непосредних руководилаца. У нашој култури идеални вођа је беневоолентни аутократа или патерналиста, статусни симболи су веома важни и представљају важан елемент ауторитета оних који имају моћ.

Јанићијевић указује на то да члан колектива нема лични идентитет, већ постаје слеп пратилац свог лидера, било да је то отац породице, директор предузећа, вођа партије или председник државе.

5) Према: G. Hofstede, *Culture's Consequences*. Thousand Ouks, CA: Sage Publications, 2001.

Женске вредности: индекс 22 на скали од 1 - потпуно женске вредности до 100 - потпуно мушке вредности. Резултати истраживања имплицирају да се у нашој култури људи вреднују, не на основу њихове способности зарађивања, већ на основу њиховог социјалног статуса, веза и познанстава, предност се даје квалитету живота и развијању мреже односа са другим људима.

Женске вредности у српској националној култури, према Јанићијевићу имплицирају склоност ка креирању културе подршке у предузећима, коју карактеришу слаба дисциплина и висока толеранција за своје и туђе грешке.⁶

Висок степен колективизма: индекс 26 на скали од 1 - потпун колективизам до 100 - потпун индивидуализам. Резултати истраживања имплицирају да Срби сматрају да је за њихову судбину одговоран социјални систем (колектив) којем припадају. Колектив је дужан да се брине о њима, а за узврат они гаје апсолутну лојалност према њему. Висок колективизам и висока дистанца моћи резултирају у скоро зависничком односу појединаца од врховног ауторитета у колективу. Појединци очекују да организација брине о њима, а они, заузврат, гаје апсолутну лојалност према организацији. Људи верују у судбинску предодређеност ствари, што указује на то да се ништа не може изменити.

Висока аверзија према ризику: индекс 90 на скали од 1 до 100. У српској националној култури постоји ниска толеранција на промене и неизвесност, људи се нелагодно осећају у нејасним и двосмисленим ситуацијама, немају толеранцију за разлике у ставовима и мишљењима. Међутим, супротно Хофстеду, Јанићијевић је показао да висок степен избегавања неизвесности не утиче на формализацију организационе структуре српских предузећа, као што је то случај у немачкој националној култури на пример, јер није уочена систематска склоност ка формализацији и бирократизацији.⁷

Према њему, заштиту од ризика и неизвесности Срби налазе у припадности колективу, а ова димензија националне

6) Небојша Јанићијевић, *Организациона култура: Колективни ум предузећа*, Уlixes, Нови Сад, Економски факултет, Београд, 1997.

7) О овоме видети у Небојша Јанићијевић, „Утицај националне културе на организациону структуру предузећа у Србији“, *Економски анали*, 156.

културе имплицира да ће српска предузећа бити склона да прихвате културу улога.

2. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Српска национална култура је по својим културним карактеристикама најближа земљама Латинске Америке (Чиле, Мексико, Венецуела, Колумбија) и нешто мање, појединим латинским земљама Европе (Француска, Италија, Шпанија). Латинамеричке културе су најсличније српској, али са једном разликом - то су „мушке“ културе, док су у нашој култури јако присутне „женске“ вредности.

Са горе поменутих европским, српска култура дели високу дистанцу моћи и избегавања неизвесности. За разлику од тих латиноевропских култура (Француска, Италија, Шпанија) које су индивидуалистичке и мушке, српска национална култура је, у значајној мери, колективистичка и женска. Са скандинавским културама српска национална култура дели женске вредности, али се од њих разликује по свим осталим димензијама.

Са германским националним културама, српска култура дели високо избегавање неизвесности, али се разликује по високој дистанци моћи и колективизму. Највеће разлике су између српске националне културе и англосаксонских култура са којима се разликује по свим димензијама (најмање по димензији мушке-женске вредности).

Према упоредивим вредностима индекса укрштања димензија националних култура, Србија се налази на дну лествице конкурентности пословне културе.

Међутим, да је истраживање обављено 100 година раније индекс конкурентности био би повољнији јер у поменутом периоду догодили су се тектонски удари на културни и привредни живот Србије који су девастирали продуктивне потенцијале друштва. Зато поменуто филозофско освећење и разумевање дубине проблема треба да послужи откривању генеричких потенцијала опстанка и развоја националне културе српског народа и друштва у Србији уопште. Она треба да укаже на разлоге заостајања као и на оне позитивне, разлоге унапређења добробити друштва. озбиљно разматрање

повезаности националне и пословне културе је непосредно повезано са поменутиим питањем опстанка и будућности Србије а тиме и са односом према националној безбедности.

Литература

- Бодин Миленко, *Хуманологија и хуманолошке науке*, ФЦО, Београд, 2002.
- Бодин Миленко, *Менаџмент националне и људске безбедности*, Факултет безбедности, Београд, 2015.
- Вебер Макс, *Методологија друштвених наука*, Глобус, Загреб, 1989.
- Јанићијевић Небојша, *Организациона култура: Колективни ум предузећа*, Ulixes, Нови Сад, и Економски факултет, Београд, 1997.
- Јанићијевић Небојша, „Утицај националне културе на организациону структуру предузећа у Србији“, *Економски анали*, 156.
- Hofstede Geert, *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations among Nations*, Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 2001.

Milenko Bodin

THE PHILOSOPHY OF MANAGEMENT AND NATIONAL CULTURE COMPETITIVENESS

Resume

Article started with highlighting some aspects of social phenomenology of management, such as experiencing work in different ways, improving human resources through business development, ways of motivation and readiness to change in business life. Based on this analysis, one of the main aspects of the philosophy of management stands out as a connection between national and organizational or business culture. In order to determine the dynamic nature of this relationship as well as the implications for the organization of business, Hofstede's concept of dimension of national culture is used. There are four dimensions:

the distance of power in a particular society (culture); the degree of avoidance of uncertainty (resistance to any risk or changes in general); individualism / collectivism; women versus male values. A comparative analysis of the value of national culture of different societies (countries) according to the proposed dimensions determines the index of competitiveness of national culture. Competitiveness is based on the effect of the found values of the national culture according to the appropriate organizational or business culture. According to this knowledge, determines the degree of (comparative) competitiveness of national culture towards others, as well as according to movements and the changing situation in the world in general.

Keywords: management, culture, dimensions, competitiveness.

* Овај рад је примљен 25. априла 2018. године, а прихваћен за штампу на сас-танку Редакције 25. маја 2018. године.

Горан Буџак*

Институт за политичке студије, Београд

РЕВИЗИЈА ДЕЈТОНСКОГ МИРОВОГ СПОРАЗУМА – ДЕЈТОН 2**

Сажетак

Од момента потписивања Дејтонског мировног споразума одвија се паралелни процес „пузајуће“ ревизије, чији су иницијатори, пре свега, амерички дипломатски представници са Ричардом Холбруком на челу, који се, иначе, сматра главним креатором овог међународног уговора.

Холбрук је, с једне стране, хвалио мировни аспект Споразума, а с друге стране, оспоравао његов уставни сегмент садржан у Анексу 4, залажући се за усвајање „Дејтона 2“ – новог споразума који би обезбедио чвршћу интеграцију, тј. унитаризацију БиХ, што фактички представља директан атак на равноправност конститутивних народа и аутономију ентитета.

Континуирани дводеценијски ангажман на фактичкој ревизији Дејтонског споразума је последица спознаје да се овим међународно верификованим документом дефинише БиХ као немогућа држава са малим овлашћењима и нефункционалним институцијама. Искористивши временско раздобље у другој половини 90-их и почетком 2000-их, током кога Руска Федерација није могла и није хтела да се меша у балканске послове, САД и ЕУ су се споразумеле око „бонских овлашћења“, којима су током 1997. дали Високом представнику међународне заједнице за БиХ могућност да тумачи,

* Научни сарадник.

** Рад је настао у оквиру научног пројекта бр. 179009, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

мења и спроводи Устав БиХ, као и овлашћења да смењује демократски изабране представнике народа у ентитетима, уместо да конструктивно помаже спровођење Дејтонског споразума.

Процес „стабилизације и придруживања“ ЕУ је, такође, током овог временског периода обухватио интеграцију сложених институционалних структура у БиХ, а несугласице ентитета представљале су додатну олакшавајућу околност за спровођење волунтаристичке политике високих представника.

Кључне речи: Дејтонски мировни споразум, Дејтон 2, ревизија, бонска овлашћења, Република Српска, Федерација БиХ, ентитети, Устав БиХ, Високи представник.

1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Током грађанског рата у БиХ од 1992-1995. године паралелно су вођени преговори о уставном уређењу, током којих су се све три стране споразумеле око успостављања независности БиХ, али, истовремено и о преносу суверенитета и најзначајнијих државних надлежности на конститутивне народе и њихове „територијалне јединице“ – кантоне, ентитете и републике. При томе, треба имати у виду да је само један од ових предлога инициран од стране политичких представника народа који живе у БиХ. Већ у фебруару 1992. године постигнут је договор о „Основним начелима уставног уређења Босне и Херцеговине“, којим је остварен споразум о независности и очувању територијалног интегритета, на основу кога је предвиђено да путем формирања три територијалне „јединице“ народи своја суверена права преко државе и конститутивних јединица. Међутим, три стране учеснице преговора нису успеле да се усагласе око граница ових територијалних јединица.¹

Током марта 1992. године уз посредовање Европске економске заједнице (ЕЕЗ) и португалског дипломате Кутиљера

1) Р. М. Хајден, *Скице за подељену кућу: уставна логика југословенског сукоба*, Београд, 2003, стр. 121.

договорен је сличан план. Предвиђено је да се држава састоји од три ентитета, или кантона чије би границе биле засноване на „националном начелу“, при чему би се узели у обзир „остали критеријуми“. Суверенитет би требало да се заснива на народима и грађанима и остваривао би се преко ентитета и централних органа БиХ. Интересантно је приметити да је било предвиђено да у посебном суду, коме би било поверено решавање спорова између кантона и централних власти, одлучујући глас припадне странцима. Међутим, опет је остало отворено питање граница, јер је свака страна предложила сопствена решења, док су посредници потом предочили своје, и због чега су план прво одбили Хрвати, а нешто касније и Муслимани.²

До преокрета је дошло у августу 1992. године на Лондонској мировној конференцији, јер су до тада предлози уставног уређења били састављани ван БиХ, без учешћа домаћих политичара и стручњака. Лорд Дејвид Овен и амерички политичар Сајрус Венс су, у својству посредника које је именовала Конференција, предложили формирање минималне државе БиХ која би била надлежна само за спољне послове, спољну трговину, држављанство и националну одбрану, као и за опорезивање неопходно за вршење наведених функција.³

У наставку преговора БиХ је остала без функције националне одбране, те је у складу с тим јануара 1993. предвиђено да БиХ буде демилитаризована. Овим планом је предвиђено трајно стационирање међународних трупа, које би имале задатак не само да чувају мир, већ и да гарантују безбедност „плавих путева“, који би повезивали различите кантоне у БиХ. Уместо три национална кантона, било би формирано десет, од којих би девет било са изразитим националним већинама, док би Сарајево било дистрикт под заједничком

2) Исто, стр. 122.

3) На бази двомесечне активности радне групе за БиХ Међународне конференције за бившу Југославију усвојен је план под насловом *Могуће уставне структуре БиХ*, К. I. Begić, *Bosna i Hercegovina, od Vanceove misije do Daytonskog sporazuma, (1991- 1996)*, стр. 104. Интересантно је приметити да је радну групу, која је суштински дала неповољнији предлог од Кутиљеровог плана, предводио фински политичар Марти Ахтисари, потом посредник током рата СРЈ и НАТО алијансе 1999. године, који је предложио независност Косова и за то постао добитник Нобелове награде за мир.

управом. Проблем је представљала чињеница која указује да док би хрватски кантони били спојени, а Бошњаци⁴ би имали само један кантон, Срби би добили чак четири кантона, који не би били међусобно територијално повезани.⁵

Значајно је нагласити да су током преговора међународни посредници мењали карте у корист Муслимана, а да је Милошевићева влада без примедби прихватила Венс-Овенов план. Међутим, Народна скупштина Републике Српске је, ипак, одбила овај план на заседању одржаном на Јахорини 5. и 6. маја 1993, што су потврдили и грађани РС на референдуму одржаном после десет дана. Председник РС, Радован Караџић је због великог међународног притиска прихватио предочени план у Атини, али је Народна скупштина РС, на заседању одржаном на Палама, на коме су учествовали премијер Грчке Константин Мицотакис и председници Србије Слободан Милошевић и СР Југославије Добрица Ћосић, одбила понуђени план.

Пошто је Венс-Овенов план одбачен, не само због српског одбијања, већ и услед хрватско-муслиманског грађанског рата, лорд Овен и Торвалд Столтенберг су током августа 1993. године предложили нови план у складу с чијим одредбама би БиХ постала савез република конституисан од три републике и три народа.⁶

Властима на нивоу БиХ су дата слична овлашћења као и у претходном плану великих сила: Председништво од три члана, представљало би политику савеза, а председавајући би се ротирао на четири месеца. Савет министара би био надлежан за спољну политику, спољну трговину, функционисање заједничких установа и обављање свих других функција, које би Савезна скупштина могла да прецизира законима. Савезну скупштину би чинило 120 посланика, а трећину би бирали

4) Муслимани у БиХ су 1993. године и формално прихватили бошњачки идентитет.

5) Кантони су добили значајна овлашћења, а демилитаризација је одговарала Србима, али, границе су биле неодговарајуће и проблем због неповезаности српских кантона је однео превагу. Насупрот овој кључној чињеници, бошњачки аутори неоправдано инсистирају на људским и грађанским правима, која су, тобоже, имала првенствени значај у предложеном плану. К. И. Бегић, исто, стр. 121-123.

6) К. И. Бегић, *Bosna i Hercegovina, od Vanceove misije do Daytonskog sporazuma*, нав. дело, стр. 149-163.

парламенти конститутивних република. Предвиђено је да се закони усвајају простом већином посланика из сваке од конститутивних република.

Предложене карте три републике су по први пут предвиђале конституисање целовите РС. Осим задржавања подрињских енклава у оквирима бошњачке републике, предвиђено је да Сарајево и Мостар остану дистрикти са заједничком управом, при чему је Бошњацима гарантован пут до Саве код Брчког и прилаз мору у луци Плоче. Ови преговори су отворили и питање излаза на море за РС. Међутим, бошњачка страна је због незадовољства понуђеним територијама и предвиђеним овлашћењима савезне републике, одбила Овен-Столтенбергов план. Наведена овлашћења су према констатацији Роберта Хајдена била само прекопиране надлежности конфедералне Југославије, какву су предлагали Словенија, Хрватска и вође муслиманског националног покрета.⁷

До неуспеха Овен-Столтенберговог плана дошло је због опструкције САД и одбијања Бошњака.⁸ Због овог су уместо међународне конференције, решавање питања уставног уређења преузели САД и Контакт група.⁹

Предложени план је био наставак раније потписаног Вашингтонског споразума, који је прекинуо рат Бошњака и Хрвата и формирао Федерацију БиХ. Овим планом је предвиђено да Срби добију само мало више територија него Венс-Оеновим планом, при чему је дао могућност формирања дугачког и уског територијалног коридора, који је спајао Босанску Крајину са Подрињем и источном Херцеговином. Наведени коридор је у Брчком, предатом Федерацији БиХ, сужавао на величину једног надвожњака.

Предвиђена уставна начела овог плана Контакт групе никада нису била објављена, осим што се у штампи појавио

7) Р. М. Хајден, *Скице за подељену кућу: уставна логика југословенског сукоба*, нав. дело, стр. 131.

8) К. I. Begić, *Bosna i Hercegovina, od Vanceove misije do Daytonskog sporazuma*, нав. дело, стр. 160.

9) Контакт група је полуформална организација великих сила – САД, СР Немачке, Француске, Британије и Руске Федерације, која је формирана 25. 04. 1994. године. Русија је том приликом по први пут после 1917. године постала чланица једне такве групе великих сила.

незванични српски превод „радног документа Контакт групе о елементима уставног уређења за Савез Босне и Херцеговине“. САД су хитно демантовале да се ради о аутентичном документу. Тврдили су да је у питању само „руски нацрт“, према коме би савез имао овлашћења само у спољној политици и спољној трговини. Ентитети су овлашћени да склапају споразуме о удруживању, па чак и да уђу у конфедерацију са другом државом, али само под условом да на тај начин не промене сопствени статус или да то удруживање не буде на штету другог ентитета.¹⁰

Вишемесечна тајна дипломатија током лета и јесени 1995. године, иза које су стајале САД уз подршку Контакт групе, резултирала је парафирањем Дејтонског мировног споразума 21. новембра 1995. године у ваздухопловној бази Рајт-Патерсон у Охају и његовим коначним потписивањем 14. децембра 1995. у Јелисејској палати у Паризу.

После тронедељних преговора стране су се споразумеле о сложеном документу који је омогућио успостављање мира, равнотежу војних снага у региону, стварање БиХ као сложене државе два ентитета и три конститутивна народа. Дејтонским споразумом успостављена је БиХ као државна заједница минималних надлежности, са заједничким председништвом, саветом министара и дводомним парламентом, централном банком, уставним судом, овлашћењима у спољној политици, спољној трговини и пословима држављанства. Највећи део надлежности остао је у домену ентитета, који не само да имају пуну законодавну, извршну и судску власт, право ентитетског и националног вета у централним установама, већ су словом Устава задржали и своје војске.

Дејтонски споразум у многим аспектима дефинише БиХ као немогућу државу због малих овлашћења и нефункционалних институција. Упркос очигледним разликама, дејтонска БиХ је наследила теоријску ревизију Устава ван предвиђене сложене процедуре. Искористивши време у коме Руска Федерација није могла ни хтела да се меша у балканске послове, САД и ЕУ су се споразумеле око „бонских овлашћења“, којима су 1997. године Високом представнику

10) Р. М. Хајден, *Скице за подељену кућу: уставна логика југословенског сукоба*, нав. дело, стр. 132.

дали могућност да тумачи, мења и спроводи Устав БиХ, као и овлашћења да смењује демократски изабране представнике народа, уместо да помаже спровођење Дејтонског споразума.

Што се тиче територијалног разграничења између ентитета у БиХ, Дејтонским споразумом успостављени су односи у складу са вољом САД и ЕУ. Захваљујући таквом приступу Федерација БиХ је успоставила територијални континуитет од Бихаћа до Горажда, осим на простору хрватских енклава Оџак и Орашје у Посавини, које се наслањају на Републику Хрватску. Градови Мркоњић и Шипово су враћени РС, као и делови околних етнички чистих српских општина, да би она дошла до 49% територије БиХ. Бошњачко-Хрватској Федерацији је на основу Дејтонског споразума припало скоро цело Сарајево, осим Лукавице и Пала. Ради дефинисања статуса стратешки важног града Брчко, прихваћена је међународна арбитража. На овај начин је 1999. године, у току агресије НАТО пакта на СРЈ, тј. Србију и Црну Гору, донета одлука да општина Брчко постане дистрикт који би био самосталан, али под формалним кондоминијумом оба ентитета. Мада је претходно РС одузето 200 квадратних километара територије, још толико јој је ускраћено на стратешки важном коридору, велике силе су то протумачиле тврдећи да је целокупна територија општине Брчко део оба ентитета, чиме је формално омогућена величина територије предвиђена Дејтонским споразумом.

2. ФАКТИЧКА РЕВИЗИЈА ОДРЕДБИ ДЕЈТОНСКОГ СПОРАЗУМА

Конкретан рад на „пузајућој“ ревизији Дејтонског споразума остварује се континуирано са више или мање успеха током потекле две деценије од његовог парафирања и потписивања у Дејтону и Паризу 1995. године. Упркос чињеници да су РС одузета 64 овлашћења, од којих је у складу са Уставом само три пренето централним властима БиХ, очигледно је да промењени однос снага у свету, као и јединство и одлучност народа и политичке елите РС нису дозволили спровођење у потпуности фактичке и формалне реализације унитаризације БиХ, тј. “пузајућу” имплемен-

тацију “Дејтона 2”, свега неколико година после завршетка грађанског рата, као што је планирано у спољнополитичкој агенди САД-а.

Према одредбама Дејтонског споразума РС је постала међународно призната конститутивна јединица БиХ на скоро половини њене територије.¹¹ Дејтонским споразумом Бошњачко-хрватској федерацији, која је створена Вашингтонским споразумом 1994, прикључена је РС као посебан међународно-правни субјект, тј. други ентитет. То је представљало велику промену у односу на дотадашње међународно третирање БиХ као јединствене државе са Председништвом и владом у Сарајеву, иако је то било у тоталној супротности са актуелном политичком реалношћу. Овакав коперникански обрт српска страна је у почетку потцењивала, а бошњачка сматрала само привременим.

Осим тога, функција високог међународног представника за БиХ дефинисана је Анексом 10 Дејтонског споразума само као подстицање, помагање, саветовање, итд. У процесу имплементације овог међународног споразума, ово је поштовао само први високи представник Карл Билт, држећи се строго и доследно ограниченог мандата.

Поред тога, Анексом 4, који је, у ствари, Устав БиХ, Председништво је дефинисано као трочлани орган извршне власти на нивоу БиХ, при чему је представницима три конститутивна народа дато право вета. Већу министара је додељено само неколико ресора (инострани послови, спољна трговина, цивилни послови и сл.), док су све остале надлежности лоциране у ентитетима, укључујући чак и надлежности које се односе на војску.

Све напред наведено дало је РС елементе државности и пружио јој перспективу развоја као високо аутономне јединице у фактички конфедералном уставном уређењу БиХ. Ово је резултат чињенице да је Дејтонски споразум био готово идентичан Лисабонском споразуму, који су босански Срби својевремено потписали још пре почетка грађанског рата у БиХ.

11) Приликом коначног потписивања Дејтонског споразума 14. децембра 1995. године у Паризу, као гаранти били су присутни највиши представници САД, Русије, Француске, Немачке, Британије и Европске уније, а Милошевић и Туђман као представници Републике Србије и Републике Хрватске, али и као представници српске и хрватске стране у БиХ.

Такође, важно је имати у виду да је унутрашња територијално-етничка подела не само на ентитете него и на кантоне са бошњачком и хрватском већином већ током рата постала саставни део свих других међународних мировних преговора за БиХ, што су Муслимани стално одлучно одбијали као напад на вишевековну мултикултурну традицију. Ово је, ипак, било само њихово декларативно изјашњавање у складу са ставовима америчких покровитеља, јер је то сасвим очигледно ако се анализирају Изетбеговићеви говори на предизборним скуповима пре рата („Муслимани ће узети само онолико Босне колико могу просперитетно контролисати!“), као и графити на сарајевским фасадама у току рата („Потпиши, Алија, нек је наша, па макар к’о авлија!“).¹²

Само после годину дана од потписивања Дејтонског споразума, европски потписници, а нарочито амерички творци овог међународног документа, почели су да говоре о потреби ревизије овог аранжмана, који је био верификован на највишем међународном нивоу. Тако је Ричард Холбрук као главни креатор овог споразума, с једне стране, хвалио мировни аспект споразума, а на супротној страни, оспоравао његов уставни сегмент садржан у Анексу 4, па се залагао за усвајање „Дејтона 2“ - новог споразума који би осигурао чвршћу интеграцију БиХ, што је фактички представљало напад на равноправност конститутивних народа и аутономију ентитета.

У исто време, бошњачке власти и медији под њиховим утицајем у Сарајеву су се отворено и нападно залагали за тзв. грађански принцип уређења БиХ на рачун националног.¹³

У крајњој линији, очигледно је да је то био лоше прикривен национализам већинске нације, тј. њен унитаризам,

12) „Изетбеговић је са своје стране појачавао тензију кроз драматичну недоследност својих речи и својих акција. Он и његова СДА никада нису успели да се одлуче какви би уставни аранжмани највише одговарали муслиманском народу откако је Хрватска била објавила независност!“. Сузан Вудворд, *Балканска трагедија*, Београд, 1997, стр. 297.

Треба имати у виду веома необичну појаву да се једна национално и верски ексклузивно муслиманска странка као што је СДА, у којој скоро да није било ни једног немуслимана и која је чак и на место за представнике мањина у Председништву БиХ на изборима кандидовала Ејупа Ганића, определила за мултикултурну БиХ.

13) Јелена Гускова, *Историја југословенске кризе*, књ. 2, Београд, 2003, стр. 396.

јер је то подразумевало изборе по систему „један човек – један глас“. Овакав систем већинске или вестминстерске демократије, био је адекватан за политичаре западноевропских земаља са једном изразито већинском нацијом која обухвата преко 80% становника. Међутим, у БиХ постоје три конститутивна народа, међу којима ни један самостално не може да има апсолутну већину.

Нови притисци на државност РС најављени су са успостављањем новог баланса снага међу великим силама, као и доласком припадника ИФОР-а – међународних снага којима су доминирале јединице Војске САД и чланица НАТО-а.

Додатне отежавајуће околности за положај Срба у БиХ биле су међународна изолација Србије и СР Југославије, као и стигматизација Милошевићевог режима. Осим тога, многе општине у РС биле су под санкцијама међународних протектора.

Такође, РС је била дискриминисана и приликом расподеле хитне хуманитарне помоћи за обнову стамбеног фонда и саобраћајне инфраструктуре. Од предвиђеног фонда у износу од 5 милијарди долара, током прва три месеца 1996. на првој донаторској конференцији, која је организована непосредно после Дејтона, ургентно је уплаћено 518 милиона.

Међутим, тадашњи комесар ЕУ за спољне послове, Ханс ван ден Брук, већ током децембра 1995. рекао је да Срби не могу да добију ништа од тог новца док не испоруче своје ратне злочинце.

У исто време, директор Агенције за развој САД, изјавио је на састанку са хуманитарцима из Европе да влада САД има проблеме да пребаци новац у Србију и делове БиХ који су под контролом Срба, јер су у питању агресори.¹⁴

Елиминацијом Радована Караџића из учешћа у јавном животу, а потом и његовим прогоном, примењен је дискриминаторски однос према учесницима грађанског рата у БиХ, што је аутоматски довело до пребацивања целокупне кривиче за ратне злочине на српски народ.¹⁵

14) Исто.

15) Туђман и Изетбеговић за живота нису процесуирани у Хашком трибуналу за ратне злочине на просторима бивше СФРЈ, упркос чињеници да су хашки званичници у више наврата незванично давали изјаве да су обојица под

Велики број избеглих и прогнаних Срба је током и после рата пристигао у Републику Српску, па се тако преко 100.000 из Републике Српске Крајине и 9 окупираних општина Босанске Крајине трајно населило на територије у РС. Такође, неколико десетина хиљада Срба из Сарајева је протерано у Српску.

Нерешен статус града Брчког, такође, био је врло значајан проблем, јер је то град који се налази на стратешки важном делу коридора, који спаја две половине територије РС и повезује Бања Луку и Босанску Крајину са Србијом. С друге стране, територија Федерације БиХ је дејтонским мапама претворена у јединствену целину, која се шири од Кладуше до Горажда и од Јадрана до Саве. Том приликом вођено је рачуна да преко села настањених већинским српским становништвом буде предвиђен довољно широк коридор, који двадесетак хиљада становника Горажда повезује са остатком Федерације БиХ.

Насупрот овоме, решено је да међународна арбитража донесе коначну одлуку о статусу града Брчко, упркос томе што је Дејтонским споразумом предвиђено да се арбитражи препусти само питање локалне границе.¹⁶

3. МАНИПУЛАЦИЈА БОНСКИМ ОВЛАШЋЕЊИМА ВИСОКОГ ПРЕДСТАВНИКА

Канцеларија Високог представника међународне заједнице за БиХ (Office of the High Representative - OHR), која је постепено достигла форму великог бирократског апарата, проширила је своје компетенције на мешање у све политичке, економске, правосудне, просветне, информативне и друге области.

истрагом због ратних злочина. И док је Милошевић преминуо у притворској јединици у Шевенингену, током недовршеног судског поступка Хашког трибунала, за Туђмана и Изетбеговића је тек после смрти речено да је било довољно доказа да буду оптужени за ратне злочине у Хрватској и БиХ.

- 16) Витомир Поповић је као српски учесник у међународној арбитражи истицао чињеницу да је предмет арбитраже била тачка 1, члана 5, Анекса 2 Дејтонског мировног споразума, која се односи на разграничење међу ентитетима, а не на статус појединих крајева БиХ. При томе, треба имати у виду да поготово није било предвиђено стварање нових аутономних јединица које имају законодавну, извршну и судску власт. Витомир Поповић, *Арбитража за Брчко фарса вијека*, СРНА – 13. 05. 2014., <http://www.nezavisne.com/novosti/bih/Popovic-Arbitraza-za-Brcko-farsa-vijek-a-244472.html> (сајт посећен 18. октобра 2014)

Од успостављања институције Високог представника то је била увек политичка личност из редова неке од држава ЕУ, која је, осим у случају Карла Билта, увек више-мање давала предност интересима Бошњака и Хрвата у односу на Србе у БиХ, док је његов заменик увек био из САД, који је инсистирао на негативном приступу према Србима и Српској.

Међународна подршка имплементацији Дејтонског споразума, већ током мандата Високог представника међународне заједнице за БиХ Карлоса Вестендорпа, врло брзо је трансформисана у фактички протекторат. Волфганг Петрич је, као трећи високи представник по редоследу, дао томе посебан допринос, јер је „бонска овлашћења“ почео да користи као главни инструмент свог рада. Није се устручавао да доноси одлуке уместо и против воље демократски изабраних институција, у случају да „не могу или не желе саме да их донесу“, смењивао је политичаре за које би лично проценио да крше Дејтонски споразум.¹⁷

Савет за спровођење мира, у коме су седели представници великих сила, доделио је Високом представнику напред наведена „бонска овлашћења“, која су му омогућавала неограничену слободу деловања, јер је имао подршку САД и ЕУ. Русија је овоме почела да се супротставља тек после седам година, када се економски и политички довољно опоравила. Од успостављања институције високог представника 1995. године у Сарајеву било је седам носилаца ове функције¹⁸, од којих је за Србе и РС најгори био Педи Ешдаун.

Процес „стабилизације и придруживања” ЕУ, који је започет у истом временском раздобљу, обухватао је интеграцију сложених институционалних структура у БиХ, а несугласице ентитета представљале су олакшавајућу околност за спровођење самоволне политике високих представника.

17) Овлашћења Високог представника поједини аутори упоређивали су са влашћу колонијалних вицекраљева у британској Индији. G. Knaus, F. Martin, „Travails of the European Raj“, *Journal of Democracy*, Vol. 14, No. 3, July 2003, p. 60.

18) Карл Билт из Шведске (1995-1997), Карлос Вестендорп из Шпаније (1997-1999), Волфганг Петрич из Аустрије (1999-2002), Педи Ешдаун из Британије (2002-2006), Кристијан Шварц-Шилинг из Немачке (2006-2007), Мирослав Лајчак из Словачке (2007-2009) и Валентин Инцко из Аустрије (2009-). 20. Српско грађанско веће, са Мирком Пејановићем на челу, поднело је политичку иницијативу за ову пресуду Уставног суда БиХ.

Током јануара 2000. конституисана је Државна гранична служба, садашња Гранична полиција БиХ, упркос томе што су према одредбама Дејтонског споразума спољне границе препуштене контроли ентитетских полиција. Високи представник је првобитно прогласио Закон о полицији, а тек након тога је „легално“ усвојен у Парламентарној скупштини БиХ. Пошто у Уставном суду БиХ Бошњаци и представници УН имају пет гласова, а Срби и Хрвати четири, прегласавањем је јула 2000. усвојена одлука о конститутивности сва три народа на целој територији БиХ.¹⁹

На тај начин створена је могућност да се конституише Веће народа на нивоу ентитета и да се опструише рад демократских институција РС, које су, ипак, и даље остале у великој мери оперативније него установе Федерације БиХ.

Петрич је користећи исти метод којим је конституисао граничну полицију, новембра 2000. успоставио и Суд БиХ, а априла 2001. наметнуо је решења за државну заставу, грб и химну (без текста), која је накнадно само верификовала Парламентарну скупштину БиХ.

Током наредних неколико година Високи представник је ентитетима прво ограничио, а потом и укинуо право располагања оружаним снагама. Руководство РС је предложило да се БиХ у потпуности демилитаризује, али то Високи представник није ни узео у разматрање. С обзиром на то да су војске ентитета уставна категорија, високи представник је извршио притисак на њихове парламенте, који су их коначно укинули 2006. године.²⁰

Мандат Високог представника Петрич је окончао низом одлука, које је обелоданио на сарајевском аеродрому приликом дефинитивног напуштања БиХ.²¹

19) Српско грађанско веће, са Мирком Пејановићем на челу, поднело је политичку иницијативу за ову пресуду Уставног суда БиХ.

20) На основу наведених одлука оружане снаге БиХ су формиране као мала војска, која је организована у складу са НАТО стандардима, у којој је бројнији састав официра и подофицира од војника. Србин је био први министар одбране БиХ. Иначе, војску чине три територијалне бригаде, које су настављачи традиција све три војске Бошњака, Срба и Хрвата. Према мишљењима многих српских политичара укидање ентитетских војски било је повољно за РС, јер би током времена Војска РС имала све веће трошкове за модернизацију, али би упркос томе постајала све слабија у односу на Армију Федерације БиХ.

21) Наведене одлуке су назване “аеродромски декрети”.

Педи Ешдаун је у својству новог Високог представника одмах по доласку прогласио Закон о судском и тужилачком већу. Идуће године наметнуо је Кривични закон БиХ. Управу за директно опорезивање основао је током 2004. што је омогућило БиХ да добије изворне приходе, док је ентитетима ускраћен велики део средстава.²²

Ешдаун је, такође, 29. јуна 2004. сменио 59 функционера, који су били чланови СДС-а. Један од смењених званичника РС био је и Драган Калинић, председник Народне скупштине РС у више мандата и дугогодишњи лидер СДС-а.²³

Целодневни централни ТВ програм БХТ 1 успостављен је током лета 2004. Половину ТВ претплате преузео је овај ТВ програм, али упркос томе до данас није привукао посебну пажњу становника РС.

Ешдаун је директно одлучивао о свим кључним аспектима политичког, економског, културног и друштвеног живота БиХ. Осим тога, он је као и сви његови претходници и наследници, оптуживао домаће политичаре за лоше стање у БиХ.

Високи представници сменили су два председника РС – Радована Караџића и Николу Поплашена, а члана Председништва БиХ, Мирка Шаровића, натерали су 2003. године да поднесе оставку. Око 200 републичких, војних и партијских званичника и директора јавних предузећа смењено је и у многим случајевима излагано државном терору путем блокаде личних банкарских рачуна, као и одузимањем путних исправа. Многи од смењених функционера затражили су правду и добили задовољење на суду у Стразбуру.

Следећи спољне притиске, бошњачки политичари, а међу њима посебно се истицао Харис Силаџић, нападали су РС као „геноцидну творевину“, а Србе као „злочиначки народ“. РС је у сарајевским медијима, међу којима су се највише истицали политички недељници *Слободна Босна* и *Дани*, називана „република шумска“ и „блентитет“, са намером да

22) Током јануара 2005. усвојен је Закон о порезу на додату вредност.

23) Калинићева смена је објашњена наводним недостатком сарадње са Хашким трибуналом. Неки од смењених функционера су касније добили сатисфакцију на суду. Главнооптужени руководиоци РС од стране Хашког трибунала, бивши председник РС Радован Караџић и некадашњи начелник Главног штаба Војске РС, генерал пуковник Ратко Младић, ухапшени су неколико година касније у Србији.

се утиче на ревизију Анекса 4 Дејтонског споразума, којим су уставно дефинисани унутрашња структура и односи у БиХ.

Органи власти РС и медији у Бања Луци дуго нису реговали на организоване спољне и унутрашње притиске, јер су веровали да су позиције Српске и Срба заштићене Дејтонским споразумом, а касније и због сопствене инерције. Међутим, пошто је координирана агресивна кампања високих представника и сарајевских медија почела врло озбиљно да угрожава РС, у јавности је преовладала атмосфера пораза и депресије због пузећег одумирања Српске.

Најтежи период у раду високог представника за РС окончан је одласком лорда Ешдауна, јер су потом са различитих страна почели да пристижу захтеви за укидање Канцеларије високог представника: од стране Срба и Хрвата, као и из Руске Федерације, која је по избијању „норанцасте револуције“ у Украјини 2004. заузела другачији став према балканским проблемима. До промена је, такође, дошло и у политици ЕУ²⁴, јер није могла да се помири с тим да држава с којом је започела преговоре о придруживању није демократска.

По завршетку краћих и мандата који су били више наклоњени Србима и РС, Кристијана Шварц-Шилинга и Мирослава Лајчака, Валентин Инцко није успео у свом покушају да наметне реформе судства и уставне промене, јер је наишао на одлучан отпор владе РС тадашњег премијера Милорада Додика током 2011. и 2012. године.

Владајућа Странка независних социјалдемократа (СНСД) током априла 2015. предложила је доношење *Декларације о слободној и самосталној Републици Српској*. У оквиру овог документа предложено је да се дефинитивно конституише БиХ као државна унија. Према том акту РС би захтевала да се одлуке високих представника доведу у потпуни склад са Уставом БиХ. РС би предложила реформу Федерације БиХ – стварање бошњачког и хрватског ентитета и конституисање заједнице три међународно признате државе,

24) Током фебруара 2008. Савет за спровођење мира дефинисао је услове за укидање ОХР-а: 1) Решавање питања државне имовине; 2) Регулисање статуса војне имовине; 3) Регулисање статуса Брчког; 4) Промена устава у складу с одлуком Европског суда за људска права у вези са тужбом Сејдић_Финци; 5) Успостављање владавине права; и 6) Пореска самоодрживост БиХ. Савет за спровођење мира требало би да донесе одлуку о испуњавању ових услова.

које би потом створиле унију суверених држава, у случају да није могуће успоставити делотворан устав какав је предвиђен Дејтонским споразумом.

У ситуацији ако не дође до напретка у имплементацији Устава БиХ и спровођењу процеса демократизације, Српска би, такође, предложила да се 2018. одржи референдум о самосталности, што не значи независност или сецесију, како је касније тенденциозно погрешно тумачено.

4. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Већ током 1996. године, само годину дана од потписивања Дејтонског мировног споразума, амерички творци овог међународног документа уз свесрдну подршку западноевропских савезника, почели су да говоре о потреби његове ревизије. Тако је Ричард Холбрук као главни креатор овог споразума, с једне стране, хвалио мировни аспект споразума, а са друге стране, оспоравао његов уставни сегмент садржан у Анексу 4, па се залагао за усвајање “Дејтона 2” - новог споразума који би осигурао чвршћу интеграцију БиХ, што је фактички представљало напад на равноправност конститутивних народа и аутономију ентитета.

Упркос чињеници да су РС одузета 64 овлашћења, од којих је у складу са Уставом само три пренето централним властима БиХ, очигледно је да промењени однос снага у свету, као и јединство и одлучност народа и политичке елите РС нису дозволили спровођење у потпуности фактичке и формалне реализације унитаризације БиХ, тј. “пузајућу” имплементацију “Дејтона 2”, свега неколико година после завршетка грађанског рата, као што је планирано у спољнополитичкој агенди САД-а.

Литература

Антић Чедомир, Кецмановић Ненад, *Историја Републике Српске*, НИП „Недељник“, Београд, 2016, Службени гласник Републике Српске, Бања Лука, 2016.

Вудворд Сузан, *Балканска трагедија: хаос и дезинтеграција након Хладног рата*, Филип Вишњић, Београд, 1997.

- Гускова Јелена, *Историја југословенске кризе (1990-2000)*, књ. 2, ИГАМ, Београд, 2003.
- Хајден Роберт, *Скице за подељену кућу: уставна логика југословенских сукоба*, Београд, 2003.
- Kasim I. Begić, *Bosna i Hercegovina, od Vanceove misije do Daytonskog sporazuma, (1991- 1996)*, Sarajevo, 1997.
- Knaus G., Martin F., „Travails of the European Raj“, *Journal of Democracy*, Vol. 14, No. 3, July 2003.
- Mirovni sporazum*, Integralni tekst, Istorijski dokument, *Regard evenement*, Janvier 96, No 3, Societe GC Conseils, Paris, 1996.
- Popović Vitomir, *Arbitraža za Brčko farsa vijeka*, SRNA – 13. 05. 2014, <http://www.nezavisne.com/novosti/bih/Popovic-Arbitrazaza-Brcko-farsa-vijeka-244472.html> (sajt posećen 18. oktobra 2014).

Goran Budzak

REVISION OF THE DEYTON PEACE AGREEMENT – DEYTON 2

Resume

From the moment of the signing of the Dayton Peace Agreement is taking place a parallel process of “crawling” revision, whose initiators are, above all, US diplomatic representatives headed by Richard Holbrooke, who is otherwise considered to be the main creator of this international treaty.

Holbrook, on the one hand, boasted the peace aspekt of the Agreement, and on the other hand, challenged its constitutional segment contained in Annex 4, advocating for the adoption of “Dayton 2” – a new agreement that would ensure more firm integration, i.e., unitarization of BiH, which in fact reperesents a direct attack on the equality of the constituent peoples and the authonomy of the entities.

A continuous two-decades engagement on the factual revision of the Dayton Agreement is the result of the recognition that this internationally-verified document defines BiH as an impossible state with low powers dysfunctional institutions. Using the time period in the second half of the 1990s and early 2000s,

during which the Russian Federation could not and did not want to interfere in the Balkan affairs, the US and the EU agreed on “Bonn powers”, which they gave in 1997 to the High Representative of the International community for BiH, the ability to interpret, amend and implement the BiH Constitution, as well as the power to remove democratically elected representatives of nations in the entities, instead of constructively assisting to the implementation of the Dayton Agreement.

Process of the “stabilization and association” to the EU, also, during this time period involved the integration of complex institutional structures in BiH, and the disagreements between the entities represented an additional mitigating circumstances for the implementation of the voluntary policy of the High Representatives.

Keywords: Dayton Peace Agreement, Dayton 2, Revision, Bonn Powers, Republika Srpska, Federation of the BiH, Entities, Constitution of BiH, High Representative.

* Овај рад је примљен 25. априла 2018. године, а прихваћен за штампу на сас-танку Редакције 25. маја 2018. године.

The logo consists of a black oval shape with a white background. Inside the oval, the words "НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС" are written in a bold, black, serif font. Below this, the words "NATIONAL INTEREST" are written in a similar bold, black, serif font.

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС
NATIONAL INTEREST

МЕЂУНАРОДНИ ОДНОСИ

Владимир Првуловић

КРИЗА ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ: УНУТРАШЊА И
СПОЉНОПОЛИТИЧКА ДИМЕНЗИЈА – ЕВРОПСКОЈ
УНИЈИ ЈЕ ПОТРЕБНА ТЕРАПИЈА..... 85-112

Драган Тодоровић

РАЗВОЈ ИСЛАМИСТИЧКОГ ПОКРЕТА
У ЛИБИЈИ 113-136

Божидар Филиповић

INTERPRETATIONS OF THE NATIONAL
INTERESTS – A QUALITATIVE RESEARCH..... 137-154

*Владимир Првуловић**

КРИЗА ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ: УНУТРАШЊА И СПОЉНОПОЛИТИЧКА ДИМЕНЗИЈА - Европској Унији је потребна терапија

Сажетак

У време када Република Србија чини огромне напоре да, са једне стране, испуни све постављене критеријуме (Копенхагенске и друге) Европске уније и отвори, а затим и затвори 35 преговарачких поглавља, као услова за пријем у ЕУ (оријентационо 2025. године), Европска унија пролази кроз турбулентни период развоја, са изазовима нових унутрашњих подела и груписања, са кризом институција и са смањеним утицајем у глобалним геополитичким односима у глобализованом свету. Да ли ће се Европска унија (после изласка Велике Британије 2019. године) и решавања кризних питања односа према незаустављивом таласу избеглица, економске кризе у неколико земаља, као и покушаја сецесије Каталоније, прегруписати у три круга земаља или довести у питање опстанак ове велике економске и политичке интеграције са око пола мијлијарде становника? О конкретним проблемима Европске уније и њених најважнијих институција говори се у овом прилогу, са навођењем бројних слабости и недоречености позиционирања ЕУ у међународним односима, опортунизма у одлучивању и стављања ЕУ у службу обезбеђивања глобалне геополитичке доминације САД и НАТО, као средства за реализацију такве политике.

* Професор у пензији.

Кључне речи: Европска унија, проблеми функционисања ЕУ, опортунистичка решења, јединство ЕУ, институционална структура, ефикасност институција ЕУ, однос ЕУ-НАТО, пријем нових чланица, слабости основних органа ЕУ, недоследност у ставовима, сецесија као проблем.

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Европска унија је опхрвана озбиљним проблемима који утичу на њену стабилност и прете да јој угрозе будућност. Очигледно је да се мора хитно реаговати, како би се отклониле опасности по њен опстанак и обезбедило што складније функционисање. Овако, прети растакање по формираним интересним, геополитичким, економским и политичким линијама.

Набројаћемо само неке озбиљне пукотине, које свакодневно изазивају полемике, расправе, сукобе и опортунистичке „компромисе“ на кратку стазу, а остају као жаришта потреса и будућих надгорњавања:

1. Европска унија мора да престане да буде „млађи“ извршилац геополитичких игара којима се обезбеђује апсолутна доминација САД.

Европска унија треба да схвати да актуелна администрација САД, са збуњујућом и неконзистентном политиком, ради на укидању ранијих тешко постигнутих споразума (Париски споразума о заштити од климатских промена, Споразума са Ираном за његово одустајање од производње нуклеарних оружја, споразума о укидању царина у трговини ЕУ са САД, а недавно и са Канадом, договора са Русијом око заједничке борбе против Исламске Државе и међународног тероризма, заједничке интервенције САД и Русије на решењу сукоба у Сирији, енергетских споразума ЕУ са Русијом, Споразума из Минска о Украјини, Споразума САД са Русијом из 2011. године о смањењу броја нуклеарних бојевих глава, на највише 1.550 и ракета носача на највише 700 (СТАРТ 3), одустајање

од најављеног стабилизовања односа САД са Русијом и са Кином и др.). То само појачава укупну геополитичку нестабилност у глобализованом свету, истиче егоистичке и парцијалне интересе САД које покушавају да поврате своју супремацију кроз униполарни свет, иако се он у међувремену трансформисао у мултиполарни и угрозе све тековине сарадње на релацији Запад-Исток и Север-Југ. Због својих економских, али и геополитичких интереса ЕУ не сме да дозволи обнављање хладног рата који угрожава све стечено у претходном раздобљу успешне економске и посебно енергетске сарадње ЕУ са Русијом и Кином. Већ је сада видљива збрка која је тиме изазвана, а са укидањем увоза руског гаса најразвијенија немачка индустрија била би парализована. Алтернативне бродске испоруке гаса из САД за Европу не могу субституисати количине и редовност испорука руског гаса, преко Северног тока и повећане договорене количине преко „Северног тока 2“ који се интензивно гради, упркос гунђању САД и њених санкција према Русији.

Треба се подсетити историје Европе, после Другог светског рата. Од 1946. године и Черчиловог захтева за успостављање „Гвоздене завесе“ према СССР-у и земљама које су (у геополитичким поделама на Јалти) потпадале под утицај СССР, кренуле су агресивне, антикомунистичке и бројне обавештајне и субверзивне операције, под паском и контролом тајних служби НАТО у Европи, чије се седиште, после одлуке Шарла де Гола, преселило из Париза у Брисел. Једна од таквих опсежних обавештајних операција носила је кодирани назив „Гладио“¹. У наведеном чланку проф. др Филип Ковачевић истиче: „Иако су оружане формације Гладиа у Италији формиране током педесетих година прошлог вијека, оне су започеле своје тајне, противуставне дјелатности током шездесетих и наставиле их све до осамдесетих. На суду је доказано да су ове снаге стајале иза већине политичких убистава и насилних аката. По званичним подацима, у том перио-

1) Више о томе у: Филип Ковачевић „НАТО и савремена европска геополитика“, у зборнику *Свет и нове геополитичке парадигме*, књига 5, Институт за политичке студије, Београд, стр. 215-235. Проф. Ковачевић се позива на студије: швајцарског историчара Данијела Гасера *„НАТО тајне армије: Операција Гладио и тероризам у Западној Европи (2005)“* и књигу британског публицисте Ричарда Котрела *„Гладио: НАТО бодеж у срцу Европе“ (2012)*.

ду у Италији је убијено око 500 људи док их је повријеђено више од 1000. Чак се и убиство бившег италијанског премијера Алда Мора доводи у везу са снагама Гладиа, иако су за то убиство оптужени и осуђени припадници радикалне љевичарске групе Црвене бригаде“.² Нешто даље проф. Ковачевић наводи : „Срећом у Европи тога времена постојали су и политички лидери који су се супротстављали погубном, антидемократском деловању НАТО тајних служби и паравојних формација. Најважнији од њих је био лидер француског Покрета отпора, касније премијер и председник Француске Шарл Де Гол. Де Гол је изазвао велико незадовољство у редовима НАТО-поклоника када се у Стразбуру 1959. године похвално изјаснио о „Европи од Атлантика до Урала“, дакле, о Европи која укључује Русију (али можда не и Велику Британију) и која се ослобађа политичког утицаја САД. Због оваквих интеграционистичких ставова које је храбро и бескомпромисно износио (1966. године наредио излазак Француске из командних структура НАТО и избацио седиште НАТО из Париза, прим. В.П.), истим оним жаром којим се борио против фашизма, Де Гол је много пута био мета мање или више насилних нартаја на живот“.³

2. Европска унија мора да убрзано доврши процес изласка Велике Британије из ЕУ (Брегзит), под заједнички утврђеним условима, а да, на економском и дипломатском плану, не буде губитник у том процесу.

Европска унија треба да схвати, уколико то до сада није, егоистичност и прагматизам политике Велике Британије (у договору са администрацијом САД), а не да се, уместо тога, солидарише са крајње једностраним интересима и политиком Велике Британије, која заоштравањем односа са Русијом ствара, до сада нечувену атмосферу напетости и исхитреним параноичним потезима прети да потпали искру нестабилности и могућег сукоба на Европском континенту. Кома то сада треба и користи, требало би да се замисле лидери и институције ЕУ, поготову када Велика Британија сутра (2019)

2) Филип Ковачевић, „НАТО и савремена европска геополитика“, нав. дело, стр. 218-219.

3) Ибидем, стр. 220.

напушта Европску унију. Већ сада, ЕУ треба да престане да се придружује сумњивим спољнополитичким маневрима Велике Британије, очигледно договорених са САД у функцији англосаксонске доминације у међународним односима. ЕУ треба коначно да схвати да је и својевремени улазак Велике Британије у ЕУ био у функцији „Тројанског коња“, односно перископа и контролора ЕУ од стране САД. За садашњу администрацију САД та функција није добро и успешно испуњена. ЕУ је, у међувремену, почела да резонује на бази интереса већине држава чланица и њихових грађана, па Велика Британија жели да из свега тога изађе, плашећи се најезде економских миграната из других чланица ЕУ, јачања социјалних и заштитних права грађана ЕУ и своје ексклузивности, као земље оснивача и предводнице Комонвелта.

3. Европска унија мора, пре свега, да води рачуна о сопственим економским, политичким и геополитичким, енергетским интересима, а не да се придружује унилатералним санкцијама САД према Русији и тиме доводи у питање важне пројекте „Северни ток 2“, „Јужни ток“, „Турски ток“ и друге планиране пројекте за снабдевање индустрије у ЕУ руским гасом, као нужне компоненте у економском развоју ЕУ и земаља чланица. Свако увођење ЕУ санкција Русији, у знак солидарности са политиком САД, изазива контрасанкције Русије, забрану увоза производа ЕУ земаља на огромно руско тржиште, заменом тих артикала производима из других земаља. Русија је на своме растућем тржишту већ заменила, као одговор на санкције западних земаља, све главне увозне производе из ЕУ, посебно квалитетне прехранбене намирнице и индустријске производе, увозом из земаља БРИКС, Турске, и других. Постигнутим споразумом са Кином и њеном индустријом у експанзији, Русија је, изградњом новог гасовода, обезбедила тржиште за огромне количине гаса (уместо ЕУ земаља), уколико се санкције наставе и ЕУ не престане да буде експонент америчке политике „кажњавања Русије“.

4. Билатерални спорови САД или Велике Британије са Русијом (око шпијунских афера, злоупотребе интернета, утицаја на изборне кампање или других проблема) треба да

се препусте билатералном решавању, а не да се претварају у разлоге и поводе за угрожавање тешко постигнутог мира и сарадње у европским и светским размерама.

ЕУ се сада, потпуно некритички и мазохистички, придружује нечувеним мерама протеривања руских дипломата и затварања конзулата (због афере Скрипаљ), донетим усаглашено од стране Велике Британије и САД, на шта Русија очекивано одговара реципрочним мерама. Оваква политика ЕУ је непродуктивна, посебно када се зна да ће Велика Британија 2019. године изаћи из ЕУ и оставити порушене тешко саграђене мостове и механизме сарадње ЕУ са Русијом. То није прагматично постављање ЕУ, а изазива нове поделе унутар Уније, јер добар део земаља не жели да се таквим мерама придружи. Зато неконтролисани и нервозни (због тога са дозом ироније подвлачимо да су ЕУ потребни седативи), недипломатски потези могу да воде само у ескалацију, која не служи интересима мира и безбедности у свету. Ако се такав развој међусобних односа на време не заустави, може да изазове варнице које ће бити тешко контролисати.

5. Европска унија мора детаљно и темељно да усклади односе са Турском, што оставља тешке последице на договорене мере око контролисања избегличког таласа из угрожених подручја који је заплуснуо Европу, нове обећане фондове ЕУ Турској уколико заустави тај проток миграната, економске и безбедносне проблеме у Грчкој и на читавом мигрантском путу ка ЕУ, отварања преговарачких преговора Турске на путу у ЕУ, толерисања турских мера на угрожавање људских права у тој земљи, упада турске војске на територију суверених земаља Ирака и Сирије у операцијама уништења Курда које третирају као терористе, блокирања компанија из ЕУ које истражују нафту и гас на делу Кипра који је у чланству ЕУ и др. ЕУ мора да одлучи жели ли или не пријем Турске у ЕУ. Ситуација у односима Грчке и Кипра, као чланица ЕУ, са Турском је крајње алармантна. Турска, као моћна земља са 82 милиона становника и огромном армијом, силом, драстичним казнама и страховладом, решава своје унутрашње проблеме са опозиционим снагама, поклоницима Фетулаха Гулама у избеглиштву у САД, курдским партијама и активни-

стима. Курдска мањина и њихове партије траже аутономију у Турској, а уз помоћ САД покушавају да формирају националну државу на ободима суседних држава у расулу (Ираку и Сирији). Турска предузима војне операције на територији суседних, суверених држава са циљем да силом оружја то не само спречи, већ и да уништи курдске партије и снаге, проглашавајући да угрожавају њене националне интересе. Међутим, ове турске аспирације, а посебно подршка северном турском делу Кипра (који је једино Турска признала као независну „државу“), угрожавају коначно уједињење Кипра, што је интерес не само кипарског народа, већ и ЕУ. Што је још симптоматичније, уговорена истраживања богатих налазишта нафте и гаса у мору надомак Кипарске обале која финансирају компаније из више земаља чланица ЕУ, Турска снагом своје ратне морнарице спречава, ризикујући да дође до озбиљнијих сукоба и жртава. Турска, у жестоком обрачуна са присталицама и учесницима у неуспелом државном удару, од Грчке потражује десетак пребеглих турских војника који су у поступку добијања азила у тој земљи. Пошто у складу са светим правом азила, гарантованим међународним и правом ЕУ, Грчка одбија да их испоручи, Турска предузима контра мере, задржава у притвору два грчка граничара који су, патролирајући уз реку Марицу (Еврос), ненамерно зашли на турску територију, условљавајући њихово пуштање предајом турских азиланата. Грчка је у последње време пребацила 7000 комплетно наоружаних војника и специјализованих јединица на своја острва најближа турској обали и ставила ваздухопловне снаге у стање приправности. За сада се углавном „ратује“ саопштењима и претњама, али је чињеница да су односи две традиционално супротстављене суседне земље и чланице НАТО-а врло напети. У свему томе не види се консилијаторска улога Европске уније у превазилажењу набројаних проблема, већ се то очигледно очекује од САД.

Да би геополитичка ситуација била још компликованија, у последње време дошло је и до захлађења, па и извесног кварења односа Турске са САД, а до економског и политичког приближавања Турске и Русије. Осим свечано започете градње две нуклеарне централе на југу Турске вредности од преко 20 милијарди долара, које финансира Русија, две земље

заједнички граде нови гасовод „Турски ток“ за снабдевање руским гасом. Турска купује сложене руске антиракетне системе С-400, што констернира НАТО савезнике, јер се наводно не уклапају у сложене оружане системе ове организације. Турска и Русија, заједно са Ираном (са којима САД покушавају да редефинишу уговором обезбеђен детант), договором на самиту лидера, покушавају да реше сиријски проблем, без учешћа САД, које повлаче својих последњих 2000 војника из ове ратом разорене земље.

6. Европска унија, за сада, нема начина да реши проблем са земљама тзв. Вишеградске групе, због њиховог заједничког става и политике одбијања прихвата миграната, јер сматрају да се тиме угрожава национални, верски и културни идентитет тих земаља. Пољска, Чешка, Словачка и Мађарска одлучно и јавно не пристају на тешко постигнут договор ЕУ око прихватања обавезних квота миграната, по цену иступања из ЕУ. У таквим условима је тешко доћи до заједничке политике око договорених квота пријема пристиглих миграната у све чланице ЕУ. Немачка, као земља која је до сада примила највећи број (преко милион) избеглица, за ту сврху има велике издатке и сукобе унутар земље, посебно са опозиционим партијама и политичарима. При том, осим Немачке, највеће последице од прилива, смештаја и збрињавања избеглица имају Грчка и Италија, као прве станице на рути ка „бољем и срећнијем животу“ којом су се измучене избеглице упутиле, бежећи од рата, разарања и погибелји. Грчка острва Лезбос, Самос, Хиос и остала близу обала Турске, су просто преплављена избегличким камповима у које и даље неконтролисано пристижу нове избеглице, које турске власти пуштају да се самоорганизовано уселе на тле ЕУ. Та острва и туристичка привреда Грчке која је у великим економским тешкоћама, као основна грана прихода, на тим острвима су потпуно избачене из колосека. Турска, која има око три милиона избеглица из земаља угроженим ратовима у којима и Турска учествује (Ирак, Сирија), у заустављању прилива избеглица очекује од ЕУ договорених три милијарде евра. Будући да је до сада исплаћена половина те суме, а због одбијања појединих чланица ЕУ да у покривању тих трошкова учествују, Тур-

ска прети, а помало и затвара очи пред најездом избеглица који се упућују ка ЕУ, изазивајући проблеме и трошкове свим државама на том путу, па и Републици Србији.

7. Неке од земаља чланица Европске уније: балтичке земље, Пољска, Румунија, Бугарска, због наводне безбедносне опасности од Русије, мимо ЕУ, договарају са САД и НАТО инсталирање балистичких ракета и база према Русији.

Овакви потези изазивају повећану напетост, као и могући одговор или одвраћање Русије, а у целини озбиљно угрожавају односе са Русијом, мир и стабилност на читавој територији ЕУ. Европска унија мора да са тим земљама договори заједничку одбрамбену политику и мере њихове сигурности, кроз формирање сопствених европских снага и споразуме о сарадњи и узајамној безбедности са Русијом, а не да, сепаратним мерама НАТО заштите, угрожава стабилност у читавом региону. Европска унија до сада није усвојила ниједну одлуку којом би оспорила такве спољнополитичке потезе и намере ових земаља, што озбиљно нагриза јединство Уније. Проблем није лако решавати, али се без релевантних предлога и одлука тела ЕУ, његово решавање заправо препушта НАТО пакту и ЕУ поново ставља у улогу посматрача за решавање сопствених проблема.

„Читав низ америчких професора међународних односа са најугледнијих универзитета саопштава ово исто мишљење: да су офанзивни потези НАТО-а у последњих петнаест година узроковали дестабилизацију политичких односа у Европи и да став да НАТО треба да игра улогу војног ослонца за униполарни свјетски поредак може да буде погубан за судбину цијеле планете“ (подвукао В.П.).⁴

8. Европска унија мора коначно да успостави и примени заједнички договорени став према питању покушаја сецесије одређених региона и подручја њених земаља чланица (не само Каталоније, већ и будућих захтева, Баскије, Бретање, Паданије и др.).

4) Прилог проф. др Филипа Ковачевића „НАТО и савремена европска геополитика“, у зборнику „Свет и нове геополитичке парадигме, књига 5, Институт за политичке студије, Београд, стр. 223.

Немогућ је опстанак неконзистентне политике ЕУ, којом се одбија референдумом усвојени захтев Каталоније за самосталност, а прихвата нелегално (и без референдума) отцепљење Косова и Метохије од будуће земље чланице ЕУ-Србије. Та заједничка, компромисом усвојена, политика према сецесионизму се мора доследно бранити и спроводити, јер иначе изазива поделе у оквиру саме ЕУ. Није ово само компликована ситуација у вези са покушајем отцепљења Каталоније или траженог „правно обавезујућег споразума“ о нормализацији односа Београда и Приштине..

Мало се говори о пригушеном, али ипак напетом стању у „још једној лабораторији сепаратизма – Белгији“⁵. Познати стручњак за ову материју, проф. Пол Дрикс, потенцира: „Од када су преузели главне полуге власти, фламански националисти су ставили по страни свој пројекат отцепљења. Већина Белгијанаца, франкофонских као и оних који говоре холандски, не жели да им се земља подели. Бирајући да говоре о конфедерализму, они су (сепаратисти, прим В.П.) осмислили нову стратегију: демонтирање државе изнутра уз закључак о њеној економској нефункционалности и сејање раздора у франкофоним подручјима“. Нешто даље проф. Дрикс образлаже: „Овде, као и другде у Европи, етно-националисти (на холандском *волкнатионалистен*) који се слажу са идејом изједначавања етничких са државним границама, свесни су важности тренутка и перцепције. Барт де Вевер, вођа Н-ВА и градоначелник Антверпена фасцинира медије и сматра се првим председником владе. Де Вевер никада не пропушта шансу да искористи дисфункционалност белгијског федералног система, као аргумент који иде у прилог „конфедералном“ моделу израженом у манифесту Н-ВА“. Све ово се догађа у земљу у којој се налази седиште Европске уније, али и НАТО пакта, а да се о томе мало прича. Колико дуго ће Белгија издржати ове притиске сепаратиста и да ли ће се распасти на франкофонску Валонију, фламанску Фландрију и Брисел, као трећи кантон, можда је питање времена.

О томе Европска унија не може да ћути затворених очију и оглашава се само по питању Косова као *посебног слу-*

5) Пол Дрикс (проф. на Универзитету у Лорени), чланак „*Лажни покер као метода владања у Белгији*“, *Le monde diplomatique*, на српском језику, стр. 4-5, бр. 33, април 2018.

чаја (када подржава нелегалну сецесију) и Каталоније (када јасно и гласно оспорава одлуку Каталонаца за отцепљење, донету на референдуму). Добро промишљен и консензусом обезбеђен заједнички став свих држава чланица ЕУ по питању покушаја отцепљења појединих европских региона, нужан је за усклађену политику у будућности према овом растућем проблему. При том не сме се заборавити да су, до сада, пет држава чланица Европске уније, од којих неких великих и стратешки важних (Шпанија, Грчка, Румунија, Словачка и Кипар), а међу њима 4 чланице НАТО пакта, чврсто против признавања независности Косова, које је ЕУ званично признала и тражила од својих чланица да то прихвате. Последнице тога и изостанка заједничког става су: стварање даљих разлика и подела у оквиру ЕУ, из специфичних унутрашњих разлога сваке од тих 5 земаља, које не желе да се то схвати као охрабривање сецесионизма у сопственим државама.

У управо објављеној мојој књизи *Српски национални интерес*⁶, у одељку „Решавање питања Косова и Метохије“, поред осталог, предложио сам: „Најзад, пред форумима Европске уније, наша дипломатија и органи Републике Србије, треба стално и чврсто да заступају следећи став: У циљу траженог усклађивања наше унутрашње и спољне политике са политиком Европске уније, прихватимо да принцип који ЕУ утврди и примени по питању покушаја отцепљења Каталоније и других сличних ситуација, применимо и на случај Косова и Метохије“. Мислимо да је то прагматичан и, у основи позитиван став – прихватања, а не одбијања решења које може да послужи за трајно решавање не само проблема КИМ, већ и других покушаја сецесије. Верујемо да би такав став, због чврсте позиције Шпаније и осталих држава чланица које нису признале „независно“ Косово, могао да буде консензусом прихваћен од свих чланица ЕУ и коначно реши или предупреди проблеме са потенцијалним покушајима отцепљења у будућности.

ЕУ треба да размисли о својевремено најављеној и започетој идеји – Европа региона, јер би, такав проблем можда отпао, ако би се сви региони који желе своје засебне, нацио-

6) Владимир Првуловић, *Српски национални интерес*, Издавачка кућа Прометеј, Нови Сад, 2018, стр. 203.

налне државе (и које би потом морале да прођу засебан поступак кандидовања и преговора о пријему у ЕУ) били заједно примљени у ЕУ, као аутономни региони и наставили свој развој у оквиру заједнице европских народа и држава. У сваком случају, ЕУ не може да се различито односи према једној сецесији, прихватајући је због наводног *посебног случаја Косова (суи генерис)*, а супротно од тога одбијањем сецесије Каталоније, у чијем сузбијању се, такође, примењује правно и политичко насиље, јер је противна Уставу Краљевине Шпаније. Таква политика ЕУ није конзистентна и не може бити опште прихваћена, упркос напорима за убеђивање земаља које се осећају потенцијално угроженим.

9. Европска унија мора да јасно каже да претходни улазак једне земље у НАТО није услов за улазак у ЕУ, а не само да то стидљиво помиње. Истовремено, убрзано прима нове чланице, претходно укључене у НАТО, а развлачи са пријемом оних које то нису. Последице убрзаног пријема у НАТО и притиска да се новопримљене чланице што пре приме и у пуноправно чланство у ЕУ из геополитичких, геостратешких и унутар НАТО-овских разлога, као што је био случај пријема Румуније и Бугарске, иако за то нису биле спремне (због инсталирања НАТО ракетних база на обали Црног мора у Констанци и Варни), показале су се као штетне по буџет и укупно стање у ЕУ, а степен корумпираности њихових режима и управљачких структура као озбиљан проблем. Посредно и на овај начин се европским грађанима сасвим јасно показује стварна супериорност САД и НАТО-а над Европском унијом. А све то је доказ напред изнете тврдње да је ЕУ заправо „млађи“ извршилац радова НАТО или тзв. евроатланских интеграција, односно њиховог лидера – САД. У ЕУ и данас има држава које нису чланице НАТО пакта, као што се Аустрија, Шведска, Финска, Малта, Кипар, па оне не би смеле да се осећају као земље мањег значаја и улоге у ЕУ. Ово је посебно важно за земље кандидате за будући пријем, које се разврставају тако што су, као Албанија и Црна Гора приступиле НАТО савезу, а Македонија томе стреми после решавања проблема имена са Грчком, док остале, међу којима и Република Србија, као неутрална земља, немају наме-

ру да се прикључе НАТО-у . ЕУ би морала да о томе заузме много јаснији и транспарентнији став и отворено га саопшти руководствима земаља кандидата за чланство.

10. Европска унија мора дефинитивно да се одреди према опстанку и функционисању сопствених држава чланица у оружаним формацијама НАТО пакта и атлантским организацијама.

Више пута до сада је наговештавано да ће ЕУ формирати сопствене оружане снаге које ће чувати мир и стабилност и решавати евентуалне територијалне сукобе својих чланица или кандидата за пријем, а не тражити услуге од НАТО пакта да то решава. Али се од тих наговештаја ништа конкретније учинило. Символично се периодично манифестују заједничке француско-немачке снаге, али се даље од тога није ишло. Сада је то актуелизовано, посебно јер САД траже да се коначно престане са праксом тражења заштите под НАТО кишобраном од стране појединих земаља ЕУ, а да заузврат главнину трошкова тих операција покривају САД. Администрација САД отворено напомиње да се финансирање заједничких снага мора заједнички и солидарно финансирати. Очигледно је да ЕУ мора ово питање другачије да регулише на нивоу заједнице, јер осим финансијских трошкова и последица, ставља ЕУ и њене институције у подређени положај од стране САД (односно НАТО). Чињеница је да су поједине земље, посебно бивше чланице Варшавског пакта, после пријема у НАТО, скоро сасвим смањиле буџетске издатке за војску и наоружање (Чешка је на пример претопила све своје тенкове и укинула тај род војске), пошто су закључиле да ће, од њиховог уласка, НАТО бринути о њиховој безбедности без додатних трошкова, а буџетска средстава предвиђена за наоружавање усмериле у економски развој (Пољска није ни осетила светску економску кризу отпочету 2008. године). То сада САД покушавају да промене тражећи оправдано веће финансијско учешће свих земаља чланица у трошковима НАТО-а, иако је јасно да је сам опстанак НАТО и његових задатака, после укидања Варшавског пакта, споран и упитан. Чланице ЕУ би, формирањем сопствених војних снага ЕУ, успеле да избегну огромне трошкове НАТО пакта (централне база, пер-

сонала, наоружања, ракетних и антиракетних система, операција) и самим тим, можда, довеле до његовог укидања или размишљања о укидању, у перспективи.

11. Европска унија на листу својих приоритета стално ставља борбу против корупције, као захтев примљеним чланицама (Бугарској, Румунији, Грчкој и другим) и кандидатима за чланство, а као да затвара очи пред крупном корупцијом у својим водећим чланицама-„локомотивама развоја“ – Француској, Италији и др. (Саркози и 50 милиона евра од Гадафија, Берлускони и др.). Заборављени су, а и са великим закашњењем откривани случајеви корупције белгијског министра привреде, а затим министра иностраних послова и генералног секретара НАТО пакта Вилија Класа, који је симболично осуђен на забрану политичког деловања, затим корупционашке афере ЕЛФ-Акитен-Алфред Сирвен у коју је био умешан и тадашњи председник Уставног суда и бивши министар иностраних послова Француске Ролан Дима, затим суђење бившем француском председнику Жаку Шираку, због финансијских злоупотреба на позицији градоначелника Париза (прекинуто због наводне Алцхајмерове болести Ширака), афере корупције за које су оптужени и осуђени бивши италијански премијери Бетино Кракси и Ђулио Андреоти, као и италијански министар Ђани Де Микелис и.т.д. Дакле ЕУ је имала бројне случајеве откривених, оптужених и понекад осуђених корупционаша високог ранга, видимо да има и данас, па мора да „почисти и по свом дворишту“.

12. Европска унија не сме да дозволи, боље речено мора да онемогући, својим чланицама да изводе сепаратне и недоговорене, неодобрене од УН, нападе на суверене земље, као што је био француско-британски напад и рушење легитимне власти у Либији, дестабилизацију северноафричких земаља кроз тзв. арапско пролеће и сл. Штете су непоправљиве, а често се иза тога крије и покушај замрачивања и скривања претходне корупције и нелегитимних потеза појединих земаља чланица ЕУ. Осим што то доводи до дестабилизације међународних односа, великих људских жртава (само у Ираку 500.000 погинулих) и потпуног разарања и економског

уништавања појединих земаља (Либија, Сирија, раније Ирак), то проузрокује огромне таласе миграната, јадних људи који беже од смрти и наваљују на спољне границе ЕУ у потрази за спасењем голе егзистенције породица и деце. Непромишљени потези појединих држава чланица ЕУ, без икаквог одобрења УН, изазивају људске и социјалне проблеме милиона избеглица, а терет за њихово збрињавање се онда покушава да подели и на оне земље које у томе нису учествовале, нити су такве интервенције одобравале. Не чуди онда одбијање Мађарске, Чешке, Словачке и Пољске да учествују у расподели терета и последица ратних авантура појединих држава чланица ЕУ. Све то наравно утиче на јединство у ЕУ и изазива оштре сукобе, чак и претње појединих земаља да иступе из чланства у овој заједници.

13. Европска унија мора солидарно помоћи Грчкој да се извуче из огромне економске кризе, произведене из алавости европских банака и инвеститора и недовољне промишљености економске политике Грчке, коју на то није упозорио, нити у томе спречио контролни механизам ЕУ, већ је пустио да земља западне у дубоку кризу, која се не може решити пре 2060 године.

Грчка јесте, без неопходне самоконтроле, улазила у огромне инфраструктурне, непродуктивне инвестиције (нови Олимпијски стадион и борилишта, спектакуларни мостови преко мора, затварање функционалног старог и отварање новог атинског аеродрома и многе друге), али су у томе учествовале, без провера или кочница, бројне инвестиционе банке из најразвијенијих држава ЕУ, а радове изводиле и наплатиле компаније из истих земаља. Када се подвукла црта, те најбогатије државе- кредитори Грчке и грчког дуга су одбијале солидарност у расподели губитака и ризика и остављале Грчку да се „кува у сопственом сосу“, уз пратеће унутрашње немире, сукобе и тешке социјалне последице. Очигледно је да нису постојали или су заказали контролни механизми ЕУ, иако се опасност од грчког банкрота опасно надвијала, као и претње за искључење из еврозоне и чак и из ЕУ, уколико се тај банкрот прогласи и Грчка одбије да надокнади штете кредиторима сопствене економске пропасти. Таква прича не

би смела да се понови у некој другој држави која покушава да троши преко сопствених могућности. Лекција је, надамо се, научена.

14. Иако се, у последње време, скоро не помиње идеја о Европској унији „у више кругова“ или „више брзина“, по основи чланства у еврозони, по економској стабилности и резултатима, по степену корупције, по јавном дугу или подацима о незапослености, по чланству у Шенгенском споразуму или нечим сасвим трећем, што је само по себи опасност од растакања јединства и целовитости ЕУ, мислимо да водеће земље – „локомотиве развоја ЕЗ“ од тога нису одустале. Дакле, имаћемо државе чланице прве, друге и треће категорије, иако су све прошле кроз компликован и захтеван процес припреме, преговарачких поглавља и задовољавања критеријума за улазак у пуноправно чланство у ЕУ. Сем, наравно, оних које су убрзано примљене из геополитичких и геостратешких разлога, иако нису задовољавале све предвиђене критеријум, као нпр. Румунија и Бугарска. Такав приступ економски мање развијеним чланицама ЕУ, а посебно државама кандидатима за чланство, делује дестимулишуће и угрожава основне темеље и постулате оснивача паневропске организације, која је на свом врхунцу и у Уставу (донет на самиту председника и премијера 29. октобра 2004. године, а усвојен на седници Европског парламента 12. јануара 2005. године), имала идеју да постане јединствена држава свих европских грађана. Нека врста Сједињених Европских Држава. Нажалост ту идеју су, на референдумима, одбацили најпре грађани Француске 28.05.2005. године са 54,87% гласова (иако је њихов бивши Председник Валери Жискар Дестен био један од главних твораца тог пројекта европског Устава), а затим и грађани Холандије 2.6.2005. године (иако се на њеној територији налазе две важне агенције ЕУ: Еуропол и Еуројуст). То је било довољно да се од њега одустане, али је даљи развој испољио бројне последице непостојања јединственог Устава ЕУ, међу којима су и неке које наводимо у овом раду. Очигледно је да Лисабонски уговор о изменама и допунама Уговора о стварању Европске уније, потписан 13. децембра 2007, а ступио на снагу 1. децембра 2009. године (после ра-

тификације у свим државама чланицама), након одустајања од Устава, није био довољан да обезбеди складно и јединствено функционисање овако сложене организације. Ако се та унутрашња структура и функционисање ЕУ не усаврши и не побољша, то би могло да угрози читав европски пројекат.⁷

Има ли бољег, финалног доказа ове тврдње од одлуке Велике Британије да иступи из чланства у Унији, донетој на референдуму 23. јуна 2016. године (са 51,89 % гласова, према 48,11% који су били за останак у ЕУ), после 43 године чланства. Захтев државе В. Британије за чланство у тадашњој ЕЕЗ је у два наврата одбијен 1963. и 1967. године, ветом француског председника Шарла Де Гола (сматрајући Велику Британију неспојиву са Европом, „због великог броја аспеката британске економије, од радних пракси до пољопривреде“), али је после оставке Де Гола поднела нови захтев и коначно била примљена 1. јануара 1973. године. Показало се да су сумње Шарла Де Гола у „неспојивости Велике Британије са Европом“ биле оправдане, јер је и после пријема, Британија под лабуристичком владом Харолда Вилсона 1975. године организовала референдум за иступање из ове организације, који тада није успео.

У тако великом броју (28, а ускоро 27) земаља са различитим економским, правним и политичким, социјалним, образовним и другим системима, менталитетским, идентитетским и културним разликама и различитом историјом међусобних односа, за опстанак и складно функционисање био потребан чвршћи правни оквир и устројство, попут Устава који, како смо видели, није прошао.

2. СЛАБОСТИ УНУТРАШЊИХ ОРГАНА

Из свега напред реченог логично произилази извесна слабост укупне административно-управљачке структуре Европске уније. Цела архитектура институција ЕУ, добро замишљена да обезбеди функционалност ове огромне организације која представља 500 милиона становника културно,

7) Мирослав Н. Јовановић, „Крај европског сна?“, у зборнику *Свет и нове геополитичке парадигме*, књига 5, Институт за политичке студије, Београд, стр. 235-269.

правно и историјски најизграђенијег дела Земљине кугле, остала је недовршена и недоречена, због одбијања да се прихвати Устав ЕУ који би то обезбеђивао. Сада се види да је инаћење појединих земаља да се одлука о прихватању Устава ЕУ донесе на референдумима била апсолутно погрешна и преурањена, а да су одлуке донете у парламентима осталих земаља биле позитивне и сасвим легалне. У даљем функционисању зато је било неопходно често доносити опортунистичке, једино могуће одлуке које су крњиле ефикасност и јединство. Прегласавање уместо консензуса нису били одобрени од свих, а чести парцијални интереси су онемогућавали заједнички став по бројним питањима. Невероватно је да рецимо у саопштавању ставова ЕУ о процесу преговарања са земљама кандидатима, поруке не шаљу тела ЕУ већ владе, премијери, па чак и поједини посланици у парламентима важнијих држава Уније. Како се у свему томе снаћи и чијим се порукама треба прилагођавати? Како прихватити пуни управљачки капацитет Председника Савета ЕУ, када се зна да је изабран упркос чињеници да је његова земља била против тог избора? Треба се сетити колико је полемике и супротстављања појединих великих држава чланица било око избора актуелног председника Европске комисије (влада) ЕУ? Да ли све то умањује утицај и убеђење прегласаних земаља у њихову улогу и ефикасност? Очигледно, да је са проблемима који су се током живота ЕУ после Мастрихтског, а нарочито Лисабонског самита манифестовали, ЕУ морала да се позабави озбиљније и одлучније, како не би окрњила утицај и ефикасност својих институција. Како то постићи у наредном периоду, нарочито после изласка Велике Британије из ЕУ и смањена фондова за допринос те земље, као и у очекивању уласка нових држава у чланство, су основни проблеми са којима Европска унија мора, одлучно и без опортунизма, да се ухвати у коштац. То неће бити лако и за такве одлуке треба имати храбре, одлучне и кредибилне људе и институције које уливају поверење грађанима ЕУ.

15. Генерално гледано, у наредном раздобљу мора се постићи већа ефикасност, усклађеност и правовременост одлучивања у органима Европске уније.

То се односи на све органе предвиђене Лисабонским договором, који је покушао, али до сада очигледно није успео, да обезбеди јединствено и непорециво одлучивање свих 28 (27) земаља чланица у оквиру тела ЕУ. Свака одлука или потез највиших тела ЕУ мора имати обол општеприхваћености, важења и значаја за све, беспоговорност и онемогућавање различитих тумачења и изузимања од њихових консеквенци. Не може се схватити да, у преговорима ЕУ и њених банака и финансијских институција за излазак из тешке економске кризе Грчке, главну реч не воде тела ЕУ, већ министар финансија једне од најмоћнијих држава ЕУ. Одлуке тако издвојеног функционера, додуше економски најуплетеније државе и најзаинтересованије за грчко враћање дуга (а не од опроштаја дуга), су повремено потпуно поништавале и суспендовале ставове главног и овлашћеног преговарача ЕУ у поступку регулисања грчког дуга. То је, разумљиво, изазивало бес, протесте, сукобе, окршаје са полицијом и увредљиве поклоче угрожених грчких грађана против земље која је била гласноговорник тврдог става према Грчкој. Последица свега тога је увелико смањен кредибилитет институција и ЕУ у целини у очима обичних грађана у државама чланицама.

16. Европски парламент не треба да буде, као што је сада случај, само параван за испољавање ставова политичких група посланика, нити нека врста кулиса за жељену демократичност и слање препорука осталим органима ЕУ.

У њему се морају доносити одлуке у име око 500 милиона грађана развијеног региона Европе, са традицијом старих и остварених демократских институција, у којима ће грађани Европе препознавати заштиту њихових интереса. Имајући у виду да се рад Европског парламента одвија кроз парламентарне групе истоимених или по програмима сличних политичких партија, често се тај рад своди на утисак дебатног клуба чија се мишљења необавезно схватају, видљиво не уграђују у одлуке извршних тела ЕУ и самим тим мање уважавају и од грађана – бирачке базе посланика. Обично реаговање европских грађана је да у Европском парламенту седе исслужени политичари, бивши руководиоци са дугим мандатима и огромним примањима и бенефицијама, који

осим сталних, дугих говора, не производе одлуке релевантне за живот оних којих их плаћају, пореских обвезника земаља чланица. Тај осећај и утисак грађана ЕУ се мора променити, али само подизањем капацитета и поштовања њихових одлука од стране других институција ЕУ и влада држава чланица.

17. Европски савет (самит председника и премијера држава чланица, основан неформално 1961., а формално Лисабонским уговором 2009. године), који сада изгледа као куртоазан, свечарски сусрет највиших руководиоца земаља чланица, мора да се афирмише као тело које усклађује тешке одлуке, консензусом или прегласавањем, са непорецивом применом.

Сувише је скупо и непродуктивно да се ово високо тело састаје најмање два пута годишње (мај, децембар) да би неформално расправљало о најзначајнијим темама за које је неопходно постићи усаглашавање, а да се све претвори у пријатељско ћаскање и поздрављање. Није случајно да се каже да су одлуке Европског савета обавезујуће за институције Европске уније и да Савет има моћ да одређује смер Европске уније.

То треба потврдити у пракси у наредном периоду. Несхватљива је ситуација за грађане Европе да Председника Европског савета, представника и бившег премијера Пољске г. Доналда Туска, не подржава ни држава чланица из које он потиче, па како онда да он има поштовану функцију и улогу у процесима усклађивања европске политике и њене примене на терену. Ово тело не треба мешати са Саветом Европске уније, које се назива још и Савет министара ЕУ.

18. Европска комисија и њен председник морају наметнути своју позицију и одлуке, афирмисати их као одлуке праве извршне власти са применом у реалном животу, а не само као домаћина дипломатски и театрално углађених састанака европских лидера и лидера земаља кандидата, који се примају са смешком, симпатичним гестовима, охрабрењем или комплиментима за учињене напоре.

У бомбастичном медијском представљању, грађани ЕУ запажају, да је уместо правог „премијера“ заједнице од 28 (27)

земаља старог Европског континента, председник Европске комисије – симпатичан старији господин аристократских, а понекад и шоуменских протоколарних вештина, чија се реч и одлука не третира као званичан и непоречив став извршне власт Европске уније. По старим словенским изрекама „за тешке болести морају се користити тешки (прави) лекови“, такав би морао да буде и став и речник, а пре свега и утицај одлука Европске комисије. Овако се стиче утисак да се Европска комисија испражњена од капацитетске одлучности, често ставља у позицију Краљице Велике Британије: да опомиње, охрабрује и награђује. То је сасвим у складу са традиционалном позицијом Краљице, која је симбол јединства и угледа бивше велике империје, али није у складу са позицијом шефа извршне власти у великој заједници европских народа. Вероватно је да је за енергичније и разложније одлучивање Европске комисије и њеног председника (када већ није усвојен Устав ЕУ, који је то утврђивао), неопходна чвршћа и јединственија подршка свих, а посебно најутицајнијих земаља ЕУ, што сада није случај. То у наредном раздобљу мора променити, ако се жели афирмација ЕУ као заједнице која има чврсте ставове по свим кључним питањима и снаге да их спроводи на глобалном плану и у државама чланицама. Још у време избора председника Европске комисије, ЕУ се суочавала са подељеним ставовима око кандидата за ту позицију, тако да се уместо одлучивања консензусом, одвијао често непријатан процес опортунистичког погађања, условљавања и прегласавања, што је, наравно, у целини остављало мучан утисак и крњило капацитете изабраног председника ЕК. Последица тога је и актуелна улога, капацитет и утисак грађана о ефикасности и моћи председника ЕК.

19. Европска висока представница за спољну политику и безбедност и потпредседница Европске комисије Федерика Могерини (изабрана 2014. године) мора добити, али и заслуживати и у пракси потврђивати, праву улогу високо цењеног министра иностраних послова, најзначајније економске и политичке регије на глобусу, а не некога ко се слика, подржава, смирује и стимулише лидере земаља чланица и кандидата за чланство да учине овај или онај корак.

На неки начин, као последица ефективно умањене и мање изражене позиције ЕК у решавању унутрашњих и глобалних питања са којима се суочава ЕУ, је и позиција представнице за спољну политику и безбедност, као својеврсног министра иностраних послова ЕУ. Да ли је само, по среди, избор личности (и политичког карактера) на тој позицији или и последица угледа, моћи, убедљивости и ефикасности целине институција ЕУ у актуелним међусобним односима чланица Европске уније, је питање за разматрање. Међутим, и поред свега и упркос томе, ова позиција би морала да садржи капацитетску ефикасност и енергичност, да се одлуке у чијем предлагању, преговарању и доношењу она учествује, заиста и спроводе и повремено анализирају резултати тих одлука. Без тога, ова функција је више протоколарне природе, испражњена од стварне моћи и угледа.

Не може се допустити да одлуке, инспирисане и заказиване од представнице ЕУ за спољну политику и безбедност, тешком муком донете и преговаране у више састанака, у дугом периоду, између званичних највиших представника Београда и Приштине (Бриселски споразум о нормализацији односа), потписане од тих званичника и на доверене потписом представнице ЕУ, и после четири године остају мртво слово на папиру, услед помањкања воље Приштине да спроведе свој део прихваћених обавеза (охрабрене од стране САД), а да висока представница, читај ЕУ, нема снаге, ни капацитета да је на то обавезе. Кога онда може висока представница ЕУ за спољну политику да увери у своју моћ и утицај, као и у своју управљачку снагу, неопходну за следеће покушаје преговарања или решавања отворених проблема (нових покушаја сецесије, наметања квота за пријем избеглица или сл.)? То би се морало променити у наредном раздобљу да не би дошло до потпуне дискредитације ове значајне функције у институционалној архитектури Европске уније.

20. Остали важни органи као што су Европска банка, Шенгенски споразум, европски комесар за суседску политику и преговоре о проширењу (Јоханес Хан, изабран 2014. године) и др., морају, по сваком питању из њихове надлежности, да делују одлучно, ефикасно, координирано и организовано, а не само као „гасиоци пожара“.

Сваки од ових органа ЕУ има значајан делокруг рада и обавља послове важне за функционисање Европске уније, њено проширење, заштиту спољних граница Уније, размену података о грађанима из других земаља који улазе на територију ЕУ, преговоре о укидању виза за путнике из држава кандидата за чланство, инвестиционе пројекте у државама чланицама и др. Те институције регрутују високостручне и добро плаћене кадрове из држава чланица који пролазе кроз ригорозне испите за ангажовање и темељите припреме за одговорне функције, што су све добри предуслови за ваљано обављање поверених функција. По правилу, они су подложни ригорозној контроли обављања поверених функција, преко контролних механизма ЕУ, а не земаља из којих потичу. Зато не би смело да се дозволи да се у њиховом раду осети доминантан утицај органа и влада државе чланице из које потичу. Ако се то ипак догађа, то оставља видљиве последице и негодовања других држава чланица и централе ЕУ у Бриселу. Ради се о осетљивим питањима које су евроскептици потезали још у време Мастрихтског и Лисабонског уговора, попут: како прихватити да политичар из мале земље, као што је Малта, Луксембург (Жан Клод Јункер) или било које друге земље, буде Председник Европске комисије (нека врста премијера) земљама са око 65 милиона (Француска, Италија, Велика Британија) или 80 милиона становника (Савезна Република Немачка), односно читаве ЕУ са око пола милијарде становника (тачније 506.913.394 становника, по проценама из 2014. године)? Та су питања, после дугих и напетих разговора у органима ЕУ, а посебно са унутрашњим јавним мњењем појединих великих држава чланица, изгледа превазиђена, али се ауторитет и делотворност тих функција и људи којима су поверене није, по аутоматизму, обезбедио. Зато је изузетно важно обезбедити несметано вршење поверених функција непристрасно и принципијелно, али се до сада у њиховом раду често осећа доминантни утицај најмоћнијих држава ЕУ, посебно Немачке и Француске. То наилази на јавне, а чешће на кулоарске и пригушене критике и замерке од представника осталих држава чланица, поготову када су њихови витални интереси у питању (рецимо у тешким преговорима о репрограмирању и решавању отплате грчког дуга,

важнију и по Грчку суровију улогу од европских и међународних финансијских институција је имао немачки министар финансија Волфганг Шојбле, на констернацију грчких грађана тешко погођених кризом).

21. Коначно, морају се организовати оружане снаге ЕУ које ће деловати на терену, а не да се за сваки евентуални сукоб или жариште, тражи ефикасна помоћ НАТО снага, које онда потенцирају неспособност ЕУ да решава проблеме у „свом дворишту“.

Једна од најжешћих критика из форума НАТО и администрације САД према ЕУ била је да ова организација није способна да решава озбиљније територијалне проблеме, сукобе, па и локалне ратове на Европској територији, већ за такве „послове“ тражи асистенцију НАТО снага. Обично се, као примери такве неспособности ЕУ, наводе сукоби и грађански ратови приликом насилног цепања СФР Југославије, а нарочито приликом догађаја на Косову и НАТО интервенције и бомбардовања СР Југославије 1999. године, под кодираним НАТО именом „милосрдни анђеос“(!?). Због тога, великих издатака и пратећих ризика и оптужби НАТО-а за интервенцију без одобрења Савета безбедности УН, челници НАТО пакта, а посебно актуелна америчка администрација траже значајније финансијско учешће и одговорност у постојању, функционисању и операцијама НАТО снага на терену. Државе чланице ЕУ су, у неколико наврата, покушале формирање сопствених заједничких војних снага, али без усвајања Устава као формално-правне основе, такви покушаји су се свели на симболични дефиле заједничке француско-немачке јединице и никада нису усвојени од свих држава чланица или постале функционалне на терену. У наредном раздобљу би се морало озбиљније поради на осмишљавању коначних решења за успостављање заједничких војних снага ЕУ, што је веома компликован и осетљив процес, за који је потребно много преговора, усаглашавања и одговорних одлука.

22. ЕУЛЕКС и остали органи ЕУ на Косову морају потврдити своју мисију и деловати непристрасно и ефикасно у оквиру постављених овлашћења, а не као посматрачке мисије

блиске властима у Приштини, склоне корупцији и утицају геополитичких фактора из својих земаља или НАТО-а, које се бламирају често видљиво изражавајући симпатије према сепаратистима на Косову.

Од нелегитимног проглашења независности ЕУ, представници ЕУ на Косову и Метохији су често били проалбански пристрасни у односу према проблемима који се показују у положају и третману неалбанског становништва, посебно Срба и српских општина. То се посебно исказивало за време мандата специјалног представника ЕУ на Косову

Наводи се да је ЕУЛЕКС – мисија владавине права ЕУ на Косову и највећа цивилна мисија икада лансирана у оквиру Европске безбедносне и одбрамбене политике. Циљ је ЕУЛЕКС-а да помогне косовским властима у области владавине права, посебно у полицији, јачању ланца кривичног правосуђа, борби против политичког уплитања и надгледању осетљивих предмета, као и да пружи подршку дијалогу између Београда и Приштине. То заиста лепо звучи, међутим резултати показују нешто сасвим друго. Откривене су бројне злоупотребе, корупционашке везе са локалним функционерима Приштине, незаконити послови појединих представника ЕУЛЕКС-а, истраге о тим аферама и њихове оставке. Посебна је одговорност ЕУЛЕКС-а што није спречио мартовски погром (17-19. марта 2004. године) српског цивилног становништва, рушење, паљење и скрнављење српских цркава и манастира, које су организовали ОВК и албански екстремисти. У тим дивљањима албанских екстремиста, која нису спречили ни ЕУЛЕКС ни КФОР, протерано је са својих огњишта више од 4.000 Срба, њих 16 је убијено, спаљено је 935 њихових кућа и 35 старих српских сакралних објеката цркава и манастира. ЕУЛЕКС који је, како смо навели, требало да обезбеди владавину права на Косову и Метохији, се својом немоћи да спречи ово драстично кршење свих права и прописа, потпуно обрукао у очима Срба, пред светом и њеним оснивачима.

Дакле, у наредном раздобљу, с обзиром на инсистирање ЕУ да се између Београда и Приштине склопи правно обавезујући споразум о нормализацији односа, као услову уласка Републике Србије у чланство ЕУ (поглавље 35), као и напретка у приближавању Косова ЕУ, мисије ЕУ и међународне зајед-

нице на Косову и Метохији би морале да са пуном одговорношћу, часно и непристрасно да врше поверена им овлашћења и тиме доприносе тој нормализацији. Најпре, морале би, притиском на власти у Приштини, да обезбеде пуну имплементацију обавеза Приштине из Бриселског споразума, пре свега, да омогуће формирање Заједнице српских општина и то како је записано у том споразуму чији је гарант Европска унија. Без тога, мисија ЕУ неће имати значајнију улогу у захтеваном процесу нормализације односа Београда и Приштине.

3. ЗАКЉУЧНЕ НАПОМЕНЕ

Република Србија је генерално и недвосмислено већински опредељена за улазак у Европску унију. Додуше, проценат присталица приступања ЕУ се смањило, али је још увек значајно већи од процента тзв. еуроскептика. Зато се и потенцира да је потребно убрзати отварање преговарачких поглавља и постићи све постављене циљеве, како би се тај улазак Србије у ЕУ остварио до назначеног могућег времена 2025. године.

Али у какву Европску унију Србија треба да уђе и по коју цену? „Сви састанци на врху ЕУ, са или без В. Британије, већ годинама све више личе на састанке република (и покрајина) уочи распада социјалистичке Југославије током друге половине осамдесетих година. Траћење времена! Нема договора у ЕУ скоро ни о чему, поготово ако је то од битног значаја, а ако се неки договор и постигне унутар овако нефункционалне ЕУ, државе га не спроводе и занемарују га (на пример, обавезујуће квоте о расподели избеглица). У оваквој ситуацији уопште не чуде оцене са самог врха ЕУ – Жан Клод Јункера, председника ЕК – да се ЕУ суочава са „борбом за опстанак“, да је у „егзистенцијалној кризи“ јер „никад раније нисам видео тако мало заједништва међу земљама чланицама“ и да је „идеја једне европске породице, једне визије, била илузија“.⁸

Ове чињенице које износи водећи функционери ЕУ и реномирани експерти са европских универзитета, морају се озбиљно узети у обзир. Посебно, јер су захтеви ЕУ, које поставља као услов уласка Србије, врло високи. То наравно не

8) М. Н. Јовановић, „Крај европског сна?“, нав. дело, стр. 26-261.

значи да од циља и приоритета Србије – уласка у ЕУ треба одустати, али све то треба добро анализирати и извагати, не трудећи се да рок за улазак у ЕУ буде што скорији, већ да се све неопходне припреме Србије, пре тога, остваре за добробит њених грађана, а услови, који се додају из геополитичке кухиње чији је главни шеф познат, добро проуче и разврстају по могућности реализације, и да то не угрози виталне српске националне интересе. Актуелна клима у међународним односима није најповољнија и пуна је напетости, али то је и прилика, јер наше чвршће постављање неће битно угрозити климу неповерења и надмудривања једних који би да задрже униполарни свет и доминацију и других који су свесни да је свет постао мултиполаран, упркос незадовољству и изневерених очекивања дојучерашњих победника у Хладном рату.

Детаљно анализирање слабости у институционалној структури и функционисању ЕУ, јединству и обавезности реализације тешко усвојених одлука у ЕУ, има за циљ да подвуче да се, у наредном раздобљу, мора обезбедити отклањање тих слабости ради опстанка и јачања ЕУ. Европска унија не сме да дозволи да буде само извршилац геополитичких жеља и приоритета доминантне геополитичке евроатланске силе – САД и њеног средства за остварење тих приоритета - НАТО-а. Уколико се те промене у унутрашњем функционисању и расположењу унутар европске породице од 27 чланица (по изласку В. Британије) не догоде, прети озбиљна опасност од урушавања ове организације од више од пола милијарди становника и колевке модерне европске и светске цивилизације.

Литература

- Дрикс Пол, „Лажни покер као метода владања у Белгији“, *Le monde diplomatique*, на српском језику, стр. 4-5, бр. 33, 2018.
- Јовановић Мирослав Н., „Крај европског сна?“, у зборнику *Свет и нове геополитичке парадигме*, књига 5, Институт за политичке студије, Београд, стр. 235-269.
- Ковачевић Филип, „НАТО и савремена европска геополитика“, у зборнику *Свет и нове геополитичке парадигме*, књига 5, Институт за политичке студије, Београд, стр. 215-235.
- Првуловић Владимир, *Српски национални интерес*, Издавачка кућа Прометеј, Нови Сад, 2018.

Vladimir Prvulovic

**THE CRISIS OF EUROPEAN UNION:
DOMESTIC AND FOREIGN POLICY
DIMENSION
- European Union Needs a Therapy**

Resume

During this current period when the Republic of Serbia has made great efforts to fulfil all European Union's criteria (Copenhagen-related one and the other ones) and open and then close 35 negotiating chapters as preconditions for the EU accession (which tentatively could happen in 2025), the European Union has gone through a turbulent period of development with challenges of new internal divisions and groupings, with the institution crisis and reduced impact in global geopolitical relations in a globalized world. There is a question raised whether the European Union will regroup into three groups of states, following the exit of Great Britain in 2019 and the emergence of the need for finding appropriate attitudes regarding the crisis issues of an unstoppable wave of refugees, economic crisis in several states and the attempts of the secession of Catalonia, or the survival of this large economic and political integrative unit of half a billion people will be brought into question. In this paper author writes about concrete problems of the European Union and its most important institutions regarding its numerous weak points and incomplete positioning of the European Union in the constellation of international relations, its opportunism in decision making and the placement of the European Union into the service of defence of global geopolitical domination of the United States of America and NATO as a means to implement such politics.

Keywords : European Union, problems in functioning of European Union, opportunistic solutions, unity of European Union, institutional structure, efficiency of EU institutions, EU-NATO relation, EU accession of new member-states, weak points of basic EU bodies, inconsistency in the attitudes, secession as a problem.⁹

* Овај рад је примљен 5. марта 2018. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 25. маја 2018. године.

Драган Тодоровић

РАЗВОЈ ИСЛАМИСТИЧКОГ ПОКРЕТА У ЛИБИЈИ

Сажетак

Либија је до 2011. године била земља са умереним и толерантним исламом, без организованог исламистичког покрета, сем у појединим временским периодима. С једне стране, режим пуковника Моамера ел Гадафија је гушио сваки покушај раста исламизма, а са друге, огромна већина либијског народа није исказивала велики ентузијазам према исламском екстремизму преваходно због припадности традиционално умереном исламу који никада није био наклоњен верском екстремизму. Једини регион у коме су исламисти повремено стварали своја упоришта био је предео око Бенгазија и Зелених планина на истоку земље.

Ситуација је убрзано почела да се мења почетком „Арапског пролећа“ које је захватило и Либију. Две најважније последице „Арапског пролећа“ и такозване револуције у Либији биле су потпуно девестирање државе уз престанак функционисања њених институција, те неконтролисани раст екстремног исламизма, па и тероризма. Из ове две последице је проистекао и низ других, што је све заједно условило да је Либија постала једна од највећих жртава „Арапског пролећа“.

Кључне речи: Либија, Арапско пролеће, исламистички покрети.

1. УВОД

Након што су Британци 23. јануара 1943. г. заузели Триполи, успоставили су своју администрацију која се најпре на-

живала Британска војна власт, а од 10. марта 1943. Британска војна администрација.¹ Њихов администратор је под изговором да рат још увек траје, 1943. године одбацио први захтев Либијца да изда сагласност за оснивање политичких странака. Након што је дозвола касније ипак дата, до 1949. формирано је девет политичких партија.² Ниједна од њих није била исламистичка. У Триполитанији су доминирале републиканске идеје, а на истоку у Киренаики монархистичке.³ Исламистичке идеје су биле тек у повоју. Извесни утицај исламизма је долазио из Египта где су деловала Муслиманска браћа, али је развој исламизма и политичког ислама у Либији генерално пратио тенденције из других делова арапског света, посебно од 1979. године, када је велики број Арапа, укључујући и Либијце, ишао у Авганистан да се бори против совјетских трупа. По повратку, они су почели интензивније да шире исламистичке идеје.

Почетком побуне у Либији 2011. исламисти нису били у првим редовима такозваних либијских револуционара, сем појединачно. Падом Гадафијевог режима, исламизам је ојачао, формиране су нове организације, неке од њих су желеле да учествују у политичком животу земље, друге су користиле цихадистичке методе деловања. Од 2011. до данас, захваљујући многим унутрашњим и спољним факторима (непостојање демократске традиције, нефункционалност државних органа, распад војно безбедносних апарата које су замениле оружане милиције, активност криминалних група, ситуација у окружењу, различити интереси арапских држава, занемаривање Либије од стране међународне заједнице), исламистички фактор у Либији је ојачао и постао основни извор нестабилности земље. Либија је данас у својеврсном хаотичном стању, са три владе и два парламента. На њеној територији делују најпознатије терористичке групе, укључујући „Исламску државу“, „ал Каиду“, „ал Каиду у исламском Магребу“.

Исламистички покрет у Либији може да се подели на следеће периоде:

- 1) Khadduri Majid, *Modern Libya, A Study in Political Development*, The Johns Hopkins Press, Baltimore 1963. стр. 44-45.
- 2) Zartman I. William, *Government and Politics in Northern Africa*, Praeger, New York, 1963. стр. 91.
- 3) Ибидем, стр. 98.

- Од оснивања „Муслиманске браће“ 1949. до побуне 2011. године;
- Од такозване „револуције“ 2011. до првих парламентарних избора 2012. године;
- Од формирања законодавне власти након избора до јула 2014. године;
- Од јула 2014. године (ескалација сукоба између две велике кишобран организације „Достојанство Либије“ коју је предводио генерал Халифа Хафтар и „Либијске зоре“, групације либијских исламиста) до данас.

2. ПРВИ ПЕРИОД – ОД ОСНИВАЊА МУСЛИМАНСКЕ БРАЋЕ ДО 2011.

Од стварања независног Уједињеног Либијског Краљевства (касније Краљевине Либије) 1951. године, па преко Гадафијеве револуције 1. септембра 1969. и све до 2011. године, у Либији није било јачих исламистичких тенденција. За време краља Идриса постојале су политичке партије, али без нагињања политичком исламу. Изузетак су била Муслиманска браћа, основана 1949. године, када је један број чланова египатске Муслиманске браће пребегао из Каира у Бенгази. Међу њима су били Изедин Ибрахим Мустафа, Махмуд Јунис ал Шарбини и Целалудин Ибрахим Сада. Уз помоћ Либијца Омара Баше ал Кихје, у то време председника Дивана емира Идриса ал Снусија, основали су први огранак Муслиманске браће у Либији под називом „Одбор исламске даве.“⁴ Након хапшења и прогона припадника Муслиманске браће у Египту због покушаја убиства Гамала Абдела Насера, многи њени чланови и симпатизери побегли су у Либију. У међувремену су се у Либију вратили и Либијци који су учествовали у Првом арапско израелском рату 1948. Придружили су се ширењу идеја Муслиманске браће и деловали јавно до 5. октобра 1954. године када се догодило прво политичко убиство, због чега је Идрис ал Снуси донео одлуку о забрани њиховог рада у Либији.⁵

4) ابراهيم فتحى عميش، التاريخ السياسي و لعبة الأمم في ليبيا، دار الكتب المصرية: القاهرة 2008، ص. 265
Ibrahim Fathi Amish, *al Tarikh al Siyasi wa Laba al Umam fi Libya*, Dar al Kutub al Masriya, al Qahira 2008 p. 265

5) *Ibidem*, стр. 270.

Од тада, припадници Муслиманске браће нису били активни на либијској политичкој сцени. Поново су покушали да се активирају 1967/68. године повезавши се са присталицама из Бенгазија и Триполија. Постигнут је договор о оснивању огранка у Триполију. У руководство су ушли шеик Фатих Ахвас (председник), Мухамед Рамадан Хувејса, Махмуд Мухамед ал Накуа. У Бенгазију је формирана слична ћелија са ал Каримом ал Џиханијем, Идрисом Мадијем, Мустафом Џиханијем, Мухамедом ал Салабијем и Салихом Гулом на челу.⁶

Од доласка на власт Моамера ел Гадафија 1969. они престају са активностима. Велики број њих напустио је Либију. Група чланова је у САД оживела делатност и 1980. образовала организацију „Исламска група – Либија“, која је издавала часопис „Муслиман“. Део припадника либијске Муслиманске браће се, међутим, одвојио од основне организације и учествовао у формирању друге групе под називом „Национални фронт за спас Либије“, која је настојала силом да свргне режим пуковника Гадафија. Извели су неколико оружаних акција против режима, али су сви завршени неуспехом. Две најпознатије акције биле су тзв. „Битка Баб ал Азизија“ из 1984. и тзв. „Пројекат Алжир“ изведен годину дана касније.⁷ Постојала је још једна исламистичка група, коју су 1992. основали припадници Муслиманске браће, „Покрет исламског окупљања“. Престали су са радом када је велики део њиховог руководства погинуо у сукобима у затвору Абу Салим 1996. године.⁸

Иако су се прве цихадистичке идеје у Либији појавиле убрзо по доласку пуковника Гадафија на власт и то у источном делу земље где су образоване цихадистичке ћелије,⁹

6) محمد محمد المفتي. زمن الملة. تطوير المجتمع الليبي 1591-9691, دار الكتب الوطنية. بنغازي 1102 ص. 462-662.

Mohamed Mohamed al Mufti, *Zaman al Memleka, Tatuir al mujtama al Libi 1951-1969*, Dar al Kutub al Watani, Bengazi, 2011 p. 264-266.

7) تحليل اتجاه الاسلاميين في ليبيا - الصعود والتحول والمستقبل - مركز بروكنجز الدوحة - عمار عاشور Omar Ashour, Tahlih itidjah al islamiyin fi Libya - al saoud wa al thwl wa al mustaqbal, Merkez Brookings al Doha, Интернет <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/Omar-Ashour-Policy-Briefing-Arabic.pdf>, приступљено 15/10/2016.

8) Ибидем

9) *Libya Civil War—Factions*, Global Security.org, Интернет, <http://www.globalsecurity.org/military/world/war/libya-civil-war-factions.htm>, приступљено

ипак је улазак совјетских трупа у Авганистан био иницијална каписла за бујање цихадизма у исламском свету, па делом и у Либији. По повратку либијских ветерана из Авганистана, формирана је прва либијска цихадистичка организација „Либијска исламска борбена група“ (ЛИБГ), која све до 1995. године није деловала активно у Либији. Од 1995. група је извела неколико акција: те године се сукобила са полицијом у Бенгазију, а 1996. изазвала побуну у затвору Абу Салим. Током неуспеле побуне погинуло је око 1200 затвореника.¹⁰ Цихадисти из ЛИБГ су покушали и три неуспела атентата на Гадафија између 1996. и 1998. године. Након трећег неуспелог покушаја група је прекинула извођење већих акција у Либији и пребацила се у иностранство, одакле је настављена активност.¹¹ Део њих је учествовао у борбама у Ираку против Американаца и ирачких шиита.¹² Према информацијама америчких обавештајних органа добијених из докумената ал Каиде, Либијци су били међу најбројнијим борцима ал Каиде у Ираку. Између августа 2006. и августа 2007. 111 Либијаца је пристигло у Ирак.¹³ „Тих 111 Либијаца је представљало 18% укупног броја страних бораца – највећи број по глави становника и преко 85% оних чије су самоубилачке акције регистроване“.¹⁴ Највише њих је припадао ЛИБГ која се 2007. године заклела на верност ал Каиди, иако је део руководства још 2006. године започео преговоре са Сеиф ал Исламом, сином пуковника Гадафија, у оквиру његовог програма редоктринације ухапшених исламиста. Струја која се није слагала са преговорима прикључила се ал Каиди у Пакистану.¹⁵

15/10/2016.

10) David Witter, *Fact Sheet ISW Institut for the Study of War, Libyan Islamic Fighting Group (LIFG)*, April 8, 2011, Интернет, http://www.understandingwar.org/sites/default/files/FactSheet_LIFG.pdf, приступљено 15.10.2016.

11) *Libyan Islamic Fighting Group (LIFG)*, Global Security.org, Интернет, <http://www.globalsecurity.org/military/world/para/lifg.htm>, приступљено 15/10/2016.

12) Ибидем

13) Joseph Felter, and Brian Fishman, *Teaming Up With Enemies In Libya*, Foreign Policy March 31, 2011, Интернет <http://www.npr.org/2011/03/31/135005554/foreign-policy-teaming-up-with-enemies-in-libya> приступљено 17/10/2016.

14) *302 Libyans were amongst the largest sources of - Ерапу - ЕЕА-31*, Интернет, <https://www.coursehero.com/sitemap/schools/4040-Technical-University-of-Crete/courses/5299134-%CE%95%CF%86%CE%B1%CF%81%CE%BC%CE%95%CE%95%CE%91-31/>, приступљено 15/10/2016.

15) *Libyan Islamic Fighting Group (LIFG)*, Global Security.org, Интернет <http://www.globalsecurity.org/military/world/para/lifg.htm>

Преговори са режимом су интензивирани 2009. године. Вођство ЛИБГ се одрекло насиља као средства деловања и извинило се пуковнику Гадафију због дотадашњих активности. Августа 2009. либијске власти су из затвора ослободиле прву групу од 91 исламисте, а другу октобра исте године. У њој је било 88 исламиста, од чега 45 припадника ЛИБГ а остатак од 43 били су чланови других цихадистичких група.

Амбасада САД у Триполију известила је Стејт департамент телеграмом који је објавио Викиликс, да је пуштање цихадиста резултат њиховог наводног покајања и одрицања од насилних начина деловања, исказаних у документу од 417 страна на арапском језику под називом „Ревизионистичка студија концепта цихада, верификације и пресуде народа“. Документ су, захваљујући деловању Фондације за милосрђе и развој коју је 2007. године основао Сеиф ал Ислам, септембра месеца 2009. потписала шесторица ухапшених лидера ЛИБГ: Абделхаким Белхаџ, Абу ал Мунзер ал Саиди, Абделвахаб ал Кајед, Халид ал Шериф, Муфтах ал Дауди и Мустафа Канафид.¹⁶ Последња група исламиста ослобођена је 16. фебруара 2011. само дан након почетка немира, када је „Либијска исламска борбена група“ променила име у „Либијски исламистички покрет за промене“. Након „револуције“, а уочи првих парламентарних избора 2012. године, група се поделила на две политичке фракције, једну већу коју је предводио Абделхаким Белхаџ (партија „Хизб ал ватан“) и мању конзервативнију „Хизб ал умма ал васат“, под вођством Самија ал Саадија.

У време Гадафија постојале су још две мање цихадистичке групе. Једна се звала „Покрет мученика“. Она је деловала у Бенгазију и околини. Њу су, такође, чинили Либијци који су се борили у Авганистану (око 2000 Либијаца учествовало је у оружаним сукобима изван земље од средине осамдесетих година до 2011).¹⁷ Друга мања група била је „Покрет исламске алијансе“.

www.globalsecurity.org/military/world/para/lifg.htm, приступљено 15.10.2016.

16) Cable:09TRIPOLI955_a – WikiLeaks, dostupno na https://wikileaks.org/plusd/cables/09TRIPOLI955_a.html, приступљено 15.10.2016.

17) تحليل اتجاه الاسلاميين في ليبيا - الصعود و التحول و المستقبل - مركز بروكنجز الدوحة - عمار عاشور (Omar Ashour, Tahlih itidjah al islamiyin fi Libya - al saoud wa al thwl wa al mustaqbal, Merkez Brookings al Doha, Интернет, <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/Omar-Ashour-Policy-Briefing-Arabic.pdf> приступљено

Резимирајући деловање исламиста из периода пре Гадафија и за време његовог режима, главне исламистичке групе пре 2011. године биле су следеће: „Муслиманска браћа“ (основани 1949.); „Национални фронт за спас Либије“ (основани у Судану 1981.); „Покрет исламске алијансе“, (формирани у Швајцарској 1992.); „Либијска исламска борбена група“, (основани 1992. у Пакистану) и „Покрет мученика“.¹⁸

3. ДРУГИ ПЕРИОД - РАЗВОЈ ИСЛАМИСТИЧКОГ ПОКРЕТА ОД 2011. ДО ПРВИХ ПАРЛАМЕНТАРНИХ ИЗБОРА 2012. ГОДИНЕ

На почетку побуне против Гадафија, највећи део исламиста није одмах у њој учествовао. Прикључили су се касније када је постало извесно да је пад режима питање времена. Почетком 2011. исламизам још увек није био развијен, групе су тек почеле да се формирају. У првим месецима након почетка побуне и бомбардовања, профилисало се неколико политичких праваца: националисти, либерали, исламисти и секуларисти.¹⁹ Према наводима Нумана бен Османа, аналитичара у Quilliam Foundation и некадашњег припадника ЛИБГ с којим је Сеиф ал Ислам преговарао у процесу програма редоктринације либијских исламиста, националистички фронт је у то време био најјачи и обухватао је око 40-50% либијских активиста, док су исламисти чинили око 20% активиста. Делили су се на најјаче салафисте са око 12% подршке, умерене исламисте (око 6%) и цихадисте са тек око 2% подршке. Најмање је било секулариста, између 2 и 5%. Неки аналитичари су износили и другачије поделе, јер у ову наведену нису уврштене политичке снаге без идеолошких карактеристика, као што су бројна племена, припадници либијске војске, као и Бербери, мада су и делови ових групација припадали неким од поменутих политичких струја.²⁰

15.10.2016.

18) Ибидем.

19) Hussein, Ghaffar, *A guide to Libya's new political landscape*, The Guardian, 1 September 2011, Интернет, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2011/sep/01/libya-political-landscape> приступљено 29/10/2016.

20) Ибидем.

Иако највећи део исламиста није одмах учествовао у побуни против режима, почетком побуне почео је процес настанка цихадистичких група, међу којима је највећа и најпознатија била „Ансар шарија“ у Бенгазију, под вођством Мохамеда Захавија. Били су повезани са истоименом групом у Тунису и неким другим мањим цихадистичким групама у Либији, као што су „Ансар шарија“ у Дерни (под вођством бившег Гвантанамо затвореника Абу Суфјана бин Кумуа), „Абу Салим“, такође из Дерне, „Бригаде ухапшеног шеика Омара Рахмана“ (носи име по лидеру египатске „Гаме исламије“, који служи доживотну казну затвора због учешћа у нападу на Светски трговински центар у САД из 1993. године). Све ове групе су биле повезане са „ал Каидом“. Либијски цихадисти те 2011. године нису деловали само у Либији, већ и на северу Малија и у Сирији, где су се неки либијски цихадистички ветерани придружили сиријској оружаном групи «Лива ал умма», коју је предводио Махди ал Харати (двојно либијско-ирско држављанство). Било је и цихадиста који су са Запада одлазили у Сирију преко Либије, уз претходну обуку у камповима у Либији (у Мисурати, Бенгазију, Хуну и Зеленим планинама).

Раст исламистичког покрета не може да се одвоји од општег политичког развоја у Либији од 2011. године до данас. Након пада режима појачао се сукоб између исламиста и осталих, а затим и између самих исламиста. Једни исламисти и њихове оружане формације су били у власти, други исламисти и њихове милиције против власти. Заједничко за све ове исламистичке групе настале од 2011. године је што је њихов утицај на извршну власт био велики. Формирање исламистичких група, односно политичких партија са исламистичким призивом (скоро свака од њих имала је и бар по једну оружану милицију), текло је паралелно са настанком осталих политичких партија. Новембра 2011. у Бенгазију је одржана прва јавна конференција либијског огранка „Муслиманске браће“. Тродневној конференцији су присуствовали и представници „Муслиманске браће“ из Туниса („ал Нахда“) и Сирије. Донета је одлука да се формира политичка партија по угледу на египатску „Партију слободе и правде“ (египатска „Муслиманска браћа“). Лидер Сулејман Абделкадер је изјавио да „поновна изградња Либије није задатак једне

групе или једне партије, већ свих. Ми не желимо да заменимо једну тиранију другом. Сви заједно желимо да изградимо грађанско друштво које ће користити умерени ислам у свакодневном животу“.²¹

Након пада Гадафија, у редовима побуњеника почиње убрзани процес подела. Његовим нестанком са сцене нестаје и једини интегративни фактор међу бројним либијским групацијама које су учествовале у рушењу режима. Све чешће је долазило до оружаних обрачуна међу оружаним милицијама, једних цихадистичке или салафистичке променијенције, других умеренијих погледа на веру, трећих терористичких група. Безбедносна ситуација је брзо почела да се погоршава, што је отворило простор за ширење и јачање екстремног исламистичког покрета и тероризма. Још тада су поједини аналитичари прогнозирали да је могуће очекивати избијање исламско-исламског сукоба, јер верске струје које су дошле на власт у неким земљама региона (Египат и Тунис) нису биле способне да се супротставе појачаној активности цихадистичких група. До таквих исламско-исламских сукоба је заиста и дошло, а нарочито у Либији.

Разлози који су утицали на ескалацију активности цихадиста били су слаба централна власт, нерешавање безбедносних проблема, повећање моћи цихадистичких група добијањем велике количине наоружања, падом суседних арапских режима границе су постале врло порозне, што је олакшало кретање ових група, „арапске револуције“ у Египту и Тунису су негативно утицале на дотадашњу сарадњу земаља региона у супротстављању активностима цихадистичких група, јер су ове земље биле закупљене својим унутрашњим проблемима, цихадистички покрети нису били склони процесу демократске транзиције Либија је имала проблем са транзицијом власти, уз још присутнију корупцију, сиромаштво, незапосленост и непостојање социјалне правде. Ови елементи су подупрли мобилизацију цихадиста и ширење њихових идеја.

21) تحليل اتجاه الاسلاميين في ليبيا - الصعود و التحوّل و المستقبل - مركز بروكنجز الدوحة - عمار عاشور (Omar Ashour, Tahlih itidjah al islamiyin fi Libya - al saoud wa al thwl wa al mustaqbal, Merkez Brookings al Doha, Интернет, <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/Omar-Ashour-Policy-Briefing-Arabic.pdf> приступљено 15/10/2016.

Значајан подстицај развоју цихадизма и тероризма имала је и ситуација у Малију и јужном региону. Либијски цихадисти су се лако повезивали са онима из Малија, јер је либијска територија огромна, а није функционисала држава која би могла да контролише границе. Цихадисти из Малија су у Либији проналазили уточиште када би због ратних дејстава морали да беже из Малија. Пристизали су на југ Либије и формирали мање групе.²² Између исламиста на северу Малија и оних у Либији, први контакти успостављени су још од пада Гадафија. Почев од септембра 2011.г. отворени су либијски војни арсенали. „Како се НАТО трупе нису искрцале на копно, бункери на либијском југу нису били обезбеђени и постали су самопослуга“.²³

Несигурност на јужним границама Либије се наставила и после 2011. Нигерски званичници су након терористичких напада у Арлиту и Агадезу 23. маја 2013. тврдили да су терористи који су извели те две акције пристигли из Либије. Поред тога, на југу су се налазили велики магацини са оружјем још за време Гадафија, а бројни новоформирани кампови за обуку били су пуни Суданаца, Египћана, Тунижана, Либијаца, Алжираца, Нигераца и Малијаца.²⁴

Крајем 2011. две тада главне фигуре из „ал Каиде у исламском Магребу“ Абу Зејд и Мохтар Белмохтар, дошли су у либијску провинцију Фезан. Захваљујући наплати из извршених отмица располагали су сумом од око 60 милиона евра. Тим новцем су куповали возила, ракетне лансере, пројектиле, лажне идентификационе карте. Блиндирана возила за транспорт трупа купована су по цени од 155.000 евра. Авганистански ветеран Мохтар Белмохтар је у Либији пронашао друге авганистанске ветеране.²⁵ Двоструки атентат у Арлиту и Ага-

22) Christophe Boisbouvier, *Terrorisme la poudrière libyenne*, Jeune Afrique, 11. Mars 2013, Интернет <http://www.jeuneafrique.com/138114/politique/terrorisme-la-poudri-re-libyenne/>, приступљено 12/09/2015.

23) Ибидем.

24) Les assaillants des attentats au Niger “venaient de Libye”, selon le président nigérien, Le Monde Afrique, 25.05.2013 Интернет, http://www.lemonde.fr/libye/article/2013/05/25/les-assaillants-des-attentats-au-niger-venaient-de-libye-selon-le-president-nigerien_3417503_1496980.html, приступљено 30/05/2013.

25)²⁵ Christophe Boisbouvier, *Terrorisme la poudrière libyenne*, Jeune Afrique, 11. Mars 2013, доступно на <http://www.jeuneafrique.com/138114/politique/terrorisme-la-poudri-re-libyenne/>, приступљено 12.09.2015.

дезу носили су Белмохтаров потпис, као и напад на алжирску гасну базу Ин Амена 16. јануара 2013. који није могао да буде изведен без тесне координације са либијским цихадистима. Званични Ниамеј је тврдио да је двоструки атентат од 23. маја подстакнут у Дерни, граду источно од Бенгазија, иако далеко од Арлита и Агадеза. Десетак дана пре тога, борци из Малија и либијски цихадисти су се састали у Дерни како би идентификовали циљеве у Нигеру и Чаду. Југ Либије се претворио у центар за обуку хелија „ал Каиде у исламском Магребу“ након француског напада на Мали.²⁶

Либијски лист „Нова Либија“ пренео је маја 2013. године речи Алена Родија, тада директора у једном француском истраживачком центру, који је рекао да је југ Либије пре француске акције у Малију и либијске „револуције“ био отворено подручје које је „ал Каида“ дуго користила и познаје га врло добро.²⁷

4. ТРЕЋИ ПЕРИОД - ИСЛАМИСТИЧКИ ПОКРЕТ У ВРЕМЕ ПРВИХ И ДРУГИХ ПАРЛАМЕНТАРНИХ ИЗБОРА

Уочи првих парламентарних избора у Либији 2012. године, постојале су две главне исламистичке тенденције. Једну су заступали припадници „Муслиманске браће“, другу цихадистички и салафисти, иако и сами подељени на више делова. Разлике међу њима у то време биле су у нијансама. „Муслиманска браћа“ су од новембра 2011. када су одржали јавну конференцију у Бенгазију, прву након 25 година, наставили активност у свим другим либијским градовима, припремајући се за проглашење политичке партије, која је званично формирана 3. марта 2012. под називом „Партија правде и изградње“. На оснивачкој седници окупило се око 1400 делегата, а за председника је изабран Мухамед Саван. Њихов политички ислам био је умерен, слично владајућој турској политичкој партији председника Ердогана. Били су тес-

26) Ибидем

27) 4 “تحول الجنوب الليبي الى نقطة تدريب القاعدة، ليبيا الجديدة” 28.05.2013 عدد 135 صفحة
“Thawl al Junub al Libi ila nuqta tadrib al Qaida”, *Al Libya al jedida* 28.05.2013 adad 135 safha 4

но повезани са египатском „Муслиманском браћом“ одакле им је стизала логистичка подршка, док је материјална помоћ претежно долазила из Катара, али и из Европе од тамошњих Либијаца.

Многе цихадистичке и салафистичке групе су се утопиле у либијске званичне оружане институције при МУП-у, Министарству одбране или Националној гарди која је апсорбовала више од 30 бригада, мада су водеће групе као „Ансар шарија“ и „Бригаде ухапшеног шеика Омара Рахмана“ одбијале да то учине. Највећа концентрација цихадиста била је у Дерни, граду од око 100.000 становника, који се сматра највећим регрутним центром за терористе самоубице. У Дерни су деловали и египатски цихадисти, као и неки из „ал Каиде у исламском Магребу“. Јуна месеца 2012. у организацији „Ансар шарија“ из Бенгазија, одржана је и конференција цихадистичких снага, којој је присуствовало више од хиљаду учесника. На тзв. „Првој годишњој конференцији поборника шеријата“, била је извешена и застава ал Каиде.²⁸

Уочи првих парламентарних избора, али и непосредно после њих, дошло је и до снажнијег деловања терористичких група. Још пре убиства америчког амбасадора Кристофера Стивенса, било је неколико упозоравајућих напада „Ансар шарије“ и других група повезаних са „ал Каидом“: 10. априла 2012. бачена је експлозивна направа на конвој изасланика УН Јана Мартина у Бенгазију; 22. маја испален је пројектил на седиште Црвеног крста у Бенгазију; 6. јуна детонирана је експлозивна направа испред објекта Конзулата САД у Бенгазију; 11. јуна 2012. испален је пројектил на конвој британског амбасадора који је био у посети Бенгазију.²⁹

Док се тероризам успешно ширио на истоку али и југу земље, дотле је салафизам бивао све јачи и у главном граду Триполију. Насилно су заузимали или уништавали суфијске џамије, а суфизам је проглашен неисламским. Те изборне године почетком месеца Рамазана учестала су преузимања џамија од стране цихадистичких салафиста. Они су ставили

28) مؤتمر الجهاديين في بنغازي“ قورينا الجديدة 30.06.2012 عدد 27 ص 28

„Mu` tamar al jihadiyin fi Bengazi“, *Qurina al Jedida* 30.06.2012 adad 27 p. 1

29) 8 major warnings before Benghazi terrorist attacks, Интернет, <https://sharylattkisson.com/8-major-warnings-before-benghazi-terrorist-attacks/>, приступљено 24/06/2013.

под контролу највећи број од тада постојећих 5.000 џамија.³⁰

На изборима 7. јула 2012. исламисти су доживели тежак пораз. „Партија правде и изградње“ освојила је само 34 посланичка места (17 партијских и 17 тзв. независних) Салафистичке политичке партије које су учествовале на изборима добиле су свега 27 места (4 партијска и 23 независна). Апсолутни победник избора била је „Алијанса националних снага“ која је окупила националне партије, освојивши 64 места. На основу изборног закона, од укупно 200 посланичких места, 80 је припадало партијама, а 120 тзв. независним кандидатима.³¹

Иако исламисти нису постигли очекиване резултате, брзо су се прегруписали како би преузели власт кроз алтернативно деловање. „Муслиманска браћа“ су искористила добру организациону структуру и финансијску подршку из иностранства и заједно са салафистима у Генералном националном конгресу (парламент) почела да утичу на независне кандидате да им се прикључе. Исламисти се након изборног пораза нису ограничили само на делатност у ГНК већ и ван њега. Покренули су кампању против политичких противника проглашавајући победника на изборима Махмуда Цибрила атеистом. Врховни муфтија Садик ал Гарјани је отворено стао уз исламисте. Са позиције председника Дар ал Ифта (Удружење улема Либије), вршио је велики утицај на политички процес у земљи, а посебно на раст снаге исламиста. Издао је велики број фетви које су се тицале свих области, укључујући и политички живот земље. Интензивно се залагао (као и данас) за увођење шеријата као врховног и јединог законодавног система.³²

Исламистичка струја није успела на изборима јер није била способна да створи широку народну базу због непостојања харизматичног вођства које би привукло бираче. Њихова популарност у народу била је на ниском нивоу. Ис-

30) عدد 89 ص. 30.07.2012 ليبيا اليوم, «ياخذ السلافيون بعض المساجد بالقوة»

“Yakhz al Salafiyun bad al masjid bilquwa”, *Libya al youm* 30.07.2012 adad 89 p. 1.

31) Lacher Wolfram, *Bruchlinien der Revolution Akteure, Lager und Konflikte im neuen Libyen*, Deutsches Institut für Internationale Politik und Sicherheit, Berlin, March 2013, str. 17

32) Ибидем, стр. 26-29

тупи и понашање, посебно неких салафиста, имали су контраефекат и остављали су негативан утисак на велику већину обичних Либијаца.³³ Новоформирана власт није успевала да среди безбедносну ситуацију у земљи. Даље се интензивирао процес јачања наоружаних група свих профила, укључујући и терористе. У периоду између два избора 2012. и 2014. године, профилисала се мапа политичких партија и исламистичких организација у распону од умерених исламиста па до терориста. Све оне су биле или наоружане или су поред политичких имале и војна крила. Постоје различите поделе ових наоружаних формација. Најприхваћенија је следећа: револуционарне бригаде, нерегуларне бригаде, постреволуционарне бригаде и милиције.³⁴ *Jeune Afrique* је 26.11.2013. објавио текст француског аналитичара Лорана Гушера, у коме се наводи да је између 2012. и 2013. било 76.000 људи који су припадали тзв. регуларним трупима, међу којима је значајан број био исламиста. Тадашњи либијски премијер Абдулах ал Тини је новембра 2013. рекао да држава плаћа 170.000 људи под оружјем, мада је тај број незванично био много већи. Процене још из децембра 2011. су указивале да су милиције свих профила бројале између 140 и 150.000 лица, али се њихов број у 2013. попео на чак између 200 и 250.000 (11% радно способног становништва).³⁵

САД су дуго одолевале притисцима да означе неку либијску групу терористичком. После дужег оклевања, тек почетком 2014. Вашингтон је означио „Ансар ал шарију“ у Бенгазију и Дерни као две терористичке организације. Поред тога, неки њихови лидери стављени су на списак тражених лица: Ахмед Абу Хатала (Бенгази), Абу Суфјан бен Куму (Дерна). Обе групе су до тада учествовале у бројним

33) نزار كعوان، «الملف الليبي، قراءة أولية في نتائج الانتخابات الليبية»، المركز الليبي للبحوث والتنمية، طرابلس، أغسطس/سبتمبر 2012 ص. 13

Nizar Kavan, "Al Melef al Libi, Qirat Awliya fi nataidj al intikhabat al Libiya", *al Markaz al Libi lil Buhuth*, Tarabulis, adad Ugustus/Sebtembar 2012, p. 9-13

34) *Armed Groups in Libya: Typology and Roles*, Small Arms Survey, Number 18 June 2012, Интернет http://www.smallarmssurvey.org/fileadmin/docs/H-Research_Notes/SAS-Research-Note-18.pdf приступљено 24/08/2013.

35) Touchard Laurent, *Armée libyenne: le casse-tête de l'intégration des milices Jeune afrique* 26 novembre 2013, доступно на <http://www.jeuneafrique.com/167114/politique/arm-e-libyenne-le-casse-t-te-de-l-int-gration-des-milices/> приступљено 14/02/2014.

операцијама ликвидација високих либијских војних и безбедносних званичника, терористичким нападима у појединим источним деловима Либије, али и у нападу на Конзулат САД у Бенгазију 9. септембра 2012. и убиству амбасадора К. Стивенса.

Значајним бројем оружаних формација у то време командовали су (као и сада) екстремисти. Током периода између два изборна циклуса, безбедносна ситуација у Либији се даље погоршавала. Политичке партије су биле неутрицајне и без истинске моћи. Једина партија која је успешно очувала своју организациону структуру била је „Партија правде и изградње“. Њен утицај је, међутим, даље опао, као и утицај салафистичких партија. У супротности са размером њиховог утицаја на власт и распоређеношћу у свим структурама власти, додатно је смањен проценат Либијаца који су их подржавали, јер су управо ове партије сматране главним кривцима за нестабилност, непрекидне оружане сукобе, колапс безбедности и економије, бујање тероризма. Зато су на изборима 25. јуна 2014. имали лошије резултате него 2012. „Партија правде и изградње“ освојила је само 25 од 200 места у Парламенту, а салафисти свега неколико места. Ривалство је подрило политички процес и учешће гласача. Само 1,5 милион гласача је регистрован за изборе 2014. док је за оне 2012. било регистровано 2,8 милиона. Неуспех политичке транзиције утицао је, међутим, на раст снаге либијских оружаних милиција, посебно оних исламистичких.

5. ЧЕТВРТИ ПЕРИОД - ИСЛАМИСТИЧКИ ПОКРЕТ ОД 2014. ДО ДАНАС

Прекретница у развоју исламистичког покрета уследила је изборима 2014. Након што су исламистички кандидати претрпели још тежи пораз него 2012. године, коалиција исламистичких милиција предвођена групама из Мисурате (Либијска зора) истерала је легитимну Владу Абдулаха Тинија из Триполија. „Либијска зора“ је помогла у формирању нове владе у Триполију под вођством Омара ал Хасија, бившег члана ЛИБГ. Владу су подржали и исламистички чланови Генералног националног конгреса (дотадашњи парламент). Ле-

гитимна влада и Дом представника (нови парламент) прешли су у Тобрук (Влада је затим прешла у Бејду).

Децембра 2015. године делегати две стране (две владе) потписали су Либијски политички споразум о формирању Владе националног сагласја. Споразум је спонзорисан од стране УН. Око 80 од 188 чланова Дома представника присуствовало је церемонији потписивања у Скирату у Мароку, заједно са 25 од 200 чланова ГНК којем је формално престао мандат, али је наставио да функционише. Специјални представник генералног секретара УН Мартин Коблер прогласио је Фајеза ал Саража, бившег члана Парламента у Тобруку, за шефа Председничког савета, односно председника Владе националног сагласја. Ф. ал Сараж се од 30. марта 2016. године налази у Триполију, али да би ова влада могла и формално да преузме мандат потребно је да добије одобрење од стране Дома представника у Тобруку.

У овом тренутку, (у питању је март 2017.), у Либији постоје три владе и два парламента. Поред ове на чијем је челу Ф. ал Сараж и коју подржавају УН, у Триполију поново функционише и влада која је својевремено 5. априла 2016. предала власт Ф. ал Саражу. Половином октобра 2016. (14. октобра) ова влада је са Халифом Гвејлом на челу, себе поново прогласила једином легитимном у Либији. Осим две владе у Триполију, трећа је у Бејди (предводи је Абдулахом ал Тинијем). Исто тако, поред Генералног националног конгреса у Триполију, којем је формално истекао мандат након избора 2014.г. у Тобруку заседа Дом представника који би по слову закона требало да буде једина законодавна власт у Либији. Оваква ситуација изузетно погодује даљем успону исламизма. Постоје исламистичке групе које подржавају неку од три владе, као и оне које не подржавају ниједну. Исламистичке групе и милиције које су на супротстављеним странама често улазе у међусобне сукобе, али то чине и оне које нису на супротстављеним странама. Највећи део њих је против „Исламске државе“, укључујући и оне повезане са „ал Каидом“, али има и оних исламистичких група и милиција које сарађују са „Исламском државом“. До краја 2015. постојале су 4 главне фракције: 1. „Либијска зора“; 2. „Достојанство“ (Карам), група оружаних јединица под командом генерала Калифе

Хафтара која је маја 2014. започела акцију против исламиста. Костур јој чини Либијска национална армија; 3. „Саветодавно веће“ (Шура) која је ратовала против генерала Хафтара; 4. „Исламска држава“.³⁶ Од четири главне групе само једна није исламистичка. Укупан број наоружаних група и милиција, по неким проценама, достиже чак 1700.

У „Либијској зори“ најјача оружана група биле су такозване „Снаге штит Либије“. Постојале су источне, централне и западне „Снаге штит Либије“. Све су биле под командом Абделселама ал Обејдија, односно Генералног националног конгреса. Други део снага „Либијске зоре“ био је интегрисан у Министарство унутрашњих послова, такође под контролом ГНК. Реч је о следећим оружаним групама (милицијама): „Врховни безбедносни комитет“ у чији састав су улазиле „Бригада револуционара Триполија“, „Снаге одвраћања и подршке“, „Високи безбедносни комитет, одсек Абу Салим“. Западни штит: „Бригада Завија“, „Батаљон Баб Тађура“, „Бригада Сабрата“, „Бригада Мученик Хамза“, „Националне мобилне снаге“, „Бригада Сурман“, снаге из Злитна, Хомса, Мсалате, Тархуне, Цадуа, Нафуса планина, односно из Гарјана, Кикле и Налута. Централни штит – групе из Мисурате, „Бригада ал Марса“, „Бригада Сараја ал Сувеихли“, „Бригада Бешир ал Садави“, „Бригада Ард ал риџал“. У „Либијској зори“ је била и бригада „Витезови Занзура“. На истоку су у оквиру „Либијске зоре“, такође, биле исламистичке групе из Бенгазија и Дерне, али не и „Ансар шарија“. Костур „Либијске зоре“ су чиниле мисуратанске бригаде и „Оперативно одељење револуционара Триполија“ (кишобран исламистичких милиција плаћаних од стране ГНК како би осигурале безбедност у Триполију и Бенгазију. Августа 2014. су се прикључили „Либијској зори“, а фебруара 2016. су објавили противљење Саражовој влади).

У Триполију су се око шест седмица водиле тешке борбе од средине јула 2014. када су исламисти (Либијска зора) започели акцију против трупа из Зинтана, које су сарађивале са генералом Хафтаром. 24. августа 2014. снаге „Либијске

36) *Libya Civil War – Factions*, GlobalSecurity.org, Интернет <http://www.globalsecurity.org/military/world/war/libya-civil-war-factions.htm>, приступљено 14/10/2016.

зоре“ су заузеле Међународни аеродром у Триполију, преузевши га од зинтанских бораца. Легална влада је пребегла у Бејду, а формално неважећи Генерални национални конгрес је прогласио исламисту Омара ал Хасија за премијера. Триполи је постао изложен владавини исламистичких милиција које припадају ГНК и влади исламисте Омара ал Хасија, која је наставила да их плаћа у замену за заштиту.

Након завршетка ових сукоба и отпочињања дијалога под патронатом УН, неке бригаде из Мисурате почеле су да се повлаче из „Либијске зоре“ и да прихватају покренути политички дијалог (оне су биле прве које су поздравиле долазак дела Председничког савета Владе националног сагласја у Триполи, марта 2016.). Неке друге оружане групе су, такође, почеле да напуштају ГНК и да се приклањају Председничком савету из политичких и финансијских разлога, јер ГНК није могао више да их плаћа. Престанком борби и потпуним заузимањем Триполија, исламистичке групе и милиције из састава „Либијске зоре“ су се поделиле око односа према новој влади подржаној од стране УН. Тиме се коалиција „Либијска зора“ формално распала, али су њене групе и милиције и даље наставиле да делују.

Веће исламистичке групе и милиције које и сада функционишу у Триполију: „Снаге одвраћања“ – то је најбоље наоружана и најбројнија група, на чијем је челу исламиста Абдел Рауф Кара. Локација им је на аеродрому Метига у Триполију. Тренутно припадају Министарству унутрашњих послова Владе националног сагласја; „Бригада револуционари Триполија“ - предводи је поручник Хејтам ал Тађури. Њено седиште је на истоку Триполија, а неке њене јединице су смештене унутар базе Метига. Тренутно делују под називом «Централни безбедносни орган» који припада Министарству унутрашњих послова; „Бригада Абу Салим“ - предводи је исламиста Агнева ал Кикли. Седиште је у крају Триполија који се зове Абу Салим (популарно Буслим); „Национална гарда“ – у чијем саставу су 4 милиције под командом Абделхакима Белхаца. Седиште им је у затвору ал Хадба где лежи један број припадника бившег режима; „Снаге витезови Занзура“ – већински припадају Амазигима.³⁷

У Мисурати и даље делује велики број исламистичких

37) Ибидем.

групација и милиција. Највеће групе су бригаде „Халбус“ и „Махџуб“. Процењује се да у граду постоји више од 200 милиција са око 40.000 бораца. Неке од њих су повезане са „Муслиманском браћом“, али су све против „Исламске државе“. Подељене су око подршке Саражовој влади.

У Бенгазију је тренутно најјача исламистичка кишобран група „Саветодавно веће револуционара Бенгазија“. Ова алијанса цихадистичких група формирана је јула 2014. године с циљем борбе против снага генерала Хафтара. Главне исламистичке милиције унутар ове групе су „Ансар шарија“ и „Бригада мученика 17. фебруар“ (једна од највећих и најбоље наоружаних милиција у источној Либији. Формирали су је чланови МБ током 2011.). Они се паралелно са ИД боре против снага генерала Хафтара, али се истовремено боре и против „Исламске државе“. „Саветодавно веће револуционара Бенгазија“ повезано је са „Бенгазијским одбрамбеним бригадама“, новом групом коју су формирали исламистички борци претежно из Бенгазија.³⁸

На истоку су веће групе још „Саветодавно веће муцахедина Дерне“ (скуп цихадистичких група формиран 2014. године. Противе се „Исламској држави“ и учествовали су у њиховом протеривању из Дерне 2015. Повезани су са „ал Каидом“); „Саветодавно веће муцахедина Ацдабије“ (формирани марта 2015. уз подршку „Ансар шарија“ и „Саветодавног већа револуционара Бенгазија“).³⁹

На југу земље најактивнија је „ал Каида у исламском Магребу“, која тесно сарађује са другим терористичким групацијама из Туниса, Нигера и Малија. Ова терористичка организација, иако њена генеза досеже до 1998. постала је нарочито активна у Либији од 2011. Само месец дана након почетка побуне, марта 2011. тадашњи председник Чада Идрис Деби је упозоравао да би „либијска револуција могла да буде скупа по безбедност региона, јер су исламски милитанти из ал Каиде профитирали од пљачкања војних магацина у зони побуне како би се снабдели наоружањем. ‘Ал Каида у ислам-

38) *A Quick Guide To Libya's Main Players*, European Council on Foreign Relations, Интернет http://www.ecfr.eu/mena/mapping_libya_conflict, приступљено 16/10/2016.

39) *Guide to key Libyan militias*, 11 January 2016, доступно на <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-19744533>, приступљено 17/10/2016.

ском Магребу' је на путу да постане најопремљенија армија региона⁴⁰. Вође „ал Каиде у исламском Магребу“ су позвале на борбу против пуковника Гадафија. Њени припадници ослобођени у процесу редоктринације постали су синоним за тврдњу оних који сматрају да „сваки договор са терористима вреди онолико колико је то њима у интересу“.⁴¹

У ранг цихадистичких се сврстава и „Исламска држава“. На њеном челу је Саудијац Абдел Кадир ал Нацди. Он је заменио Висама ал Зубајдија, Ирачанина убијеног у америчком нападу.⁴² Са ИД је у Либији најтешње повезано „Саветодавно веће исламске омладине“ које је октобра 2014. прогласило Дерну калифатом, док их није протерало „Саветодавно веће муџахедина Дерне“.⁴³ Са ИД је повезана и група „Саветодавно веће револуционара Ацдабије“, милитантна група базирана у Ацдабији, на чијем је челу Мухамед ал Зави.⁴⁴

„Исламска држава“ се постепено инсталирала у Либији од августа 2014. Њен костур ипак не чине Либијци већ странци, што је њена највећа слабост, јер нема чврсте корене на либијској територији. Прву јачу базу имали су у Дерни од 2014. да би 2015. Сирт постао њихова главна база. Након вишемесечних напада предузиманих против ИД у Сирту, њихов отпор је најзад срушен 6. децембра 2016. Процена је да су снаге ИД у Либији између 5 и 8 хиљада људи и да су само 30% њих Либијци. Након пораза ИД у Сирту наметнуло се питање куда ће отићи њени припадници, имајући у виду да је пронађено само око 500 убијених терориста (укупно у читавој вишемесечној операцији погинуло је између 1500 и 1700 припадника ИД). Према неким тврдњама из самих редова ИД терористи су још неколико месеци пре губитка Сирта почели да одлазе у друге либијске регионе, посебно у пустињу на југу, а највише

40) Драган Тодоровић, „Савремени тероризам – ал Каида у исламском Магребу“, *Национални интерес*, Београд, год. VII, вол. 10, бр. 1/2001 стр. 349-362, 369.

41) Ибидем, стр. 361.

42) *A Quick Guide To Libya's Main Players*, European Council on Foreign Relations, Интернет, http://www.ecfr.eu/mena/mapping_libya_conflict приступљено 16/10/2016.

43) *Why is Libya so lawless?*, BBC, 14 September 2016, Интернет, <http://www.bbc.com/news/world-africa-24472322> приступљено 16/10/2016.

44) *Guide to key Libyan militias*, BBC, 11 January 2016, Интернет, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-19744533> приступљено 17/10/2016.

ка Себхи, док су се неки од њих пребацили ка Бенгазију. Иако протерани из Сирта, они ће у мањем обиму наставити активност у тим другим регионима, али се са великом извесношћу може претпоставити да више неће бити у стању да држе под контролом неку област па чак ни мању територију. Управо је највећа слабост либијског огранка „Исламске државе“ утицала на њихов пораз у Сирту – непостојање упоришта код локалног становништва које традиционално с подозрењем гледа на странце са оружјем на либијској територији.

Исламистичке (салафистичке и цихадистичке) групе у Либији данас ратују једне против других, а истовремено имају и заједничке противнике - владу у Бејди и генерала Халифу Хафтара. Многе од њих имају подршку из иностранства. Највећа стиже из Катара и делом из Турске, док Египат и Саудијска Арабија подржавају снаге које су против цихадистичких група. Ове две земље подржавају војно и материјално генерала Халифу Хафтара.

6. ЗАКЉУЧАК

Глобални процеси у арапском свету започели 2010/2011. године утицали су на брз и успешан развој исламистичког покрета у Либији. Иако непопуларни међу народом, екстремни исламисти свих профила успели су силом да преузму контролу над земљом. Њихове оружане групације налазе се у све три супротстављене извршне власти, али се налазе и у снагама које су против свих постојећих влада. Опсег исламистичких група је велики и креће се од умерених исламиста до терориста. Центри исламистичких група су Триполи на западу, Мисурата и Сирт у централном делу земље, те Бенгази и Дерна на истоку, док је јужни део земље преплављен бројним исламистичким групама и из Либије и из суседних земаља. Утисак је да је међународна заједница препустила Либију разорном деловању исламистичких екстремиста, који су довели земљу на руб пропасти. Осим појединих покушаја помоћи као што је подршка у формирању такозване „треће владе“ и у борбама против Исламске државе, нема озбиљнијег настојања да се учине чвршћи кораци у окончању либијске агоније. Екстремни исламизам и исламски тероризам свакодневно односи

животе и Либијаца и малобројних странаца у Либији.

Литература

Khadduri Majid, *Modern Libya, A Study in Political Development*, The Johns Hopkins Press, Baltimore 1963.

Zartman I. William, *Government and Politics in Northern Africa*, Praeger, New York, 1963.

Lacher, Wolfram, *Bruchlinien der Revolution Akteure, Lager und Konflikte im neuen Libyen*, Deutsches Institut für Internationale Politik und Sicherheit, Berlin, March 2013.

راد, ايبيلى يف ممال قنعل و سياسى سلا خيراتلا; شيمع يحتف ميهارب 265ص, 2008 قره اقال; قيرصلما بتكل

(Ibrahim Fathi Amish. al Tarikh al Siyasi wa Laba al Umam fi Libya, Dar al Kutub al Masriya, al Qahira 2008 p.265)

راد, 1951-1969 يبيلل عمتمجملا ريوطت, قلمملا نمز. يتفملا دمحم دمحم د. 264-266ص. 2011 يزاغن ب, قين طولما بتكل

(Dr. Mohamed Mohamed al Mufti. Zaman al Memleka, Tatuir al mujtama al Libi 1951-1969, Dar al Kutub al Watani, Bengazi, 2011)

Ал Араб 28.05.2013.

Либија данас, либијски дневни лист

Либијски центар за проучавање, Триполи, број август/септембар 2012

Нова Либија, либијски дневни лист

Нова Горина, либијски дневни лист

http://www.ecfr.eu/mena/mapping_libya_conflict

<http://www.bbc.com/news/world-africa-24472322>

<http://www.bbc.com/news/world-middle-east-19744533>

<https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/Omar-Ashour-Policy-Briefing-Arabic.pdf>

<http://www.jeuneafrique.com/138114/politique/terrorisme-la-poudriere-libyenne/>

<http://www.globalsecurity.org/military/world/war/libya-civil-war-factions.htm>

http://www.understandingwar.org/sites/default/files/FactSheet_LIFG.pdf

<http://www.globalsecurity.org/military/world/para/lifg.htm>

- <http://www.npr.org/2011/03/31/135005554/foreign-policy-teaming-up-with-enemies-in-libya>
- <https://www.coursehero.com/sitemap/schools/4040-Technical-University-of-Crete/courses/5299134-%CE%95%CF%86%CE%B1%CF%81%CE%BC%CE%95%CE%95%CE%91-31/>
- http://www.ecfr.eu/mena/mapping_libya_conflict
- <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-19744533>
- <http://www.theguardian.com/commentisfree/2011/sep/01/libya-political-landscape>
- <http://www.jeuneafrique.com/138114/politique/terrorisme-la-poudriere-libyenne/>
- <http://www.jeuneafrique.com/137218/politique/niger-et-tchad-les-nouvelles-cibles-d-al-qaeda/>
- http://www.lemonde.fr/libye/article/2013/05/25/les-assaillants-des-attentats-au-niger-venaient-de-libye-selon-le-president-nigerien_3417503_1496980.html
- <https://www.theguardian.com/commentisfree/2011/sep/01/libya-political-landscape>
- <https://sharylattkisson.com/8-major-warnings-before-benghazi-terrorist-attacks/>
- http://www.smallarmssurvey.org/fileadmin/docs/H-Research_Notes/SAS-Research-Note-18.pdf Laurent Touchard. <http://www.jeuneafrique.com/167114/politique/arm-e-libyenne-le-casse-t-te-de-l-int-gration-des-milices/>

Dragan Todorovic

DEVELOPMENT OF ISLAMIST MOVEMENT IN LIBYA

Resume

Until 2011 Libya was a country with a moderate and tolerant islam without an organized islamist movement except in some periods. From one side, the Colonel Moamer al Gadhafi's regime has suppressed any attempt of the islamisme growth and from the other one, the huge majority of the Libyan people did not show big enthusiasm toward Islamic extremism primarily because

of belonging to traditionally moderate islam that does not accept any religious extremism. The only region where the islamists were temporary creating their strongholds was the country's East, the area around Benghazi and the Green Mountains.

The situation started hurriedly changing with the star of "the Arab Spring" that spread to Libya as well. The two most important aftermaths of "the Arab Spring" and so called revolution in Libya were the total devastation of the country with cessation of its institutions` functioning and uncontrolled growth of the extreme Islamism and terrorisme. From these two aftermaths a series of other consequences derived, that is all caused that Libya has become one of the biggest victims of "the Arab Spring".

Keywords: Lybia, The Arab Spring, Islamist movements.

* Овај рад је примљен 15. априла 2018. године, а прихваћен за штампу на сас-танку Редакције 25. маја 2018. године.

Božidar Filipović
Department of Sociology
Faculty of Philosophy
University of Belgrade

INTERPRETATIONS OF THE NATIONAL INTERESTS – A QUALITATIVE RESEARCH

Summary

The aim of this paper is to present various interpretations of the concept of national interests in the qualitative research we have conducted. Our qualitative research was carried out as a methodological research of the issue of the validity of the indicators used in a large international quantitative research. The use of the qualitative approach enables us to better understand the meanings attached to the notion of the national interest in the domestic context. The results show certain polarization between meanings referring to an international (or interethnic) context on the one hand, and interpretations concerning the internal problems of the country on the other. A large number of respondents point out the lack of defining national interests, or their continued and consequent implementation.

Keywords: national interest, nation, interpretation, Serbia.

1. INTRODUCTION

The political science research of the public opinion is often carried out to determine the attitudes of a particular population regarding the relation to the national interest – the central concept

for all strategic decision of the political elite. However, it is not limited to the political elite in democratic political systems. The concept of the national interest is burdened with various meanings attached to it in political,¹ media and everyday discourse.

At the same time, it is a necessary cognitive tool in the analysis of the behavior of certain political elites, but also the battlefield of the ideological and symbolic struggle for defining the future of the political community, i.e. the state. In our work, we intend to deal precisely with the different interpretations of the 'national interest' syntagm in order to gain better insight into the divisions that occur and possible interpretations of the term in the research of the general population.

Our qualitative research represents, in a sense, the continuation of the series of research which is being carried out for decades by Mladen Lazić together with his team of collaborators.² More specifically, the research was carried out in the following time and spatial frameworks: "The Research *Social structure and the Quality of Life* was carried out throughout the whole of SFRY, at the end of 1989, organized by the Consortium of Institutes of Social Sciences of Yugoslavia. The data was collected on a sample of 13.422 units. [...] The research *Stratification and Value Changes during the Period of Social Transformation* was carried out within the wider SEESSP project (South East European Social Survey Project) covering the territory of six countries of South East Europe in the period 2003-2004. Of the total number of subjects surveyed, which amounted to 2.997 [...]. Finally, the research *Change of Basic Structures of the Serbian Society* was carried out on the entire territory of Serbia in the first half of 2012, organized by ISR FF. The data were collected on a representative sample of 2.500 respondents".³

- 1) Clinton David, „The National Interest: Normative Foundations“, *The Review of Politics*, Vol. 48, No. 4, 1986, pp. 495–519; Miroslav Nincic, „The National Interest and Its Interpretation“, *The Review of Politics*, Vol. 61, No. 1, 1999, pp. 29–55; Joseph Nye Jr, “The American National Interest and Global Public Goods“, *International Affairs*, Vol. 78, No. 2, pp. 233-244, 2002; Ирина Милутиновић, „Медијски систем и национални интерес у контексту евроинтеграција: стање и перспективе Републике Српске“, *Национални интерес*, год. XIII, вол. 28 бр. 1, 2017.
- 2) Младен Лазич, *Чекајући капитализам: настанак нових класних односа у Србији*, Београд, Службени гласник, 2011.
- 3) Ирина Петровић, „Промене вредносних оријентација средње класе у периоду

The qualitative research, the results of which we present in this paper, arose due to a particular, primarily methodological goal. Namely, we wanted to empirically investigate the issue of the validity of the indicators in the aforementioned quantitative research by using the qualitative method.⁴ In particular, we wanted to investigate the constructive validity of the indicators (more precisely, only one level of this issue).⁵

What was the design of our qualitative research? “In the paper, we want to present part of the results of the qualitative methodological ‘experiment’ which we had conducted with the intention of gaining a better understanding of the instrument, that is, the statements used in the quantitative research of the value orientations. The goal of the qualitative methodological research was to better understand the interpretations of the statements, i.e. the attempt to check the (meaningful) validity of the statements [...]. In the paper, we will confine ourselves to only one segment of the issue of validity – the respondents’ interpretation of the statements. Our qualitative methodological research was carried out on a relatively small quota sample consisting of 20 respondents. All the respondents were permanently settled in the territory of the city of Belgrade. The structure of the sample according to sex and age corresponds to the characteristics of Belgrade’s general population. The research has been conducted, with some interruptions, over a period of approximately one year, during 2016 and 2017. After each statement, the respondents gave answers which were offered on the Likert scale, and after answering, each respondent was asked, “How did you understand this question?” Depending on the answers, the respondents were also asked additional questions (which also related to the parts of claims or the answer itself) in order to better understand their interpretation of the statements”.⁶

пост-социјалистичке трансформације у Србији“, *Социологија*, вол. LV, бр. 3, стр. 381.

- 4) In our qualitative research, we have collected a total of 25 indicators of value orientations, the validity of which (or part of the issue) we examined.
- 5) Станислав Фајгељ, *Методe истраживања понашања*, Београд, Центар за примењену психологију, 2010, стр. 462–463.
- 6) Божидар Филиповић, „О приватизацији и приватном власништву – квалитативни и квантитативни приступ проблему вредносне оријентације“, [рукопис у припреми за штампу], Београд, 2018.

Following is one of the questions used in the research⁷: “The media which do not care for the national interests should be prohibited”. This question was used as an indicator of political liberalism. In this paper, we will devote special attention to this statement, that is, the particular additional question we asked the respondents in relation to it – ‘What are national interests to you’? This additional question (slightly modified in the formal sense for the conversation flow) is the central focus of our work. One should keep in mind that our qualitative research on the interpretations of national interests arises in the framework of the statements relating to the media.⁸

2. RESEARCH FINDINGS

When looking at the data of our qualitative research, one can notice, and expectedly so, that the notion of the national interest does not appear as unequivocal. It cannot be said, however, that the interpretations are completely contingent and devoid of any structure. The interpretations can be divided on at least two bases. One refers to the level of international (and interethnic) relations, while the other occurs at the level of the internal organization of the state. Both groups of the interpretations can also be found simultaneously in the same answer of the respondents. The second observation, in principle, is that the respondents quite often point out the lack of an established national interest, that is, that they do not actually exist as such. One respondent believes that the existence of a national interest is something that distinguishes only certain countries: “Developed, civilized countries have national interests” (a technician at a public company, 33 years old). In their view, such a statement implied the absence of consensus or continuity in pursuing a policy of national interests (in Serbia), but also the incoherence in defining them. Although it cannot be clearly seen on the basis of the offered transcripts in this paper, some respondents showed certain ‘disconcertion’ because of the question asked. The pauses before giving answers

7) See when this indicator was used: Александар Јанковић, „Промене вредносних оријентација младих у периоду постсоцијалистичке трансформације“, *Социолошки дискурс*, год. 6, бр. 11, 2016, стр. 21.

8) All interviews were conducted in Serbian.

and the generality in their content can be interpreted as the respondents' surprise by the question itself (which did not occur in other answers). One respondent openly said that he did not expect to be asked such a question (head of sales at a family micro-enterprise, 25 years old). On several occasions, additional questions were needed in order for the respondents to provide their understanding of the notion of the national interest, and not of its image in the public opinion.

It should be noted that the term 'national' is more often interpreted in an ethnic rather than a national (state) context. Only one respondent explicitly pointed out that national interests are actually interests of the state (a graphic designer – self-employed, 37 years old). When looking at the part of the answers related to the internal organization of the state and society (thus, beyond the international and inter-ethnic context), the respondents mainly insisted on the development of the state, economy, culture and education, etc. The economy and material well-being are distinguished as the national interest of particular significance. When the respondents concretized their answers, several 'points' were singled out as particularly important for their determination of the national interests. Six respondents mentioned Kosovo as a relevant place for the interpretation of the national interest of the Serbs or the country in which they live. However, not all the respondents mentioned Kosovo as their own determination of the national interest. It is also mentioned as an example of an unsuccessfully defended national interest (a doorman, 61 years old; a secretary, 46 years old). Another, relatively frequent, concretization of the national interest refers to the biological survival of the people due to the unfavorable demographic situation in Serbia. When it comes to culture, one respondent emphasizes the Cyrillic alphabet and its promotion as the national interest in the specified domain. It should be noted that some respondents did not express the idea of the national interest in any particular way, while one respondent answered the question ("The media which do not care for the national interests should be prohibited") with "don't know" without any further clarification of his/her attitude towards the question. These were the concrete answers of the respondents to our question:

B. F: What are national interests to you, if you think they exist. That they exist at all as a notion. What are they to you? And do you think they should exist?

Respondent: I think, I think, the welfare of the people, plus the concern about, say, your nation beyond the borders as well. There. When I say the welfare of the people, I mean the economic, cultural...

B. F: When you say your nation, you refer to the citizens of the Republic of Serbia...

Respondent: I thought when you said 'national interest' I thought about the Serbs. I mean... I don't think we shouldn't care about them [non-Serbs – B. F.], but we're talking about Serbia, the population majority, then I think, as far as I'm concerned... I mean, they should care for the people in the neighborhood as well (a self-employed architect, 33 years old).

*

B. F: What are national interests to you if you think they exist?

Respondent: I think they don't exist in our country. Not in our country. But in general, look, people...people...developed, civilized countries have national interests.

B. F: What should the national interest of Serbia be? That's what I'm asking you. Or the people you belong to, whatever you define it as. What do you think it should be? OK, maybe there isn't anything that is defined in the sphere of politics, but if someone were to ask you what national interests were, what would you say? If you have something to say, if not...

Respondent: Well, in principle that's...well, I don't know. Again, I'm telling you it's all individual. Everyone sees the national interest in their own way...for someone, it can be... Kosovo.

B. F: I'm asking what it is to you. Your?

Respondent: Depends on how you look at it. If you look. It depends on the person. If you look at it... something like... if you really think about what the national interest would be. It's, I don't know, like... to be normal, educated, clean, tidy, man, you know... I mean, it's a normal life. National interest, you know, I mean, like preservation of the population in general, I don't know. You know what can be a national interest in Serbia. I don't know. There's a ton of those phrases people use. I find it awfully annoying. To

have...I don't know. That some things have no alternative. What, like national interests do. You know, like, you have to be part of something. You know, you have to be one of the normal people. Who cares. [...]Like, the national interest of Serbia. Honestly, man, I'd rather we didn't [seek for joining the European Union – B. F].

B. F: Why not?

Respondent: I'd rather we didn't, I don't know, somehow it all seems too narrow-minded to me, it's all too...we're partly...I don't know how to explain it...we're partly a nomadic people. I don't know how to explain it. We're used to certain things that are really quite different from the system we're following unconditionally. I truly think that's not the way things are. You have to forbid the Serb to make rakija, to slaughter a pig...you'll hardly be able to explain it to him, you understand [...]I really have no idea how to define the national interests in a political sense. I swear to you, I really don't. Nation as such, what do you need? Man, what do you need? You need at least one child more to be born than... than you have old people dying. I don't know. You should make sure your people live decent lives. That they don't stink. You should raise their awareness, educate them culturally (a technician at a public institution, 33 years old).

*

B. F: What is a national interest to you?

Respondent: Well okay, national interest...there must be a consensus of some sort...

B. F: If you think they exist. If there are such things as national interests or a national interest, what is a national interest to you?

Respondent: I don't know, if we say that Kosovo is a national interest, then it should be a national interest, so without a referendum, I don't know, consensus and other nonsense... no, I mean, we should work in that direction (a lower manager at a hypermarket, 31 years old).

*

B. F: What are national interests to you if you think they exist. If they do, what are national interests to you?

Respondent: Well, above all, I mean, in my opinion, our national interests are a good economy, good standard, people. Good enough, so to speak, not to exaggerate. I mean, we don't expect God knows what, but for the people to enjoy a good enough standard. Um...people to be taken care of in every way, by that I mean the farmers and the citizens alike, and...for the strategy, the politics to be of a certain level, to exist in a sense, and so...that (a 63-year-old woman, retired).

*

B. F: What did you mean by national interests? In the statement itself.

Respondent: I consider national interests to be...simply... [...]not to endanger the country as such [...] national interest... it's kind of difficult for me [word – B. F.] to be able to explain my perception of this statement from the beginning (a 52-year-old woman, unemployed).

*

B. F: What are national interests to you?

Respondent: Well, national interests [...]Survival of the state, the people. Much like we failed to defend our national interests in Kosovo, we should now defend what is left of Serbia.

B. F: Is there something else that comes to mind? In terms of national interests? If not, feel free to say so.

Respondent: Well, I don't know, I don't know (a doorman, 61 years old).

*

B. F: What are national interests to you? To you.

Respondent: What are the interests? Well, for example, to protect our market economy.

B. F: Anything else maybe? If there is anything else, if not... it's enough.

Respondent: Well...

B. F: Yes, alright (a concierge, 50 years old).

*

B. F: What are national interests to you?

Respondent: Well, all that does good for our country. Both when it comes to geopolitics and anything else.

B. F: Okay, is there anything else? How could we...

Respondent: Well, of course...

B. F: More specifically, what would the national interests be. In any area or areas. Respondent: Culture above all else, education, everything and all. Everything that concerns a nation (a computer technician, 34 years old)

*

B. F: Tell me, what are national interests to you, if you think they exist?

Respondent: Well, I don't think there are such things as national interests, I think there are state interests. Well...

B. F: What are state interests?

Respondent: Well, state interests are strengthening of the state, of economic stability, military, whatever. In every way. And maintaining integrity, of course, it's a current issue (a graphic designer – self-employed, 37 years old).

*

B. F: What are national interests to you if you think they exist?

Respondent: National interests? Oh...

B. F: If you don't have an opinion about it or you haven't really thought about it, feel free to say so. You don't have to...

Respondent: Well, let's say I don't (a student, 22 years old).

*

B. F: Tell me, what are national interests to you?

Respondent: Well, national interests, for example, in our situation it's Kosovo, the Cyrillic alphabet, its use in general...so in accordance with it they will prefer to write in the Latin alphabet, yet according to the Constitution of Serbia, priority is given to the Cyrillic alphabet. Like, we use both alphabets equally, but the priority is given to the Cyrillic alphabet because it's ours. Well, that, for example. Also, I don't know, again there's the issue of religion as well.

B. F: Religion, in what way. In the sense that...

Respondent: Well, for example...

B. F: In terms of the media, that's what I'm talking about.

Respondent: Well, for example, when there's an important...

simply in times of Orthodox Christian holidays, and we're Orthodox Christians. Our media should also celebrate such holidays in some way. They shouldn't avoid showing them (a student, 24 years old).

*

B. F: What are national interests to you? Here it says the media which...

Respondent: National...working for themselves and no one else. I think.

B. F: Okay...states which work for themselves or individuals? I didn't understand.

Respondent: Individuals, yes.

B. F: Okay. When individuals work for themselves, then they work for the national interest?

Respondent: Yes

B. F: Yeah, okay (a 75-year-old woman, retired).

*

Respondent: It's necessary to define what national interests are. And I can see that in the past twenty years we haven't had a particular national interest. National interest is two words that are reduced to who is in power, and so s/he determines what the national interest is.

B. F: And what is the national interest for you?

Respondent: Well, something on which there is a wide consensus among everyone. I mean, in principle, in the past 20 years we haven't agreed on anything, like, we're all for it. It's hard for me to define what the national interest is and the media that don't preserve it. Should we put a ban on them, but then again, to put a ban on the media... you know, I don't know what one has to do to get a ban. I don't know if a single medium has ever been banned in Serbia. Officially banned. There are, however, situations when a medium is pressured into shutting down, but to ban one. I don't think that has ever happened (a sanitary and ecological technician, 35 years old).

*

B. F: What are national interests to you? Did you think of something when you read this term national interests?

Respondent: Well, I thought precisely of the ugly image, of the distorted image of the people, of I don't know...some people, who presumably have done something wrong, but in fact haven't, or something like that. I mostly thought of...the first thought was, I don't know...I think I've recently seen something on Al Jazeera... [..]Like, some Muslims were murdered and the Serbs did it [the respondent is most likely talking about Srebrenica, but she couldn't remember the exact location of the events and the content she had seen on the abovementioned television programme – B. F.]. They killed the Muslims, I don't know, the parents grieving, I don't know, burying them, this and that, visiting the cemetery, I don't know. I don't know, to me it doesn't seem kind of, at all, I don't know. Honestly, I have no idea if it is, I can't say, I mean, that I agree with that. I've neither read, nor learned about it. Globally, just listening about it. I can't say anything for sure. I mean, no, God forbid. I can take neither side, because it's all... unknown. To me it's all kind of... but then again, this forcing of one side only. For example, that one side is bad, such and such, because everywhere there's good and there's bad. And I'm not, like, exclusive.

B. F: So, in that context, I mean, what you said, what would the national interest be, national interests? I mean, to show...

Respondent: Well, the ugly image of the people, in general, something that instigates hatred, something that, you know, like... for the future in general, for the new generations, new children. Some...(a 56-year-old woman, unemployed).

*

B. F: What is the national interest to you? So, regarding this statement, did you think of anything specific? Or how do you understand the national interest?

Respondent: I just tried to understand it in the way that people in power might understand it, and I didn't look at it from my own aspect. I have to admit...

B. F: Okay, you can say both.

Respondent: Yes, yes...national interest. You know what, some kind of preservation...but mere preservation of the state. Preservation of the people in that state, it can't be something to be brushed aside completely. I don't think that way, that it has to be... that, that nothing else matters. Let me return to the beginning,

because I haven't forgotten, it's really necessary to appeal to the people, I don't know, to procreate, increase in numbers... to, to provide some conditions for a normal life. But not to get too much into it, I truly believe this to be my national interest. Preservation of a state. I am, I really don't want it to and I don't think this nation should be abolished because of something. Some people think we should disappear and it's why they're constantly calling us various names and...they create such an image of us. Some people standing on the side, I mean, some people from abroad. We know how we've been interpreted, but to have to be totally flattering, without any...sense of boundaries, and for it to be without that, you know...that, that if...somehow you always see the media through the journalist profession. Somehow that research, critical journalism and the critical attitude toward everything in general, in my opinion, is the reflection of one's integrity. And if you... if everything's now 'amen', then what's the personal...it doesn't have to be a personal attitude, what's the empirical evidence then. What's something that's...no, s/he said so, and I'm taking it as face value. To me, that's rushing headlong towards another extreme, which can sometimes result in drastic examples. We've had such cases through history. Now...and those were some nations that had done an awful lot of evil. Those were, what I believed, very... their media, all of theirs was very loyal to the national interest. And, I don't know, I guess they were the only ones who had a good time. The question is whether all of them had a good time because they suffered control and terror; but, peoples, millions of peoples in the world didn't have a good time because of them. You know what I'm talking about. Well, to me, usually, many wouldn't agree with me, but when I hear such overly passionate nationalism, somehow I always get the chills, it always reminds me of Nazism. Maybe it's my deeply-rooted fear of it. I have this subconscious fear, because to me it's really the ultimate misery that can befall humanity. We have... we know what happened, and now we also have these bright examples (a 55-year-old woman, unemployed).

*

Respondent: I don't know what our interests are, except for the preservation of Kosovo and...I mean, what.

B. F: What are they to you? How would you understand and define them and are these national interests something that

coincides with...

Respondent: For example, I think that we carry our national interests within ourselves and I don't see...you know, we can't allow to be walked over, of course. But when someone says, I don't know, that we're like this or like that, we can be quiet about it or comment on it with a single word, while saying "this was said by someone who matters very little to us".

B. F: When you read it, or rather when I read it to you, did you think of this determination of the national interests or did you think of something existing among the public as an understanding of the notion of the national interests. If I'm clear enough with my question? So, what were you guided by in this statement? In the answer.

Respondent: I wasn't much guided by anything because the question to me was a bit unclear. You understand. Because now I no longer know what our national interests are. I think what used to be our national interests has long since been gambled away, sold out, that it was lost a long time ago, that, you know, I'm a bit sick of it all...

B. F: What do you mean?

Respondent: Well, I don't know, I mean...

B. F: What has been gambled away?

Respondent: Well, I don't know, like preserving Kosovo.. the Republic of Srpska...

B. F: I have to ask you because of...for the record.

Respondent: Yes, yes, I get it, yes, yes, I think it's all so far above us. That we as an ordinary people... you know, I really don't know anymore. I don't know when it was sold out, whether it was or it wasn't, or who did it. I don't know anymore what they are...what national interests we should preserve and what we should bow to or how we should react. I mean, I don't see anyone protecting them anymore, or nor protecting them, for that matter. We say one thing, but do the other. You know, I'm absolutely...I mean, the question itself is not clear enough to me. But I don't think any medium should be banned, generally speaking. I mean, I don't know, like...everyone should be given the freedom of speech, well OK, if someone thinks otherwise...I actually really mean, maybe a change, but I have no idea. I don't think it should be forbidden either, I think there should be another

side that wants to say something different. Maybe someone here wants to say OK, I don't care about national interests, I want to live normally, without it constantly hearing about this. I don't think, in general (a secretary, 46 years old).

*

B. F: How did you understand, or what are national interests to you?

Respondent: Wait, quite normally, they can't do what they want with you, they have to...

B. F: How would you determine what the national interest is to you, so what is it to you? How did you understand the idea of the national interest when you heard this sentence? Or read it, whatever.

Respondent: You know what. It's a broad concept, my son. We'd go on and on forever. You know what, I'm quite annoyed by this, for example, the media nowadays, Russia, Russia, Russia...I like Russia as a nation, but I don't like this politics. What's in it for you!? They say, you don't like America, you don't like the European Union, why, you're living off the European Union. You export everything to them, right? You can't just go about it one-sidedly. That's just what we talked about earlier. Look, it's a broad term, we can go on and on about it. But you have to make sure you're protecting your interests, to not let everyone do what they want to you, and say what they want, and you can't let everyone come here. To be perfectly clear, such things happen here. Everyone is doing shady things, but you have to have some control. Now, I don't know what to tell you (a 67-year-old woman, retired).

*

B. F: you don't have an opinion on this issue or you don't have an opinion on these elements. Say, national interest, banning media, and so on? Or in general...

Respondent: Because I don't know what to tell you. Because I don't think anything should be forbidden, because I'm simply of the opinion that television can show...See, I'm canceling myself out...I think TV can show anything in the sense that...I mean, why aren't we allowed to watch certain shows. In what way? It just can't be forbidden. Now, that's what I said before, the fact that the

people enjoy so much freedom now, that we can now do what we want and everyone can say what they want, that's another thing, but. Why should anything be forbidden? There you have it, that's what I believe. I mean, if you look at it realistically, I'd be the first one to ban Pink, Grand Show, and all that nonsense, but there are people who really like it. So what. Are we going to ban it, no (a 20-year-old woman, unemployed).

*

B. F: What are national interests to you? How did you understand the idea of the national interests in this sentence?

Respondent: Well, a national interest is something that is of our own, say, Serbian national significance.

B. F: And what would they be for you?

Respondent: What would they be for me?

B. F: Yes, what are national interests for you? Did you think of something specific? If not, feel free to say so.

Respondent: I didn't think you'd ask me that, but a national interest is something that, to me, is most valuable for a country. I can't answer what it is, in the sense that I can say it's this and that. But, for example, national interests can also be some laws that are very important for us. That the media don't have to present everything like it's the worst thing in the world or, like, to use spinning to manipulate the public opinion. But rather to present it as the most ordinary news, like any other (sales manager in a family micro-enterprise, 25 years).

3. CONCLUSION

What is the significance of our qualitative research, the results of which we presented in the paper? Our research 'relies' on a large international database created during several cycles of research.⁹ The implementation of a number of methods in research concerning a particular phenomenon is certainly considered a desirable approach to the investigation of a specific political and social phenomenon. In our case, the qualitative research has contributed to a better understanding of the quantitative data

9) The indicator to which we devoted our attention in the research was not used only in the research covering the territory of Serbia and former Yugoslavia.

and indicators, as well as the phenomena (national interests) themselves. We cannot declare a definitive attitude as regards the validity of the indicators, since only part of the data related to the indicator in question was presented in the paper. We can say that the validity does not have to be questioned simply due to the different interpretations of the notion of the national interest. We consider it desirable that several methods be applied in the case of the research concerning general population (at least in the preparatory phase for designing of a questionnaire) in order to form quality indicators, but also to better understand the data obtained. In any case, the determination of the national interest cannot be regarded as unquestionable and defined in its own right. We have seen that this notion arouses different associations among the respondents and is a reflection of the consequences of a not so old history and political conditions of life in Serbia. We believe that our qualitative approach can contribute to a better understanding of new empirical research of the national interests.

Literature

- Јанковић Александар, „Промене вредносних оријентација младих у периоду постсоцијалистичке трансформације“, *Социолошки дискурс*, год. 6, бр. 11, 2016.
- Лазић Младен, *Чекајући капитализам: настанак нових класних односа у Србији*, Београд, Службени гласник, 2011.
- Милутиновић Ирина, „Медијски систем и национални интерес у контексту евроинтеграција: стање и перспективе Републике Српске“, *Национални интерес*, год. XIII, вол. 28, бр. 1, 2017.
- Петровић Ирена, „Промене вредносних оријентација средње класе у периоду пост-социјалистичке трансформације у Србији“, *Социологија*, вол. LV, бр. 3, стр. 375-394.
- Фајгел Станислав, *Методe истраживања понашања*, Београд, Центар за примењену психологију, 2010.
- Филиповић Божидар, „О приватизацији и приватном власништву – квалитативни и квантитативни приступ проблему вредносне оријентације“, [рукопис у припреми за штампу], Београд, 2018.
- Clinton David, „The National Interest: Normative Foundations“, *The Review of Politics*, Vol. 48, No. 4, 1986, pp. 495–519.

Nincic Miroslav, „The National Interest and Its Interpretation“, *The Review of Politics*, Vol. 61, No. 1, pp. 29–55.

Nye Joseph Jr. „The American National Interest and Global Public Goods“, *International Affairs*, Vol. 78, No. 2, pp. 233–244, 2002.

Божидар Филиповић

ИНТЕРПРЕТАЦИЈЕ НАЦИОНАЛНОГ ИНТЕРЕСА – КВАЛИТАТИВНО ИСТРАЖИВАЊЕ

Резиме

У овом тексту смо покушали да истражимо различите интерпретације појма „национални интерес“. Појам национални интерес је врло значајан за разумевање политичког живота неке политичке заједнице. Дефинисање националног интереса није питање које се појављује само у кругу политичке елите, него може да се каже да се ово дефинисање појављује унутар читавог друштва. Приступили смо овом питању са врло специфичног методолошког становишта истраживања које се тицало валидности индикатора који се користе у међународном и домаћем истраживању. Индикатор је био употребљен као један део лествице истраживања која се односила на вредносна одређења. Тврдња којој смо посветили нашу пажњу у овом истраживању гласи: „Медији који не маре за национални интерес би требало да се забране.“ Заправо, резултати квалитативног истраживања који су приказани у овом раду јесу само један део одговора на претходно споменуто питање (интерпретације националног интереса). Након што су испитаници дали своје одговоре на Ликерт лествици, питали смо их и нека додатна питања. Једно од њих је гласило: „Шта теби представља национални интерес?“ Резултати овог истраживања говоре о амбивалентности разумевања концепта национални интерес. Значења тог концепта су била поларизована на она значења која су се односила на међународни (или међуетнички) контекст са једне стране, и са друге стране на унутрашња питања државе и на њено функционисање. Велики број испи-

таника је нагласио мањак друштвеног консензуса о националном интересу у држави. Ти испитаници верују да он заправо не постоји или да је неконсистентно имплементиран као основа државне политике. Неки од испитаника су нагласили демографска питања као могуће важна за дефинисање националног интереса. Поврх тога, било је очигледно да су испитаници често одговарали у опитим категоријама и да су на неки начин били изненађени питањима. Без обзира на релативно високу учесталост појма национални интерес у јавном дискурсу, утисак је да испитаници нису самостално размишљали о самој суштини тог појма.

Кључне речи: национални интерес, нација, интерпретација, Србија.

* Овај рад је примљен 5. априла 2018. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 25. маја 2018. године.

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС
NATIONAL INTEREST

ПРИКАЗИ

Душан Достанић

DEAMON IN DEMOCRACY: TOTALITARIAN
TEMPTATIONS IN FREE SOCIETIES 157-169

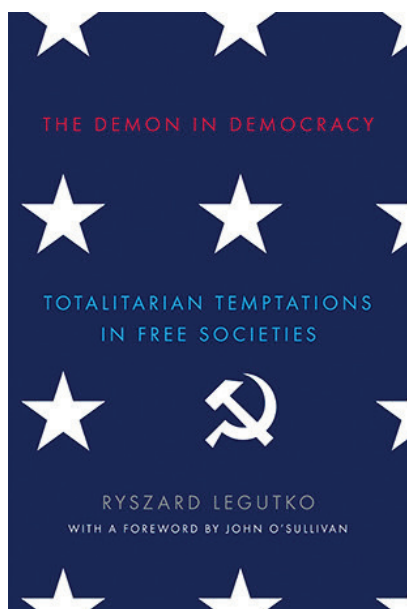
Тања Милошевић

ЕКСТРЕМНА ЛЕВИЦА: ИДЕОЛОШКИ
АСПЕКТИ ЛЕВИЧАРСКОГ ЕКСТРЕМИЗМА 171-178

УДК 321.7:321.64(049.3)

Душан Достанић

*Институт за политичке
студије, Београд*

Ryszard Legutko
***Demon in Democracy:
Totalitarian Temptations in
Free Societies***
Encounter Books
2016, 182 стр.

Када се данас, након више од двадесет и пет година од пада Берлинског зида и пропасти комунистичког система у земљама централне и источне Европе, погледа ко су људи који чине садашњу

пре свега политичку елиту, долази се до закључка да је реч о људима који су по правилу припадали комунистичким структурама, односно о њиховим наследницима, а понекад и о биолошким потомцима комунистичких функционера. Ова чињеница није непозната ни у Србији. Поставља се питање чиме се то може објаснити? Дакле, како то да су након пропасти комунизма, комунисти и њихови потомци остали на власти? Питање се може поставити и на други начин, како то да су се у либерално-демократским режимима бивши комунисти показали много прилагодљивијим и успешнијим него бивши дисиденти, борци за слободу и вишепартизам, политички емигранти и антикомунисти? У литератури је могуће наћи више покушаја да се овај феномен објасни. Тако се тврдило да су бивши комунисти поседовали више административног искуства, да су они управљали транзиционим процесима, односно да су правила транзиције привремено штитила њихову моћ, те напослетку да су бивши комунисти сачували своју моћ тиме што су прво они приватизовали државна

предузећа, а затим ресурсе које су поседовали искористили у политичкој борби. Ова и слична објашњења наравно не морају бити погрешна и мало је оних који се, макар делимично, неће сложити са њима. Такође, мало је оних који ће порицати утицај обавештајних и партијских структура на ток транзиције и приватизације. Па ипак, таква стандардна политиколошка објашњења не иду довољно дубоко. Као што је у предговору за Легуткову књигу пише Џон О'Саливен, стандардна објашњења нису у стању да пруже одговор на питање зашто је *морални* отпор континуираној доминацији старе *номенклатуре* у посткомунистичким демократијама био толико слаб (стр. v)? Како се догодило да су се стари комунисти тако лако и тако једноставно претворили у либералне или социјал-демократе? Може се наравно ићи и даље у прошлост па питати зашто су још седамдесетих година прошлог века западне либералне демократе са извесним симпатијама гледале на комунизам уз немало подозрење према антикомунистима? Штавише, како се догодило да су бивши комунисти по-

стали легитимни сарадници и партнери западних демократа, па је данас у телима Европске уније лакше срести бивше комунисте него бивше дисиденте? Са друге стране, они који су у време комунизма били прогоњени као непријатељи већ су од првих дана успостављања либерал-демократије остали на маргини, те се на њих и даље гледало са подозрењем, као на непријатеље.

Питање изостанка *моралног* отпора, односно једноставног преобраћања је посебно значајно јер указује на дубљу, односно идејну везу између комунизма и либералне демократије. Када таква, дубља идејна веза не би постојала, сви ти ресурси, везе и административне способности не би били довољни да бившим комунистима омогуће да задрже позиције моћи. У својој књизи професор Легутко инсистира управо на заједничким идејним и филозофским претпоставкама комунизма и либералне демократије (он као филозоф и не може другачије). „Ово је књига о сличностима између комунизма и либералне демократије“ гласи прва реченица у књизи. Дакле, наглашени анти-анткомунизам који до-

минира међу западним и источним либералним демократама није ствар случаја, него је последица идејне блискости између либералних демократа и комуниста, те као такав у вези са питањем почетне позиције у време транзиције. Штавише, аутор иде и даље када каже да се либерално-демократски Запад није борио против совјетске империје те да му, уз неколико изузетака, то никада и није била намера (139). Управо супротно, Запад је према Легутку, баш због идеолошке блискости (макар и нејасне) увек тежио добрим односима са комунистима.

Наравно, бољи познаваоци историје идеја, поготово они који познају историју конзервативне мисли, сетиће се да овде није реч о новој тврдњи. Без сумње, већ од Француске револуције могли су се чути гласови са деснице који су упозоравали да ће се пут либералне демократије завршити у комунизму, односно анархији. Такве прогнозе понављале су се и током XIX века, да би се посебно интензивирале након большевичке револуције у Русији и успостављања комунистичке диктатуре. Међутим, Легутко пише из другачије пер-

пективе. Наиме, за разлику од галерије конзервативних аутора, Легутко је живео у комунистичкој земљи, био је дисидент, уредник филозофског самиздата *Арка*, који је издавала *Солидарност*, професор филозофије и борац за демократију, да би по паду комунизма једно време обављао дужност министра просвете, те посланика у европском парламенту. Дакле, док су старији конзервативци сумњичили либералне демократе да својом политиком дугорочно иду на руку комунистима, Легутко се у име слободе борио против комунистичке диктатуре. За њега либерална демократија није била несвесно оружје непријатеља које треба разобличити, него управо савезник у борби против комунизма. Он није антизападњак, него неко ко је на западни свет гледао са симпатијама, за њега либерали и демократе нису били непријатељи поретка и силе нереда, него се и сам залагао за слободу савести, слободу речи и истраживања, слободу удруживања, парламентаризам, вишепартизам, слободне изборе, правну државу, приватну својину, тржишну привреду и све оно што је на

трагу класичних либералних принципа.¹ Утолико је, како и сам каже, његово изненађење било веће када је уочио дубоке сличности између либералне демократије (дакле свог савезника) и комунизма (непријатеља), односно када је у оквиру посткомунистичког, либерално-демократског поретка уочио исте тоталитаристичке тенденције које је упознао у време комунистичке диктатуре. Комунизам и либерална демократија су свеуједињујући или свеуједначавајући ентитети који одређују својим присталицама шта ће да мисле, шта да чине, како да процењују догађаје, шта да сањају и који језик да користе, оба се држе своје ортодоксије и поседују слику савршеног грађанина (стр. 3). Дух либералне демо-

кратије која толико сличи комунизму отелотворен је у институцији Европског парламента.² Наравно, Легутко је свестан да се не ради о идентичним феноменима. Он не пориче постојање огромних разлика између комунистичке и данашње Пољске, при чему би у случају поређења предности још увек биле на страни данашњег система. Без обзира на све, либерално-демократски поредак не укида приватну својину, не заводи диктатуру једне партије, не спроводи отворену цензуру, нити хапси своје противнике. Такође, за разлику од старијих конзервативаца, Легутко не заступа неку алтернативну концепцију која би требало да замени либералну демократију и њене институције. Наиме,

- 1) Легутко се од онога што назива либералним демократама разликује прво по томе што су његови захтеви били „скромнији“. Наиме, он јесте заговорник вишепартизма и слободних избора, али не и демократизовања читавог друштва и сваког његовог сегмента, а пре свега породице. Он је залаже за права и слободу, али не у смислу онога што се данас подводи по идеологију људских права. Са друге стране, он се од данашњих либералних-демократара разликује и по томе што стоји на становишту патриотизма, верности националној традицији, класичној етици и најважније религији. Он је као и остали дисиденти желео слободне изборе као механизам, а не као вредност по себи. Вредности које је желео да чува биле су националне и религијске. Зато он сам каже да *Солідарност* као покрет не би била могућа без патриотске и религијске мотивације својих чланова (143). То је оно што је Пољацима омогућило не само да устану у великом броју, него и да знају због чега и за чега устају. Речју, комунизам нису победили модернисти и либералне демократе, него старомодни конзервативци, патриоте и верници.
- 2) На овом месту Легутко је на позицијама других европских конзервативаца, на пример бившег чешког председника Вацлава Клауса, који су такође истицали бројне паралеле између данашњег Брисела и некадашње црвене Москве.

за њега је либерална демократија и поред свих својих мана супериорнија у односу на сваки вид тоталитаризма, али баш због тих мана и тоталитарних тенденција се увек мора бити на опрезу и либерална демократија се не може узимати здраво за готово, нити се сличности између либералне демократије и комунизма могу ставити *ad acta* простим позивањем на супериорност либералне демократије.³ Чињеница да је совјетски тоталитаризам био уочљивији и бруталнији, не амнестира лукавији и перфиднији тоталитаризам либералне демократије. Проблем настаје управо када се мане не узимају у обзир, односно када либерална демократија подлегне искушењима која јој нису дошла са стране, него су јој иманентна. Тако су, тврди Легутко, старе институције престале бити оно што су биле и оно што је требало да буду. Вишепартијски систем је постепено изгубио плуралистички карактер, парламентаризам је постајао

средство тираније у рукама идеолошки конституисане већине, а владавина права се претворила у судску арбитрарност (27). Може се ићи и даље па казати да се Запад окренуо против саме Западне културе, што је много озбиљнија бољка у односу на лоше функционисање неких институција.

Поставља се питање које су то сличности које Легутко идентификује? Само по себи се разуме да се расправа не може водити на нивоу институција, јер шта је то „исто“ у вишепартијском и једнопартијском систему? Међутим, сличности су дубље и оне леже у домену идеја. Наиме, према Легутку и комунизам и либерална демократија представљају модернизаторске пројекте. У том смислу, оба пројекта желе да мењају стварност и да је побољшавају. Оба живе у уверењу да је свет у лошем стању које се више не може толерисати и које је потребно радикално променити и заменити нечим новим и бољим. Заправо, кон-

3) О'Саливен у свом предговору покушава да појасни Легуткову позицију тиме што указује на разлику између либералне демократије, односно онога што је она значила за Черчила или Регана, и либерал-демократије (са цртицом) која се развила у скорије време и која је, исто као марксизам, једна нова свеобухватна идеологија где се иза вела толеранције трпи мало или нимало неслагања (стр. vi-vii). Тиме се успоставља поредак који је истовремено и мање либералан и мање демократски у односу на оно што је назива либералном демократијом.

цепт модернизације подразумева изједначавање између новог и бољег, са једне и старог и лошијег са друге стране. Зато, у име новог и бољег, треба рашчистити са старим. У том смислу, то и у случају комунизма и либералне демократије значи засецање у социјално ткиво и својевољно елиминисање свега што се сматра старим, заосталим, погрешним, при чему се та интервенција легитимише позивањем на „модернизацију“ и бољу будућност. Тако се у оба случаја елиминисање старог схвата као еманципаторски процес, као отварање, ослобођење, једноставност и лакоћа живљења. Људски живот постаје „једноставнији и елементарнији“. У том процесу еманципације независног и сувереног субјекта као жртва падају осећај кривице, стари „ирационални“ морал, психичке баријере и све „наметнуте“ обавезе. У складу са минималистичким схватањем људске природе пред човека се више не постављају никакви захтеви, легитимишу се све људске аспирације и сви циљеви су једнако вредни. На антрополошком минимализму базирани морални релативизам као своју последицу доноси рушење

сваке хијерархије, културни пад, конзумеризам, те владавину забаве и осредњости. Модерни човек неосетљив је према великим моралним изазовима и несвестан опасности моралног пада. Он је *homo novus* – необразован, вулгаран, примитиван и пун презира према традицији, култури, свему елегантном, лепом и духовном. Са друге стране, независни и суверени субјект ослобођен од свих веза и обавеза се истовремено везује за апстрактну слику човечанства и његовог побољшавања. Дакле, индивидуална еманципација и изолација требало би да воде ка бољој будућности за читав људски род – маршу милиона изолованих јединки ка „светлој будућности“.

Истина, Легутко није први филозоф који је указао на заједничко модерничко порекло комунизма и либералне демократије. Међутим, он не остаје на самој констатацији заједничког порекла, нити покушава да укаже да иза старијег рођака (либералне демократије) нужно следи млађи (комунизам), него на основу истог порекла изводи низ заједничких особина. Наиме, као део истог модерног пројекта и комунизам и либе-

рална демократија деле култ технологије, који се затим трансформише у прихватање социјалног инжењеринга као прихватљивог начина да се реформише друштво, промени људско понашање и реше социјални проблеми (7). Конкретан циљ чије остварење се жели је мање битан. Оно што је од суштинске важности је заједнички поглед на човека, друштво, природу и свет у целини, који се схвата као објекат људске воље, погодан за константно обликовање и преобликовање. Одатле следи и прогресивизам који је такође заједничка особина комунизма и либералне демократије. Наиме, у оба случаја се радикално раскида са прошлошћу и верује у незаустављиви напредак ка новвијем, савршенијем и бољем. Свако одржавање традиције и свака трезвена скепса дочекује се са непријатељством, као нешто застарело, заостало и анахроно. Тиме се ствара дихотомија модерно – анахроно, којој се придаје морално значење у смислу добро – зло. Очување и традиција су непријатељи и морају се прогонити без милости. Зато у комунистичком и либерално-демократском свету све мора бити

„модерно“ – модерна школа, породица, филозофија, уметност... На крају тог пута прогреса у оба случаја стоји утопија савршеног друштва и света. Другим речима, иза оба пројекта стоји исто схватање повести, односно вера у достизање коначног краја историје. У смислу у коме се достизање утопије поставља за крајњи циљ, еманципација од свега старог и наслеђеног постаје дужност. Дакле, све обавезе и све лојалности губе на значају и постају неважне, чак ометајуће. Једина обавеза која остаје је обавеза према комунистичком, односно либерално-демократском пројекту и остварењу утопије. Управо на овом месту се види како се у име „ослобођења“ заправо долази до неслободе, јер слобода бива редукована на остварење утопијског пројекта. Дакле, још једном прошлост остаје безначајна. Оно што је важно је будућност која почиње сада, а то значи од носилаца пројекта и од њиховог времена. Тако се у оба случаја има посла са пројектима који верују да од њих почиње „стварна историја“, односно реч је о супротстављању сећању. Идеалан човек је не само онај без обавеза, него и

без сећања, човек у амнезији, који је заборавио време пре појаве „усрећитеља“.

Основну тезу о комунизму и либералној демократији као о модернизаторским пројектима, који деле кључне особине, баш зато што имају исто порекло, Легутко детаљније развија у пет поглавља у којима расправља о историји, утопији, политици, идеологији и религији. На основу тога стиже се до закључка да је у оба случаја реч о утопијама и очекивању „краја историје“. Како пише Легутко: „Утопија дакле није политичка фантазија, него смео пројекат, смелији од осталих зато што настоји да реши све основне проблеме колективног живота са којима се човечанство среће од када је почело да се политички организује“ (47). Ни комунисти, ни либералне демократе не верују у могућност појаве нечег политички супериорнијег, односно схватају се као безалтернативни (43) и коначно остварење свих људских снова. Комунисти су себе поистовећивали са социјалном правдом, либералне демократе себе са слободом. Из идентификације система и идеала следи склоност ка „политичком морализо-

вању“ која се среће у оба случаја. Бркање идеала, моралних оправдања и политике доводи до искривљене слике стварности. Као утопије, оба пројекта почивају на снази вере. Није дакле случајно када се тврди да је за невоље комунизма решење још више комунизма, и исто то у случају демократије. Ту није реч о ставовима, него о манифестацији политичке вере. Међутим, та вера се исто тако мора наметнути и другима. Тако либерална демократија постаје тоталитарна демократија (Талмон) тиме што своје грађане присиљава да буду слободни (65). Такође, оба пројекта су историцистичка у смислу да верују да су спознали законе повести, те да се она неизбежно креће ка стању које су они означили као коначно. То коначно стање представља се као време у коме ће сви човекови потенцијали бити испуњени (у коме ће нестати незнање и предрасуде), односно у коме ће слобода победити неслободу и у коме ће владати мир и сарадња међу људима. Достижање одређеног модела друштва схвата се не као циљ по себи, него као услов пуне реализације људске природе. Дакле, комунизам односно

либерална демократија нису питање избора, него су уздигнути на разину људске судбине. Самим тим ствара се и хијерархија међу друштвима. Они који су више одмакли на путу „прогреса“ постају супериорнији, у односу на „заостале“ на том путу. Стога је задатак „заосталих“ да понове искуства „супериорнијих“, односно да их сустигну, преузимајући готова страна решења. Мање је битно да ли се као пожељан прихвата совјетски, Западни или амерички модел. „Као што је Совјетски Савез некада био предходница прогреса, тако је то сада ’Запад’, што често значи Сједињене Државе и понекад Европска унија“ (41). Полазећи од овог познавања закона повести, односно пророчког познавања будућности у оба случаја се испоставља ауторитативни захтев да се све друштвене институције уподобе и укалупе у складу са либерално-демократским, односно комунистичким захтевима, јер се друштво не може модернизовати ако се не модернизују и све заједнице. То подразумева реформу и модернизацију породице, школе, цркве, универзитета и свих врста удружења, а та-

кође и прихватање новог морала, нових обичаја и културе. Све мора бити у складу са идеолошким обрасцем или нестати као „анахроно“. Тако долази до атрофије спонтаности у људским односима. У оба случаја реч је о свеобухватним пројектима који не остављају ни један сегмент стварности да се сам развија и свуда је на делу исти образац. Тиме се заправо укида раздвајање између сфера политике, економије, друштва и културе (23). Заправо, политика и држава се шире на све стране и залазе у све сфере живота – „све је по дефиницији политичко“ и ништа није неважно (100). Тако се политизују и ствари које се у нормалним околностима никада не би сматрале за политичка питања: сексуалност, пол, порекло постају политички идентитети, те ни простор брака, породице или сексуалности не остају поштеђени од мешања политике. „Секс је постао и оружје за уништење старог поретка и инструмент за стварање новог. Пошто је уздигнут на тако високу позицију почео је да продире у све сфере јавног живота: образовање, уметност, културу, трговину, језик“ (110). Парадоксално и

комунизам и либерална демократија су обећавали да ће смањити улогу политике у људском животу, док су са друге стране довели до раста политизације који никада раније није виђен (73). Општа политизација је према Легутку заправо манифестација модернизма. Модерни човек верује да је претварање свега у политику највиши облик манифестације његове доминације. „Политизација зато није ништа друго него последица чињенице да све што се дешава зависи од његове одлуке и само његова одлука додељује стварима значење и вредност“ (75). Једноставније речено, више политике значи и више инструмената и могућности да човек употреби своју моћ. Наравно, оваква свеобухватна реформа се не може очекивати сама од себе. Њу спроводе идеолошка, „просвећена аристократија“ и армија бирократа и апаратчика. У складу са модернистичком вером у моћ технике и у комунизму и у либералној демократији верује се у хотимичну људску делатност, односно посеже се за социјалним инжењерингом и намерном конструкцијом и деконструкцијом институција, пона-

шања, друштва и света. Тај процес спроводи се употребом или боље рећи злоупотребом законодавства. Закон више није препрека политичкој самовољи, него постаје мач модернизације који треба да прошло трансформише у будуће, заостало у напредно (97). Као под комунизмом, закон у либералној демократији није слеп и исти за све, него се одређеним групама пружа посебна заштита и гарантују посебна права. Самим тим, у случају либералне демократије поништава се и либерална, али и демократска компонента. Посебну улогу у том процесу игра „демократизовање“ породице и докидање традиционалног ауторитета. Такође, у општим реформама не остаје поштеђен ни језик који се у име „политичке коректности“ мења и реконструираше. Као носилац те намерне акције види се просвећена елита. Напослетку, будући да тако радикална трансформација не може да не изазове отпор, у оба случаја се води огорчена борба против непријатеља друштва, историје и човечанства. То је борба против сујеверја, затуцаности, традиције, прошлости, нетолеранције, фанатизма, расизма, на-

ционализма... При томе се та борба никада не завршава, а снаге комунизма односно либералне демократије на себе гледају као на мањину, Давида у бици са Голијатом. Што се више напредује у тој борби, тим је више скривених непријатеља које треба поразити. Није чудо када се одатле изводе разне приче о егзистенцијалној угрожености, односно о савезу унутрашњег и спољњег непријатеља. Свеједно је да ли је реч о „реакцији“, „страним агентима“ и домаћим издајницима плаћеним америчким доларима или о завери националиста и „руских плаћеника“. Оно што је у комунизму била класа, односно класна борба у либералној демократији постају класа, раса и род. Заправо, бојно поље се стално проширује, те имамо евроцентризам против мултикултурализма, хетеросексуалност против хомосексуалности, логоцентризам против своје супротности, шта год она била (120). Ако је циљ реализација људске природе, тада они који се томе противе нису више само политички противници, него непријатељи човечанства, а борба против њих задатак је свих хуманиста. „Једном када неко

своје противнике пошаље на сметлиште историје, свака дебата са њима постаје излишна“ (21). Једнако као што постоје људи са којима се не полемише, постоје и теме о којима се не може дискутовати, било да је то водећа улога партије, супериорност планске привреде у једном случају, или супериорност демократије и светост толеранције у другом. Тако у борби за „бољу будућност“ све постаје могуће оружје. Уметност, језик, медији и наука губе своју независност и трансформишу се у инструмент оправдања идеологије. Овај ратни поклич усмерен је у првом реду према цркви и религији, што је и логично с обзиром да оба пројекта захтевају религијску посвећеност. Када идеологија постаје не вера, тада она поред себе не може толерисати ни једну другу религију. Штавише, тада се од свих јавних личности захтева манифестно испољавање верности доктрини и обавезно учешће у ритуалима (120). Већ и само неучествовање разлог је за подозрење. У друштву које је склоно да идеологизује и политизује све сфере живота, ни религија не може бити слободна и остављена по

страни. Тако су и комунизам и либерална демократија у сталном конфликту са црквом по питању морала, а хришћани су присиљени да се подвргавају понижавајућим законима које сматрају неморалним. Одатле Легутко изводи далекосежан закључак, да су и комунизам и либерална демократија не само антирелигиозни, него суштински антихришћански, што је у крајњој линији последица духа модерности. „Модерност и антихришћанство се не могу раздвојити зато што потичу из истог корена и од почетка су испреплетани“ (168). Зато је Легутко посебно заинтересован за одржавање цркве и вере као алтернативе либерално-демократској антропологији, односно као једине одрживе противтеже превласти идеологије. Други велики непријатељ је породица, те сваки облик моралног конзервативизма, јер без реформе традиционалне породице не може се очекивати ни свеобухватна реформа друштва. Високо на листи непријатеља налази се и нација, односно национална држава, јер су и комунистички и либерално-демократски пројекат универзални, односно везани за човечанство као

целину. Остварење пуног човековог потенцијала не сме бити угрожено националним или локалним обзирима. У том смислу, свака национална посебност треба да нестане. Надмоћ идеологије у либерално демократском односно комунистичком друштву, те жељу за обрачуном са црквом и нацијом, Легутко доводи у везу са идејом једнакости која им је заједничка. При томе, он указује на стару истину, познату још од антике и актуелизовану код Токвила и Достојевског, да се егалитаризам и деспотија не искључују, него наступају заједно (133). Егалитистичка деспотија не може претендовати на успех ако се заснива само на терору и застрашивању. Она мора људима дати некакав осећај идентитета и припадања и управо то је функција идеологије.

На крају се ипак мора приметити, да је упркос ономе што је казао на почетку, Легутку много мање стало до тога да указује на паралеле између комунизма и либералне демократије, а много више да укаже на тоталитарне тенденције унутар либералне демократије, односно на проблематичне стране модерног пројекта у целини. Самим

тим, прича о либералној демократији и комунизму је више него прича о политици. Победа либералне демократије значила би коначан крај Западне, европске културе, те општу вулгаризацију и варваризацију. Са једне стране без култа нема ни културе, па је дехристијанизација синоним за варваризацију, док су друге стране егалитаризам и нивелација такође препозна-

ти као непријатељи високе културе. Речју, од свих обавеза и лојалности ослобођени субјект утонуо у потрагу за уживањем и забавом није у стању да створи ништа узвишено, лепо и вредно. За стварање тако нечег потребни су традиција, наслеђе, дисциплина, религија, поредак и ауторитет, дакле све оно за шта модерни човек није способан.

УДК 329.055.5(100)(049.3)

Тања Милошевић*

Марија Ћорић
*Екстремна левица:
идеолошки аспекти
левичарског екстремизма*
Институт за политичке
студије
Београд, 2016.

Књига др Марије Ћорић по имену „Екстремна левица: идеолошки аспекти левичарског екстремизма“ представља трећу монографију ове изузетне истраживачице која је, заједно са својим монографијама по имену „Хули-

ганизам: насиље и спорт“ и „Екстремна десница: Међународни аспекти десничарског екстремизма“ у потпуности проучила и представила појам екстремизма, врло атрактивног друштвеног и политичког феномена, у свим његовим појавним облицима.

Ауторка је успела да се на 207 страна ове књиге позабави не само екстремним формама левице, већ левицом као вишедеценијски институционално и државно етаблираним феноменом, који је у своје време био и „господар живота и смрти“, а који данас у нешто измењеном појавном облику поново ступа на светску позорницу екстремизма. Узевши у обзир да левица свакако има бурну историју, те да се њен појавни облик мењао током година, др Марија Ћорић је у овој изузетној монографији представила не само насиље екстремне левице, већ и „идеолошке премисе као и програматске одреднице, али и политичке слогане који су без обзира на степен своје вредности, оставили мањи или већи историјски траг као идеолошка потка левичарског екстремизма“. Пратећи левицу од њеног настанка до савременог доба,

* Војна академија, Универзитет одбране.

ауторка нас кроз своју књигу води на историјско путовање, пружајући својим читаоцима једну свеобухватну научну дескрипцију и објашњење феномена научног екстремизма.

Сама књига подељена је на седам поглавља, при чему се ауторка јасно одлучила да се у прва три поглавља позабави дефинисањем појмова екстремизам, левица и левичарски екстремизам, чиме је створила основу за даље проучавање екстремне левнице. Након тога, узевши у обзир да „основу сваке идеологије представљају идеје које теже да се реализују у пракси“, ауторка је наредна три поглавља посветила дефинисању идеје и идеологије, идеолошким основама левичарског екстремизма, као и односу идеолошки фундаментарног екстремизма и глобализације. Круну рада ове ауторке представља последње, седмо поглавље, које се бави најзначајнијим облицима и актерима савременог левичарског екстремизма, при чему се ауторка позабавила не само страним земљама, већ и нашим локалним левичарским екстремистима. Стога, може се рећи да је ауторка врло прикладно свој рад поделила

на три целине, у којима свака представља неизбежну и неопходну „основу“ за проучавање наредне.

Као што је већ речено, прво поглавље посвећено је одређењу и дефинисању самог појма екстремизма, при чему ауторка већ на почетку поглавља указује на значај проучавања овог феномена наводећи податак да „само на претраживачу *google books* се у овом тренутку налази 593 000 књига и других текстова који у наслову садрже реч „екстремизам““. Почевши од етимологије саме речи екстремизам, ауторка „реч по реч“ гради своју дефиницију, крећући се „границама дозвољеног“, то јест, дефинисањем пре свега самих „граница дозвољеног“, које дефинитивно представљају кључан термин приликом дефинисања самог екстремизма. Ауторка „границе дозвољеног“ дефинише као „границе нормалног“, „које су одређене претежно демократским вредностима модерног друштва које су оличене на првом месту у законима, потом у обичајима, друштвеним, религијским нормама и сл.“. Затим, како је екстремизам јако тешко одредити из разлога што га

многи поистовећују са њему сродним феноменима као што су тероризам, радикализам, фанатизам, популизам и фундаментализам, др Ђорић је у кратким цртама приказа-ла кључне разлике које раздвајају и детерминишу дате термине.

Ово прво поглавље је др Марија Ђорић у потпуности посветила задатку дефинисања екстремизма, полазећи најпре од Аристотела, који је још у давна времена у својим делима тврдио да „крајности (*akrai*) нису добре, и да сваки грађанин грчког полиса треба да тежи умерености (*mesotes*)“⁴. Након Аристотела, осамдесетих година 20. су Уве Бакес (Uwe Backes) и Екхард Јесе (Eckhard Jesse) поставили темељ за изучавање екстремизма, када су овај феномен научно одредили. Ауторка своје дефинисање екстремизма првобитно заснива на дефиницији професора др Драгана Симеуновића, да би касније приложила и своју свеобухватну дефиницију екстремизма, која гласи: „Екстремизам је понашање и мишљење у сфери политике, које се налази на граници дозвољеног, са тенденцијом да се та граница пређе, а што је у супротности са правним,

обичајним и културолошким нормама једног друштва. Као такав, политички екстремизам је увек непожељна појава, из разлога што је кореспондира са вредносним системом савремене демократије јер директно подрива правну државу и владавину права. Његова круцијална карактеристика је употреба насиља, или склоност ка насиљу (која се не мора увек реализовати)“⁴. Даље, ауторка нам пружа различите класификације екстремизма, почевши од поделе према циљевима, при чему се екстремизам дели на идеолошки мотивисан екстремизам (који се даље дели на левичарски и десничарски екстремизам), затим етносепаратистички екстремизам, и верски фундиран екстремизам (екстремизам секти и екстремизам фундиран на интерпретацијама великих религија). На основу актера, екстремизам се дели на индивидуални, екстремизам организација, група, покрета и партија, и институционални екстремизам. Према методама које екстремисти користе, екстремизам се дели на класични, самоубилачки, сајбер и нарко-екстремизам, док се према степену насиља екстремизам дели на насилни и

ненасилни. Према средствима које користи, екстремизам се може делити на класични, биохемијски и нуклеарни екстремизам, док се у зависности од времена настанка екстремизам дели на стари и нови екстремизам.

Друго поглавље је ауторка посветила дефинисању појма левице, указујући на чињеницу да „[и]ако је у 18. веку када се први пут профилише као идеолошка опција представљала интересе незадовољне буржоаске класе, већ у 19. веку заступа интересе радничке класе, да би у 20. и 21. веку левица регрутовала своје поборнике претежно из редова незадовољних студената и угрожених мањина (сексуалних, националних, расних, итд.)“. Ауторка такође наглашава да саму левицу одликују следеће круцијалне карактеристике, без обзира на време и место појављивања: једнакост, колективизам и колективна својина, социјална правда, атеизам и револуционарна мисао. Поред тога, др Марија Ђорић приказала нам је у својој књизи и различите начине класификације левице, почевши од поделе на „стару“ и „нову“, према спремности на употребу насиља, односу

према државним институцијама, до поделе према програмско-циљној оријентацији. Може се приметити да су утопистичка, револуционарна, заштитно-вигиланстичка и реформистичка левица најдоминантнији појавни облици екстремне левице. У овом поглављу се Марија Ђорић такође позабавила и односом левице и деснице, при чему је најзначајнији критеријум за разликовање ова два феномена њихов однос према једнакости и слободи.

Треће поглавље, насловљено „Левичарски екстремизам“ представља уобличавање и спајање два претходно дефинисана термина, „левица“ и „екстремизам“ у један, левичарски екстремизам. Значајно је нагласити да је ауторка овом својом књигом дала значајан допринос научној теорији, узевши у обзир да је у овом одељку изнедрила и своју дефиницију левичарског тероризма, која гласи да овај термин представља „понашање и мишљење на граници дозвољеног са тенденцијом да се та граница пређе, својствено покретима, групама и организацијама (ређе појединцима) које се служе комунистичко-анархистичким мето-

дима и средствима. Основни циљ левичарских екстремиста јесте стварање сопственог виђења правде и једнакости у друштву уз употребу насиља, што овај феномен чини непожељним уз савременој демократији. У овом поглављу је ауторка такође представила и основне карактеристике левичарског екстремизма, а такође се посветила и анализи различитих форми политичког насиља генерисаног овим типом екстремизма.

Узевши у обзир да „основу сваке идеологије представљају идеје које теже да се реализују у пракси“, врло је јасан разлог укључивања поглавља по имену „Од идеје до идеологије“ у садржај ове књиге. „Човек, као једино рационално биће поседује способност умног промишљања, па самим тим и одговорност за реализацију одређених идеја“, а идеологија је врло значајна за проучавање екстремне левнице баш због тога што сваки човек има одређену идеју, а свака екстремна левичарска групација има идеологију којом се води. Стога, ауторка је у следећем поглављу, насловљеном „Идеолошке основе левичарског тероризма“, након пружања детаљног објашњења

идеологије, приказала социјализам, анархизам, еколошizam и феминизам као идеолошке основе левичарског екстремизма.

„С обзиром да живимо у доба глобализације које подразумева процесе денационализације и десуверенизације, веома је значајно истражити однос између политичког екстремизма и глобализације“, тврди др Марија Ђорић, ауторка ове књиге. Ове две појаве неоспорно константно утичу једна на другу, баш због тога што, иако постоји врло јасна разлика између начина деловања и идеала левичара и десничара, они увек глобализацију сматрају својим непријатељем. „Док левичари оптужују глобализацију за сиромашење ионако већ сиромашних и протестују против финансијских моћника који стварају све веће социјалне и економске неједнакости у свету, екстремни десничари критикују глобализацију због идеје денационализације и десуверенизације, које директно подривају њихов колективни идентитет“.

Широм света, левичарски екстремизам се јавља у ликовима различитих актера и идеја, али се увек јавља као

производ борбе за права угрожених група и мањима, „тежећи реализацији како опште, тако и индивидуалне правде, а сама „граница раздвајања“ умерених од екстремно левичарских идеолошких опција је свакако насиље. Стога, ауторка последње поглавље своје књиге посвећује управо овим актерима, концентришући се пре свега на САД, Велику Британију, Грчку, Италију и Шпанију, али и нашу државу. Ово поглавље представља круну рада др Марије Ђорић, узевши у обзир да овај пут проучавања термина који су значајни за разумевање екстремне левнице, као и теоријску подлогу саме екстремне левнице, завршавамо анализом примера левичарског деловања у датим државама. Што се САД тиче, ауторка истиче да су на простору ове земље најактивније левичарске групе, покрети и организације које се радикално баве питањем заштите животне средине, а које спадају у категорију еко-екстремиста. Међу најистакнутијим актерима на америчкој сцени јављају се *Earth First!*, *Earth Liberation Front*, *Animal Liberation*, *Environmental Life Force (ELF)*, а ауторка путем

примера аката извршених од стране ових организација детаљније описује начине организовања еко-екстремиста, њихове идеале, као и методе које користе. Ауторка прави јасну паралелу између САД и Велике Британије, уочавајући да се и у Великој Британији екстремна левица јавља у виду еко-тероризма, наводећи пре свега деловања организација као што су *The Band of Mercy*, *Animal Liberation Front*, *SHAC (Stop Huntington Animal Cruelty)*, *ELF (The Earth Liberation Front)* и *ARM (Animal Rights Militia)*. С друге стране, „иако је левичарски финансиран екстремизам и тероризам актуелан у Грчкој неколико деценија уназад, пораст насиља иза којег стоји екстремна левица кореспондира са економском кризом у којој се налази Грчка од 2008. године“, уочава ауторка. Лоша економска ситуација изнедрила је неке нове, али и „пробудила“ неке старе групе и покрете, међу којима су сада актуелни *Завера ватрених хелија*, *Златна зора*, *Револуционарна борба*, *Н17*, *ЕЛА*, *Секта револуционара*, и друге. Италија, као земља са традицијом анархистичке мисли и акције, тренутно је

сведок „склапања пакта“ између анархистичке и еколошке левице, који је изнедрио *Неформалну анархистичку федерацију* и *Нове црвене бригаде*, а јасно је да у Италији „данас постоји нова генерација терориста која је спремна да употреби насиље зарад остварења својих политичких циљева“. Што се европских земаља тиче, битно је нагласити да „екстремна левица има снажно упориште у Шпанији још од грађанског рата (1936-1939), а њене идеје су услед све веће економске кризе поново актуелне и данас. Организована кроз велики број група, она свој најдеструктивнији облик постојања испољава кроз левичарски тероризам“, а најактивније екстремно левичарске организације и групе у Шпанији су *GRAPO* и *Federación Anarquista Ibérica (FAI)*, с тим што ова потоња представља „громобран“ испод кога се окупљају остале анархистичке групе, покрети и организације, док *GRAPO* представља изузетно виолентну групу, „која је и данас актуелна и која представља озбиљан проблем за безбедносни систем Шпаније“. Последње, али не и најмање значајне странице ове књиге

ауторка посвећује екстремним левичарским групама и организацијама на територији Србије, наглашавајући да је левица на нашим просторима, „узимајући у обзир да је наша земља скоро изашла из стања грађанског рата у бившој СФРЈ у којој су етнички конфликти инспирисани пре свега национализмом“, била потиснута десницом. Међутим, „са појавом светске економске кризе, све већим девастирањем средње класе у Србији и наглим падом животног стандарда, на нашој политичкој сцени су се створили повољни услови за развој екстремне левице“. Најактивнија српска левичарска група јесте *Анархосиндикалистичка иницијатива (АСИ)*, која за циљ има побољшање економског и социјалног положаја радника у Србији, као и стварања синдиката незапослених.

Књига др Марије Ђорић нас детаљно упознаје не само са феноменом екстремне левице, већ и са значењем и подробном анализом термина уско везаних и свакако значајних за проучавање овог феномена. Почевши од дефинисања екстремизма, а затим и левице, ауторка полако гради и детаљније осликава

појам екстремне левице кроз простор и време, од његовог настанка, па све до данас. Дефинисање самог појма пропраћено је усмеравањем пажње ове ауторке и ка другом значајном термину уско везаном за појам екстремне левице, а то је идеологија. Након теоријског одређења, Марија Ђорић нам пружа увид у идеологије које су постале основа левичарског екстремизма, међу којима су најзначајније социјализам, анархизам, екологизам и феминизам, при чему у посебном одељку детаљније обрађује однос идеолошки фундираног екстремизма и глобализације. Као круну свог рада, ауторка пружа читаоцу шансу да своје досадашње знање исписано на претход-

ним страницама употреби „у пракси“, пружајући нам увид у деловање различитих организација широм света, али и у нашој земљи. Стога, књига „Екстремна левица: идеолошки аспекти левичарског екстремизма“ др Марије Ђорић се свакако може сматрати „бисером“ у оквиру литературе која се бави овом тематиком, узевши у обзир да на један свеобухватан и исцрпан начин проучава не само екстремну левицу и екстремне левичаре, већ и све појмове које чине срж овог феномена, те представља својеврсан уџбеник који сваком стручњаку, али и знатижељном читаоцу може пружити исцрпна знања на тему идеолошких аспеката левичарског екстремизма.

УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ

Редакција часописа *Национални интерес* прихвата радове који су уређени на следећи начин.

Радови који нису усклађени са датим упутствима неће бити разматрани за објављивање у часопису.

За писање рада користити **ћирилично писмо**.

Текст писати у фонту Times New Roman, величина фонта **12**, са увученим пасусима и проредом **1,5** и маргинама **Normal 2,5 cm**.

Обим рада не сме бити већи од 36.000 карактера са размаком (приликом провере броја карактера користити: Review/Word Count/Character (with spaces) - активирати опцију *Include textboxes, footnotes and endnotes*).

Име и презиме аутора се пише на средини, малим словима – *Bold* и *Italic* (фонт 12).

Афилијација се пише испод имена аутора на средини, малим словима – *Italic* (фонт 12). Уколико је аутор запослен на факултету, након навођења факултета, наводи се и универзитет (нпр. *Факултет политичких наука, Универзитет у Београду*). Уколико је аутор запослен на институту, наводи се и град у коме се институт налази (нпр. *Институт за политичке студије, Београд*).

Наслов се пише на средини, великим словима – *Bold* (фонт 14). Фуснота поред наслова служи за навођење назива и броја пројекта у оквиру кога је чланак написан.

Сажетак се пише испод наслова на средини малим словима величина фонта 12. Испод тога пише се текст сажетка у обиму од 100 до 250 речи - фонт 12, *Justify*. Сажетак садржи предмет анализе, циљ рада, коришћене теоријско-методолошке приступе, резултате и закључке рада.

Кључне речи се пишу испод текста сажетка малим словима (фонт 12), и одвајају зарезом. Наводи се од 5 до 10 кључних речи.

Поднаслови се пишу на средини, великим словима - *Bold* (фонт 12) и нумеришу се арапским бројевима. Уколико поднаслов садржи више целина, оне се такође означавају арапским бројевима, и то: 1.1. – малим обичним словима *Bold* (фонт 12).

Начин цитирања:

Фусноте у форми напомена се дају на дну стране у којој се налази коментарисани део текста или навођене литературе. Фусноте уносити командом *Insert – Reference – Footnote*. Фусноте се пишу у фонту *Times New Roman*, величина слова **10**. Фусноте треба поравнати по левој и десној маргини, односно изабрати опцију *Justify*

Приликом навођења фуснота руководити се следећим упутствима:

- **приликом навођења монографије/књиге фуснота мора садржати:**
 - Име и презиме аутора, наслов рада курзивом (*Italic*), назив издавача, место, годину издања и број стране.
 - **Пример:** Кристофер Кокер, *Сумрак запада*, Досије, Београд, 2006, стр. 54.
- **приликом навођења чланака из часописа:**
 - Име и презиме аутора, назив чланка под наводницима, назив часописа курзивом (*Italic*), назив издавача, место издавања, број, година издавања и број стране.
 - **Пример:** Миша Стојадиновић, „Од теорије социјалних конфликта до њихових решења“, *Политичка ревија*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 04/2009, стр. 67.
- **приликом навођења зборника радова/поглавља из књиге:**
 - Име и презиме аутора, назив рада под наводницима, назив зборника/поглавља курзивом (*Italic*), имена и презимена приређивача зборника у загради, назив издавача, место издања, година издања, број стране.
 - **Пример:** Дејана Вукчевић, „Србија и придруживање Европској унији“, у зборнику: *Србија – политички и институционални изазови* (приредили: Момчило Суботић, Живојин Ђурић), Институт за политичке студије, Београд, 2008, стр. 239.
- **приликом навођења извора са Интернета (не смеју прећи више од 10% коришћене литературе):**
 - Име и презиме аутора, наслов чланка курзивом (*Italic*), пуну интернет адресу и датум приступа.
 - **Пример:** Karen Devine, *Stretching the IR theoretical spectrum of debate on Irish neutrality: arguments and evidence in favor of a critical social constructivist framework of understanding*, Internet, http://doras.dcu.ie/609/1/int_pol_sci_29_4_2008.pdf, 05/03/2013
- **приликом навођења архивске грађе:**
 - мора да садржи назив институције у којој се грађа чува, фонд, фасциклу (уколико има), назив документа (ако нема назива документа одређује се тако да одговори на питања: ко? коме? шта?), место, датум.

- **Пример:** Архив Србије, МИД, К-Т, ф 2, р93/1894, Извештај Министарства иностраних дела о постављењу конзула, Београд, 19. април 1888.
- **приликом навођења прописа/закона:**
 - Пуним називом прописа/закона, курзивом гласило у коме је пропис објављен, број и година објављивања.
 - **Пример:** Закон о извршном поступку – ЗИП, *Службени гласник РС*, бр. 125/04.
- **приликом навођења публикација у новинама:**
 - Име и презиме аутора, назив чланка под наводницима, назив новине курзивом, датум објављивања
 - **Пример:** Слободан Кљакић, „Черчиллов рат звезда против Хитлера“, *Политика*, 21. 12. 2004.
- **Код поновљеног цитирања истог извора узастопно на истој страни користити:**
 - Исто, број стране
 - **Пример:** Кристофер Кокер, *Сумрак запада*, Досије, Београд, 2006, стр. 54. Исто, стр. 55
- **Код поновљеног цитирања истог извора уколико није узастопно и на истој страни користити:**
 - Име, презиме аутора, назив извора, нав.дело, број стране.
 - **Пример:** Кристофер Кокер, *Сумрак запада*, Досије, Београд, 2006, стр. 54.
Кристофер Кокер, *Сумрак запада*, нав. дело, стр. 54.

Код уноса табела и графикана користити:

Изнад табеле/графикана центрирано пише се Табела/Графикон, редни број, назив табеле, величина фонта 10.

Испод табеле/графикана пише се Извор: навести извор по правилима цитирања за фусноте, величина фонта 10.

Литература се наводи на исти начин као и у фуснотама, с тим што се прво наводи презиме, па име аутора. Литература је поређана по азбучном реду за изворе на ћириличном писму, који се први наводе, а затим по абecedном реду за изворе на латиници.

За чланке из часописа, зборника као и за поглавља у књигама потребно је навести од које до које стране је чланак или поглавље у зборнику/књизи.

Литература садржи само изворе који су наведени у фуснотама.

Након литературе, латиничним писмом навести **име и презиме аутора** на средини - *Bold* (фонт 12), испод тога наслов рада на енглеском великим словима - *Bold* (фонт 14).

Резиме (Resume) се пише на средини, малим словима – *Bold* (фонт 12). Испод тога пише се текст резимеа на енглеском језику у обиму до **1/10** дужине чланка. Резиме садржи резултате и закључке истраживања до којих је аутор дошао у свом раду и то знатно шире него у сажетку.

Кључне речи (Keywords) се пишу малим словима (фонт 12) и одвајају зарезом.

Радови који се предају за објављивање морају да се заснивају на новијој литератури, посебно на изворима, тј. радовима који су објављени у научним часописима политиколошке тематике.

Аутори су у обавези да приликом слања радова доставе и изјаву да тај рад није раније објављиван, тј да рад није аутоплагијат или плагијат. Изјава може да се преузме на интернет презентацији часописа, www.nacionalniinteres.rs.

Текстове слати у електронском облику на адресу redakcija@nacionalniinteres.rs

УПУТСТВО РЕЦЕНЗЕНТИМА

Улога рецензената је да допринесе очувању високог квалитета нашег часописа. Рецензије су анонимне у оба смера. Рок за рецензирање је седам дана од пријема рада. Садржај рецензије је поверљив, те се не сме откривати особама које нису у уредништву часописа. Уколико рецензент у било ком тренутку схвати да постоји било који вид конфликта интереса у вези са радом који треба да рецензира потребно је да о томе што пре обавести редакцију. **Приликом рецензије рукописа, рецензент треба да попуни рецензентски лист у прилогу.**

Име, презиме и звање аутора текста:

Назив рада:

Актуелност, друштвени и научни значај разматране теме:

У којој мери је аутор јасно назначио теоријски, методолошки приступ у раду:

Да ли је рад заснован на савременој и релевантној литератури, посебно у којој мери је аутор користио најновије резултате објављене у научним часописима и зборницима (посебно часописи и зборници из политикологије).

Научни и друштвени допринос рада. Општи коментар о квалитету рада:

Ваша сугестија аутору за побољшање квалитета рада, ако је потребно:

Молимо Вас да одаберете једну од препорука за категоризацију рада:

1. Оригинални научни рад
2. Прегледни рад
3. Научна критика, полемика и осврти

Молимо Вас да одаберете једну од препорука о публиковању овог рада:

1. Објавити без измена
2. Објавити уз мале измене
3. Након корекције, рад послати на нови круг рецензије
4. Одбити

Додатни коментари за уредника који се тичу етичких (плагијаризам, превара, итд.) или неких других аспеката рада, а који ће уреднику помоћи у доношењу коначне одлуке о даљем статусу рада.

Датум оцене рада

Име, презиме и научно звање рецензента:

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

323.1(=163.41)

НАЦИОНАЛНИ интерес: часопис за национална и државна питања = National interest: Magazine for National and State Issues/главни уредник Милош Кнежевић: одговорни уредник Живојин Ђурић. - год. 4, бр. 4 (2005) Београд (Савски трг 7а); Институт за политичке студије, 2005 - (Београд: Viograf). - 24 цм
Три пута годишње - Другачије повезане серијске публикације: Национални интерес (CD-ROM)=ISSN 1452-2152 ISSN 18204996=Национални интерес (Штампано изд.) COBISS.SR-ID 125448460